

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Fakulta humanitních studií

Institut mezioborových studií Brno

INTEGRACE ROMŮ DO SPOLEČNOSTI

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce:

doc. PhDr. Sekot Aleš, CSc.

Vypracovala:

Bc. Pírková Alena

Brno 2009

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Integrace Romů do společnosti“ zpracovala samostatně a použila jen literaturu uvedenou v seznamu literatury.

Brno 10. 3. 2009

Bc. Alena Pírková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala doc. PhDr. Aleši Sekotovi, CSc. za velmi užitečnou metodickou pomoc a vedení, které mi poskytl při zpracování mé diplomové práce.

Obsah

ÚVOD	2
1. CHARAKTERISTIKA ROMSKÉHO NÁRODA	4
1.1. DĚLENÍ ROMŮ (POPULACE)	5
1.2. ETNICKÉ CHARAKTERISTIKY	6
1.2.1. <i>Pravlast Romů</i>	8
1.2.2. <i>Tradiční způsob života</i>	10
1.2.3. <i>Tradiční pojetí rodiny</i>	11
1.2.4. <i>Pojetí školy</i>	12
1.2.5. <i>Romská kultura a muzikálnost</i>	15
1.2.6. <i>Romové a náboženství</i>	16
1.2.7. <i>Způsob bydlení</i>	16
1.2.8. <i>Demografické charakteristiky</i>	18
2. HISTORIE ROMŮ V ČESKÝCH ZEMÍCH	24
2.1. ŘEŠENÍ ROMSKÉ OTÁZKY V LETECH 1945 - 1989	27
2.2. SITUACE V LETECH 1945 – 1957	28
2.3. SITUACE V LETECH 1958 – 1964	34
2.4. SITUACE V LETECH 1965 – 1973	40
2.5. SITUACE V LETECH 1974 – 1989	46
3. INTEGRACE	52
3.1. VYSVĚTLENÍ POJMU	52
3.2. INTEGRACE ROMŮ DO ČESKÉ SPOLEČNOSTI V RÁMCI STÁTNÍ POLITIKY	52
4. LEGISLATIVA	54
5. ŘEŠENÍ INTEGRACE ROMŮ OD ROKU 1989 DO SOUČASNOSTI	55
5.1. SITUACE V LETECH 1990 - 1997	55
5.1.1. <i>Události mimopolitické povahy</i>	58
5.2. SITUACE V LETECH 1998 – SOUČASNOST	60
6. INDIVIDUÁLNÍ OSOBNÍ ROZHOVORY	63
6.1. CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO SOUBORU	63
6.2. ROZHOVOR S ROMSKOU PORADKYNÍ	63
6.3. ROZHOVORY S ROMSKÝM OBYVATELSTVEM - KAZUISTIKY	69
6.3. ROZBOR VÝSLEDKŮ	77
ZÁVĚR	79
RESUMÉ	83
ANOTACE	84
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	85
ELEKTRONICKÉ DOKUMENTY	86
SEZNAM ZKRATEK A VYSVĚTLENÝCH POJMŮ	89
SEZNAM PŘÍLOH	90

Úvod

Ve své práci se zaměřuji na problém postavení Romů v současné české společnosti. Cílem je zmapování a analýza specifického postavení romského etnika na území dnešní ČR po druhé světové válce až do současnosti, s ohledem na probíhající institucionální řešení romské integrace.

Česká republika patří v současné době k těm oblastem Evropy, v nichž se nesetkáme s příliš pestrou skladbou obyvatelstva co do barvy pleti, jazykové odlišnosti či způsobu života. Přesto tu však od změny režimu v roce 1989 stále viditelně narůstá problém etnicky, sociálně i společensky výrazně odlišné skupiny obyvatel, která se velmi obtížně vyrovnává s procesem integrace do současné společnosti. Romské obyvatelstvo České republiky (stejně jako ostatních postkomunistických zemí) provází na této cestě mnohem tíživější handicap než převážnou část makrosociety.¹

Domnívám se, že situaci Romů u nás a stejně tak řešení romské integrace sleduje velká část české, ale i zahraniční společnosti a bývá v hledáčku zájmu i kompetentních orgánů evropského společenství (zejména zabývajících se lidskými právy a multikulturní a integrační problematikou). Přestože romské obyvatelstvo představuje v současné době již poměrně výrazně strukturované společenství, přežívá převážná část jeho komunit stále ještě na okraji společnosti. Jejich sociální pozice limituje především enormní (a bohužel stále narůstající) nezaměstnanost, s níž souvisí závislost na sociálních dávkách, ale také daleko bezprostřednější ohrožení negativními vlivy současného světa (rozpad tradičních struktur, gamblerství, drogy, lichva apod.). Řešení sociální situace Romů v moderní společnosti je bezesporu obtížnou a dlouhodobou záležitostí. Dle mého názoru je v první řadě závislé na změnách uvnitř vlastního společenství: na zvýšení vzdělanostní úrovně, rozšíření a prohloubení profesní a sociální stratifikace, občanské angažovanosti. Stejně významnou podmínkou je ovšem změna celospolečenského klimatu směřující k toleranci, ke schopnosti pochopit a přijmout odlišnou kulturu s její specifickou duchovní a mentální výbavou.

Ve své práci budu srovnávat období před a po roce 1989 z hlediska vývoje státních programů týkajících se Romů, charakterizovat a analyzovat jednotlivá státní opatření a jejich dopady. Vzhledem k tomu, že většina problémů s romským etnikem je spojována s jejich odlišností od ostatní populace, ať už se jedná o barvu pleti či jinou mentalitu, považuji za opodstatněné zmínit se alespoň okrajově také o jejich

¹ PAVELČÍKOVÁ, N. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*. 1. vyd. Praha: 2004. 7 s.

sociálním systému a demografických znacích a následně zachytit nejdůležitější specifika týkající se sociodemografických charakteristik.

Dovolím si konstatovat, že v minulosti byly aplikovány mnohé dosti necitelné zásahy s cílem vytěsnit romské obyvatelstvo na okraj společnosti. Tyto intervence ovšem dle mého názoru však nebyly a ani nemohly být úspěšné – pouze vytvořily na obou stranách – majoritní i minoritní společnosti - postoje vzájemné rasové a etnické intolerance, neboť zavdaly příčinu myslet si, že Romové jsou jiní, ale ve špatném slova smyslu a pokud se nepřizpůsobí a neadaptují, budou vytěsněni.

Skutečností ovšem je, že i samotní Romové jsou často intolerantní, plní předsudků a nepřátelství. Daný problém vzájemného bezkonfliktního soužití musí být řešen na obou stranách. Je třeba stanovit pravidla, což je úlohou státu. Úspěšnost státní politiky ale spočívá na ochotě lidí akceptovat ji a poskytnout potřebné podmínky pro to, aby mohla být prakticky aplikována.

Pokusím se zachytit současnou situaci v praxi, po té, co ji zpracuji teoreticky. Dnešní stav bych chtěla přiblížit prostřednictvím pohledu romské poradkyně zabývající se romským etnikem a rovněž získat prostřednictvím rozhovorů názory na tuto situaci od představitelů romské populace.

Dle mého soudu se v minulosti k romské otázce přistupovalo nekomplexně a nerespektovaly se sociální a zvláště pak socio-kulturní aspekty.

Moje hypotéza je následující: předpokládám, že při sledování jednotlivých období chronologicky od druhé světové války do současnosti dojdou pravděpodobně k závěru, že řešení integrace Romů je na legislativní úrovni zajištěno dostatečně, ale problém je stále ve vzájemném porozumění si lidí různých etnických skupin. Tento problém pramení z odlišné mentality a životních hodnot. I když romské kauzy v posledních letech svědčí o tom, že problémy neustále přetrvávají, snad budu moci na konci své práce vyslovit závěr, zda a nakolik se situace zlepšuje.

Ve své práci jsem si stanovila následující cíle:

1. Poukázat na vývoj státních programů integrace Romů ČR
2. Srovnání státní politiky zaměřené na romskou menšinu před a po roce 1989
3. Zmapování socio-demografické charakteristiky romského etnika
4. Osobní interpretace výše zmíněných procesů z romské perspektivy

1. Charakteristika romského národa

Odlišnost se často může stát zdrojem pozornosti. Národnostní menšiny jsou svým způsobem skutečně odlišné, mají jiný způsob života, své vlastní tradice a už podle toho nespádají do rámcového vymezení majoritní společnosti. Napětí plynoucí ze vzájemného soužití se pak často stává zdrojem konfliktů. Ačkoli mně samotné připadají mnohé spory absurdní a zbytečné, přesvědčila jsem se o tom, že vlastně své opodstatnění ani mít nemusí. Samy o sobě se zde nabízejí stovky příčin, proč na Romy pohlížet jinak než na ostatní obyvatelstvo – jejich způsoby jsou totiž podle některých členů většinové společnosti neakceptovatelné. Cesta ke vzájemné toleranci bude ještě dlouhá – myslím si, že by rozhodně bylo v zájmu věci, kdybychom si začali všimnout romské kultury, snažili se ji poznat a vnímat nejenom jako jinou a pro nás nepochopitelnou, ale jako kulturu specifickou, která má určitě mnoho zajímavých a pozitivních rysů.

Občanská společnost a veřejnost, sociální a politická hnutí by měla věnovat pozornost problémům nerovnosti a chudoby a dále pak otázkám sociální, kulturní i politické reprezentace a integrace příslušníků znevýhodněných sociálních skupin. V tomto případě mluvíme o problému trojího vyloučení Romů v ČR. Vyloučení **politické** odráží neúměrnou absenci této národnostní menšiny v parlamentních a vládních politických stranách, ve správních i represivních orgánech státu a její hluboce zakořeněnou nedůvěru k nim. Vyloučení **kulturní** vyplývá z nepatrného procenta Romů se středoškolským a vysokoškolským vzděláním i z nedostatku veřejného uznání a podpory jejich kulturně skupinové identity ze strany veřejných institucí. O **sociálně-ekonomickém** vyloučení hovoříme v kontextu pětasedmdesátiprocentní nezaměstnanosti, nízkého standardu bydlení a hygieny, všeobecně nízkém statusu a vysoké kriminality.¹ Právě proto se budu v následujících několika částech věnovat právě této tématice.

Romové jsou v České republice nejpočetnější národnostní menšinou, která se svými antropologickými rysy odlišuje na první pohled nejen od majority, ale také od ostatních národnostních menšin. Fyzický vzhled nebývá posuzován jako negativní či pozitivní; u romské identity se však zahrnuje mezi pozitivní aspekty. Podle antropologického členění náleží Romové k plemeni europoidnímu (stejně jako Češi). Romové samotní se však mezi sebou dosti odlišují – někteří z nich jsou např. snědší

¹ SEKOT, A. *Sociologie v kostce*. 3. vyd. Brno: Paido, 2006. 192 s.

než ostatní a podle toho sami sebe rozlišují na „bílé“ a „černé“ Romy, přičemž počet polo-Romů neustále pozvolna narůstá. Typické romské antropologické rysy jsou u mnoha jedinců téměř nerozpoznatelné a identifikovat některé Romy je dost obtížné. Neustále totiž dochází k interakci mezi biologicky podmíněným genetickým základem a působením vnějšího přírodního (hlavně společenského) prostředí. Jednotlivé složky antropologického systému mají různou míru stability a při dlouhodobém usazení a změnách životního způsobu se začínají promítat i v některých změnách antropologických (např. výška, váha, fyzické dispozice), ovlivňujících celkový stav atd.¹

1.1. Dělení Romů (populace)

Z antropologického pohledu můžeme Romy obecně rozdělit podle různých kritérií, protože slovo Rom je souhrnným označením řady etnických skupin, které mají společný původ, jazyk a některé kulturní rysy. Jedná se o dělení vnitřní (romské), vnější (z hlediska Neromů) a odborné (z hlediska etnicko-jazykového).

A. **Dělení vnitřní** – do druhé světové války žili na území Slovenské republiky slovenští a maďarští Romové, v Čechách a na Moravě česko-moravští Romové, v Sudetech němečtí Romové a po celém území Československa kočovaly malé skupiny olašských Romů. Po válce však téměř vymizela skupina Romů česko-moravských a německých a do Čech se nastěhovali Romové slovenští v rámci rozptylu jako levná nekvalifikovaná pracovní síla. Po roce 1959 k nim ještě přibyli Romové olašští po té, co byl vydán zákaz kočování. V tomto případě se jedná o dělení jazykové (podle dialektů), podle způsobu života však lze Romy dělit na kočovné, polokočovné a usedlé. Existují však i další dělení – např. profesní. Mezi sebou se Romové rozlišují na městské a venkovské, dalším hlediskem pro vnitřní dělení je respektování či nerespektování různých tradic a pravidel („čistí“ a „špinaví“ Romové) nebo také velikost bohatství – za nejbohatší se považují olašští Romové, kteří zbohatli v důsledku různých reforem obchodování.

¹ DAVIDOVÁ, E. Romano Drom. *Cesty Romů 1945-1990*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1995. 16 s..

B. **Dělení vnější** – nejrozšířenější je hledisko podle stupně asimilace („slušní“ a „neslušní“ Romové), nejnadnější je však rozlišení vizuální („světlí“ a „tmaví“ Romové).

C. **Odborné dělení** – na základě dialektometrických výzkumů a sociologických údajů dospěla lingvistická sekce k následujícímu rozdělení jazyka Romů¹:

I. Romštinu v pravém slova smyslu, již hovoří převážná většina Romů na celém světě, lze rozdělit do tří dialektových skupin. Tyto dialekty mají základní slovní fond romský a kromě výpůjček z různých kontaktních jazyků mezi nimi existuje různě vysoký stupeň srozumitelnosti: skupina balkánsko-karpatsko-baltská (podskupiny starobalkánská, karpatská a baltská), skupina gurbetsko-cerharská (na Balkáně), skupina kalderašsko-lovárská (oblast od Uralu až po Kalifornii a Buenos Aires).

II. Skupina sinto-manušských dialektů, která se kdysi oddělila od karpatské a baltské podskupiny a obsahuje velký podíl výpůjček z germánských jazyků.

III. Lokální dialekty jiných jazyků, které obsahují určitý podíl romských slov, ale pro ostatní romské skupiny naprosto nesrozumitelné.

Ze všech těchto dělení vyplývá, že Romové nikdy nebyli a ani dnes nejsou homogenní skupinou. Už z tohoto důvodu bychom mezi nimi měli rozlišovat a nepovažovat je všechny za jednu skupinu lidí, která se chová jedním způsobem a splývá.

1.2. *Etnické charakteristiky*

Jedná se především o Romy vytvořený soubor pravidel, vnitřních zákonů a norem, hodnotového systému a normativního chování, z něhož vyrůstá i jejich tradiční způsob života a kultury.² Vzhledem k rozsáhlosti tohoto tématu se budu věnovat těmto aspektům v samostatných podkapitolách.

Pro Romy je typická silná vazba jednoho na druhého, tj. **vědomí společného – romského původu** (tzv. etnické vědomí). V poslední době se často poukazuje na to, že

¹ ROMOVÉ V ČESKÉ REPUBLICE. *Dělení Romů*. 1999.

Dostupné z <, <http://www.romové.cz/romove/deleni.html>>.

² DAVIDOVÁ, E. *Romano Drom. Cesty Romů 1945-1990*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1995. 17 s.

etnická identita Romů v ČR stále slábne. Důvody tohoto faktu můžeme spatřovat nejen v tragické minulosti Romů v období války, ale rovněž k tomu přispěly asimilační tlaky a obecné oslabování historického vědomí za komunismu. Grabal¹ o tom píše „...pomalý a obtížný návrat historického vědomí (např. památník v Letech, Muzeum romské kultury v Brně) nadále zůstávají spíše záležitostí velmi úzkého okruhu romských aktivistů, než výrazem potřeby regenerace vlastní historické identity Romů a jejího zvládnutí mladší generací.“

Další významnou etnickou specifikou je *romský jazyk*. Řadí se k plnohodnotným indoevropským jazykům, i když byl donedávna jazykem nespisovným. Jazyková situace Romů se u nás řadí k nejsložitějším otázkám rozvoje jejich vlastní identity a je důležitou součástí jejich integrace do české společnosti.

V současné době – po uznání romské národnosti, právoplatného romského jazyka, etnicity a kultury, a to mezinárodně i u nás – se pozice romštiny mění. Dochází ke stále větším změnám v jazyce a jeho slovní zásobě, což je zákonité v souvislosti se změnami a postavením Romů, s otvíráním se jejich tradičně uzavřeného endogamního, donedávna rodového společenství.²

Na území České a Slovenské republiky je romština užívána v několika dialektech, a to: východoslovenský, západoslovenský, středoslovenský, maďarský, dialekt českých a slovenských Romů, olašských Romů a dialekt německých Cigánů – Sintů. Jednotlivé dialekty se neustále mísí a jsou doplňovány českými výrazy, což je nejvíce patrné ve městech. Potom dochází k tomu, že Romové nemluví ani romsky, ale ani správně česky. Důsledkem toho pak mají romské děti často problémy ve školách, vzhledem k tomu, že dostatečně neovládají žádný jazyk. Jazyk se tak stává bariérou bránící ve vzdělávání.

Právě z tohoto důvodu se někteří vzdělaní Romové snaží v romštině zdokonalovat a usilují o sjednocení různých variant romštiny u nás i ve světě. Od roku 1990 v ČR pracuje Mezinárodní romská komise, jejímž cílem je vytvořit na základě romských dialektů jednotnou romštinu. Zda se záměr této komise zdaří, nám osvětlí až budoucnost.

¹ GRABAL, I. *Zahraniční inspirace k integraci Romů. In Romové v České republice*. Socioklub. Praha: 1999, 86s.

² DAVIDOVÁ, E. *Romano Drom. Cesty Romů 1945-1990*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1995. 19 s.

1.2.1. *Pravlast Romů*

Předkové dnešních Romů patřili pravděpodobně k původnímu obyvatelstvu Indie, které bylo někdy v polovině 2. tisíciletí př. n. l. buď vytačeno do těžko přístupných a okrajových oblastí, nebo podmaněno a včleňováno do velmi složitého sociálního systému.¹

Původní zemí Romů je tedy z největší pravděpodobností Indie, oblast Rádžastánu (členský stát ve střední Indii u západních hranic s Pákistánem). První krok k odpovědi na tuto otázku provedl mladý maďarský student teologie Štefan Váli, který se v roce 1763 potkal v Holandsku s několika Indý. Tohoto studenta zaujala podobnost jejich vzhledu s Romy, které znal z Maďarska. Po návratu do vlasti zjišťoval u Romů význam slov, která používali jeho indiští přátelé, a byl velmi překvapen podobností obou jazyků. O indickém původu svědčí nejen jazyk, ale také podobnost některých zvyků, výběru povolání, stejná technologie při zpracování kovů aj. Toto byl počátek podrobnějšího studia, který vylučuje pochybnost o indickém původu Romů.

Na přelomu 1. a 2. tisíciletí se indická společnost dělila na tzv. kasty. Do nejvyšší kasty „**brahmánů**“ patřili především kněží. Nižší kastou byli „**kšátrijové**“, což byli vládcí a bojovníci. Po ní následovali „**vaišiové**“, kam patřili řemeslníci, obchodníci a rolníci. Dále to byla kasta „**šúdrů**“ (sluhové a pomocné síly) a nejnižší kasta byli tzv. „**nedotknutelní**“. Tito lidé se nesměli dotknout příslušníků prvních čtyř stavů. Patřili sem lidé nečistých profesí, kteří zametali nečistotu na ulicích, prali prádlo, připravovali dříví na spalování mrtvol aj.

Romové putovali z Indie v několika proudech různých velikostí. Tyto migrační proudy byly od sebe časově dost vzdálené a uskutečňovaly se v době od 3. až 5. do 9. až 10. století.²

První proud směřoval přes blízký Východ do jihovýchodní až střední Evropy, druhý přes Egypt a severní Afriku do Španělska. Při své cestě se Romové na několik století zastavili v různých zemích, o čemž svědčí řada převzatých slov např. z íránských jazyků, řečtiny, či z jazyků balkánských národů.

Do Evropy přicházeli Romové dvěma základními směry. Hlavním směrem – **přes Balkánský poloostrov** – přicházel velmi početný, dlouhotrvající proud Romů. Druhý, slabší proud směřoval **přes severoafrické pobřeží** a už v 9. století se objevil

¹ NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. 4. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1999. 10 s.

² tamtéž, 12 s.

na Pyrenejském poloostrově. V 10. století přišli Romové do byzantské říše, která byla největším a nejbohatším státem v Evropě a Malé Asii. V té době romské kovářské rody žily u města Méthoné na západě Řecka a jejich osada se nazývala Gypse nebo také Malý Egypt. Tato skutečnost vedla k záměně tohoto území se severoafrickým Egyptem a k vykonstruování nejrůznějších pověstí o egyptském původu Romů.¹

V období, kdy obyvatele říše spojovalo křesťanství, ovládl v roce 1071 sultán Nuh II. hlavní město Konstantinopol a byzantská říše padla. Lidé ze strachu z nového státu – tureckého sultanátu – odcházeli. Byli mezi nimi také Romové. Lidé ze střední a západní Evropy vypadali jinak. Byli bílí, měli světlé vlasy a modré oči. Lidé v Byzancii – Řekové, Arabové, Arméni byli pleti tmavší a rozdíl mezi nimi a Romy nebyl tak nápadný.

Evropská města a vesnice byly zpočátku k lidem, kteří putovali v dlouhých karavanách s vozy plnými žen, dětí a věcí ohleduplní. Střední Evropa si dobře pamatovala nájezdy Tatarů a Romové, kteří si uvědomovali svou podobnost k těmto lidem, se představovali jako mírumilovní lidé a křesťané. Díky svým dovednostem v oblasti umění, tance, akrobacie a kejklářství byli velmi vítáni na hradech a zámcích vysoké šlechty. Lidé se mohli setkat s novou technologií při zpracování železa a kovů. Dále Romové patřili v této době k uznávaným kovářům, košíkařům a řezbářům.

Lidé se jich ptali, z jakého důvodu kočují a kdo jsou. Romové si vlídné přijetí od okolního obyvatelstva snažili zajistit přesvědčením o pravdivosti legendy, že svým putováním činí pokání za hříchy svých otců, kteří odmítli přijmout Pannu Marii s Ježíškem, kteří utíkali před Herodesovým pronásledováním a kočovný způsob života ospravedlňovali jako trest za to, že zapřeli křesťanství, a proto musí putovat do Říma, kde mají požádat hlavu římsko-katolické církve o odpuštění.

Jiný výmysl spojený s údajným egyptským domovem se tradoval o romských kovářích, kteří prý ukovali hřeby pro Kristovo ukřižování, a proto jejich potomci musili činit pokání. V pozměněném znění téže legendy Romové nechodili světem z kajících důvodů, ale naopak na počest malého Ježíše, který se svými rodiči rovněž putoval, když prchal z Betléma do Egypta.²

Romům zůstalo jméno Egyptané, které později přešlo do angličtiny jako **Gypsy**, do španělštiny jako **Gitanos** a do francouzštiny jako **Gitanes**.

¹ NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1999. 13 s.

² tamtéž, 13 s.

1.2.2. Tradiční způsob života

Zkráceně lze charakteristické znaky tradičního sociálního systému Romů vymezit následovně: rodinná vazba, veškeré rozhodování je společné, neschopnost být sám – vyhoštění z rodu je největší trest, mnohost je podmínkou štěstí, čas je minulost a přítomnost, budoucnost neexistuje, čas se neodvozuje od ročních období, neustálá změna (změna místa a prostředí), způsob obživy a řemesla jsou neustále podřízeny této změně, základní dovedností je schopnost umět se vyhnout nebezpečí a uniknout před ním, souhlas se projevuje verbálně, nesouhlas uhnutím pohledu.

Z tohoto stručného vymezení je patrné, že existují významné rozdíly mezi způsobem života Romů a majority a právě tyto rozdíly mohou být zdrojem vzájemného nepochopení a vzájemných konfliktů.

Tradiční životní cyklus Romů se v posledních letech mění, přičemž nejvíce zůstává zachován ve východoslovenských romských osadách. Romové, kteří přišli do českých zemí ze Slovenska (tj. oni sami nebo jejich rodiče či prarodiče), bydleli většinou v různých chatrčích nebo v přirozeně vzniklých ghetech uvnitř či na okraji slovenských měst. Nyní obývají v naprosté většině gádžovské byty, přičemž preferují byty s pavlačí. Bývají to ovšem byty nižších kategorií a mnohem menší, než by potřebovaly jejich velké rodiny.¹

Velká rodina pro Romy byla a je nejvyšší prioritou. Co se týká kočování, před 40 lety jich kočovalo už asi jen 10% (Olaši), neboť Romové byli po celá staletí nuceni k usazení. Kolo kočovného vozu, které má dodnes ve znaku například televizní pořad Romale, je pro většinu Romů krásným dávným symbolem svobody.

V současné době slábne specifická sociální struktura, která je charakteristická silnými rodinnými pouty, rodinnými klany a autonomními komunitami. Mnoho romských dětí se nachází v dětských domovech, což vůbec nekoresponduje s tradičním pojetím rodiny, které zmíním v následující podkapitole. Romové neuvažovali o tom, jaké to může mít dopady v případě, že budou mít rodiny s velkým počtem dětí. To vedlo k nezvládnutí výchovy, záškoláctví

V současné době je situace poněkud jiná. Většina mladých Romek uvažuje nejprve o vzdělání, bydlení a teprve potom o rodině. Toto neplatilo dvacet let nazpátek.

¹ ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme-jde o to jak*. 2. vyd. Praha: Portál, 2000. 36 s.

1.2.3. Tradiční pojetí rodiny

V romském pojetí znamenala rodina po celé generace téměř vše, jelikož uspokojovala základní životní potřeby jejích členů. Romové mají pozoruhodný vánoční zvyk: Otec rozkrájí jablko na tolik kusů, kolik je účastníků společného stolu, načež každý sní svůj díl. Tento zvyk krásně vyjadřuje tradiční romský smysl pro rodinnou pospolitost.¹

Při svém kočování byli Romové zcela nezávislí na okolní společnosti. Rodina byla zdrojem obživy, plnila funkci vzdělávací i ochrannou a Romové se plně se svou rodinou identifikovali. Se svojí širší rodinou žili pohromadě v jedné osadě či čtvrti a kromě pokrevního příbuzenstva je pojili i rodinné tradice a vzájemná solidarita. Největším trestem pro Roma bylo vyhnání z rodiny. „Rodina posilovala svoji prestiž počtem narozených dětí, především chlapců, neboť jak praví jedno romské přísloví O čhave zor, tedy V chlapcích je síla“.²

Tradiční romská rodina byla patriarchální. Ve všech typech rodin byl svrchovaným pánem muž, žena měla podřadné postavení. Muž měl právo dělat, co se mu zachce: bít ji, být jí nevěrný, opustit ji.³

Stejně jako v české rodině i zde existoval rozdíl v roli muže a ženy. Žena se měla postarat o domácnost, vychovávat děti a poslouchat svého muže. Romský muž zastával funkci hlavy rodiny, byl nositelem a ochráncem prestiže rodiny a nesl za ni odpovědnost. Typickým rysem vždy byla vzájemná podpora a pomoc – bylo nemyslitelné dát např. děti do dětského domova nebo rodiče do domova důchodců. Romští rodiče dokonce odmítali posílat své děti do internátů, kde by byly bez rodinného dozoru.

U romských dětí zřídka pozorujeme neurotické rysy. Nejsou pod tlakem vysokých nároků jako gádžovské děti, je méně tabuizovaných témat, méně vnitřních konfliktů atd. Za poslední generace však **romská rodina zeslábla**. Především jí nesvědčí vytržení z tradiční velkorodiny a ze soudržné obce, která často výborně fungovala i v nuzné osadě. Pohromou pro ni byla dobře míněná snaha sociálních pracovníků, kteří vidouce hladové, špinavé a otrhané dítě v osadě, usoudili, že musí být odebráno rodičům. Dětský domov zajistil kvalitní stravu, hygienu a pravidelnou

¹ ŘÍČAN,P. *S Romy žít budeme-jde o to jak*. 2. vyd. Praha: Portál, 2000. 46 s.

² ROMOVÉ V ČESKÉ REPUBLICE. *Romská rodina*. 1999.

Dostupné z <<http://www.romové.cz/romove/rodina.html>>.

³ BAKALÁŘ,P. *Psychologie Romů*. Praha: Votobia, 2004. 41 s.

školní docházku, poškodil však schopnost navazovat silné citové vztahy a setrávat v nich. Nemohl nahradit rodinu – a navíc byli vychovatelé gádžové, většinou bez vztahu k Romům, ne-li rovnou rasisté. Procento romských dětí v dětských domovech je i dnes, kdy už si veřejnost – a nejen odborná – lépe uvědomuje význam rodiny, mnohonásobně vyšší, než odpovídá procentu Romů v populaci.

V romských rodinách se udržovaly tradiční mravy. Jak ujist'ují pamětníci, bylo například vyloučeno, aby romské dítě mluvilo vulgárně před dospělými. Rodiče se také před dětmi neobnažovali, neukazovali se před nimi ani ve spodním prádle.

Dnes můžeme v romských rodinách zaznamenat násilí na dětech (jež bývalo podle pamětníků naprostou výjimkou), jejich těžké zanedbávání v důsledku alkoholu a drogové závislosti – a tam, kde vychovával místo rodiny dětský domov, dokonce incest, který byl podle tomistů ještě v historicky nedávně době u Romů nemyslitelný.

Romská velkorodina mívala daleko větší význam než gádžovská, i když i u gádžů byla v minulosti příbuzenská pouta silnější jak vertikálně (prarodiče), tak horizontálně (bratřenci, švagři atd.). V tísní se každý mohl spolehnout na příbuzné, nikdo nezůstal opuštěn. Do jisté míry je tomu tak dodnes, například jak už jsem uvedla, Rom v domově důchodců je výjimkou. Dnes však vztahy mezi členy velkorodin slábnou, slyšíme stesky, že nebýt pohřbů, už by se nesešli. Pevnější jsou snad olašské velkorodiny.

Odlišná historická zkušenost jednotlivých romských skupin s sebou nese i přežívání sociální distance. Má se za to, že vztahy mezi jednotlivými skupinami Romů jsou zpravidla horší než s ostatním obyvatelstvem neromského původu. Za vyšší vrstvu tak byli vždy považováni tradičně právě kočovní *olaští Romové*. Toto společenství je charakterizováno striktní uzavřeností založenou na jasně určených, generačně nepsanou tradicí udržovaných zákonech. Nikdy se neživili prací svých rukou ve smyslu manuální tvořivé práce. I dnes se z hlediska forem obživy zabývají často překupnictvím, věšectvím a drobnými krádežemi. Olaští Romové mnohdy ostatní skupiny Romů ekonomicky využívají či zneužívají.¹

1.2.4. Pojetí školy

Oblast vzdělávání a výchovy romských dětí je odborníky považována za klíčovou vzhledem k řešení problémů romského etnika z hlediska vyrovnání životní

¹ SEKOT, A. *Sociologie v kostce*. 3. vyd. Brno: Paido, 2006. 192 s.

a kulturní úrovně prostřednictvím vzdělání. Tato sféra není problematickou jen v České republice, ale týká se celé Evropy. Podle Chaloupkové ovlivňuje úroveň dosaženého vzdělání další faktory, které mají vliv na život Romů.¹ Je to problematická profesní a kvalifikační budoucnost, tím i zařazení do společnosti, eventuální zaměstnanost či nezaměstnanost a sociometrická úroveň romské rodiny.

Romové chápou školu víceméně jako represivní instituci. Mají k ní a priori nedůvěru, a ta se přenáší i na dítě. Je potřeba tuto nedůvěru prolomit nebo aspoň oslabit. Škola jako výchovná instituce přináší do hodnotového systému romské rodiny odlišné prvky, je vnímána jako narušující prvek, tedy jako nežádoucí. Ve škole jsou dětem představovány jiné zvyky, postoje a hodnoty, také je zde používán jiný jazyk, než na jaký je romský žák zvyklý z domova. Proto se ve škole dítě dostává do pozice sociálně nepřizpůsobivých jedinců. Sami rodiče mají na školu většinou špatné vzpomínky, a proto ke škole nemají důvěru a často dítě nemotivují k tomu, aby ji navštěvovalo. Jsou přesvědčeni, že jejich děti si v životě dovedou poradit stejně dobře jako děti, které absolvovaly povinnou školní docházku. Domnívají se, že vzdělání nemá souvislost s ekonomickým nebo sociálním úspěchem. Ve vzdělání svých dětí vidí Romové dokonce nebezpečí: **mohlo by jim děti odcizit**. Proto se často spokojují s tím, že děti absolvují několik ročníků základní školy. Důsledkem je vysoká absence zaviněná malou snahou rodičů o pravidelnost školní docházky, nedostatek péče o domácí přípravu a minimální spolupráce se školou, zejména u dětí s nejslabším prospěchem a chováním. Bez podpory rodičů však nemá učitel romských dětí valnou naději na úspěch.

Je nutné budovat **vztah mezi školou a celou místní romskou komunitou**. Již při zápisu je třeba věnovat romským rodičům vlídnou, trpělivou, ujišťující pozornost a poté udržovat kontakt po celou dobu školní docházky dítěte. Najde-li se čas, je třeba sebrat odvalu i k návštěvě rodiny v jejím bytě. Na druhé straně rodiče by měli být vítáni ve škole.

Velmi málo romských dětí prochází mateřskou školou a výchova v romské rodině zpravidla není dobrou přípravou pro školní práci. Dítě zřídka získává zkušenost s knížkou, hračkami, tužkou a papírem. Chybí omalovánky, doplňovačky, hádanky, kvízy, stavebnice. Dalším handicapem těchto dětí bývá nezvyk komunikovat s dospělým gádžem, například mu položit otázku; bývají nesamostatné, z hlediska

¹ CHALOUPKOVÁ, Z. *Současnost a romská populace*. Bratislava: 1991. 16 s.

gádžovské výchovy osobnostně nezralé. Nejsou zvyklé řešit úkoly a rozhodovat individuálně, proto také bez zábran opisují. Dále si většinou z domova nepřinesou schopnost, resp. návyk učit se z paměti.¹

Jak jsem již uvedla, největším problémem romských dětí v české škole je však jazyková bariéra. Často rozumějí špatně česky, ale ještě hůře romsky, přičemž dobrou češtinu neslyší v rodině ani během školní docházky. K handicapu danému omezeným jazykovým kódem přistupují určité rysy romského jazyka. V romské řeči se například zřídka používají obecné pojmy jako ovoce, zelenina, nábytek apod.; v některých případech ani neexistují. Myšlení je proto velmi konkrétní a děti se musí učit nejen novým českým slovům, nýbrž i novým pojmům a zvykat si na jejich užívání.

Slabý školní prospěch mnoha romských dětí lze zčásti vysvětlit nejen nedostatečnými schopnostmi, nýbrž přímo odporem k typu vzdělávání, jež předává naše škola a jež je v romské komunitě málo ceněno vzhledem k tomu, že většina této komunity patří k nejnižší sociální vrstvě; ta cení jiné znalosti, dovednosti i postoje než střední a vyšší třídy, jimž je naše škola přizpůsobena.

Romské děti bývají také živější, temperamentnější, hůře se ukáznují, vykřikují atd. Také se hůře soustřeďují: mívají slabou úmyslnou pozornost. Potřebují častější přestávky, při nichž si mohou zacvičit, zakřičet či zazpívat. Při výuce jim vyhovuje dramatizace a technika hraní rolí.²

Romská rodina od dětí nežadá, aby se samostatně rozhodovaly, dokonce si to nepřaje. V tradiční romské domácnosti jde „kolektivismus“ tak daleko, že dítě nemá svůj vlastní kout a věci, které by byly jen jeho – vše je ve společném užívání. Osobní úspěch mnoho neznamena. V dětech se nerozvíjí vědomí individuální odpovědnosti za sebe sama, za svůj vlastní život. Toto vědomí je nosným principem evropské kultury. K této odpovědnosti musí škola vést, bez ní by se dítě v současném světě neuplatnilo. Je však nutno vědět, že zde škola působí proti duchu romské rodiny a postupovat takticky a nežadat příliš mnoho příliš rychle.

Potřebám romských dětí do značné míry odpovídají snahy o reformu naší školy. Má v ní být méně pamětního učení, více prostoru pro spontánnost a tvořivost, větší respekt k individualitě dítěte; má každému jedinci rozvíjet ty schopnosti, které má a nežadat po něm schopnosti, které nemá.

¹ ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme-jde o to jak*. Praha: Portál, 2000. 115 s.

² tamtéž, 116 s.

1.2.5. Romská kultura a muzikálnost

Mezi tradiční silné stránky romské kultury patřila vždy hudba a tanec. V současné době působí v České republice několik romských souborů, ale jejich přístup k médiím je velmi omezený, což ohrožuje vývoj a vliv romské kultury. O romské poezii a romských písních se často říká, že dojmají svou něhou, svěžestí a hloubkou citu. Romské básně mají svůj jedinečný, svérázný půvab, přestože zatím zřídka snesou srovnání s literaturou národů, jež jsou tradičními nositeli evropské a světové vzdělanosti. Tvrzení některých nadšenců, že všechny kultury jsou stejně hodnotné, tedy že romská kultura je stejně hodnotná jako německá nebo naše, je ovšem vysoce problematické. Lepší smysl má říci, že všechny jsou nenahraditelné.¹

Taneční písně a rytmické popěvky jsou skupinou zcela odlišnou. Bývají kratší a záleží u nich hlavně na melodii, která píseň rytmicky utváří. U usedlých Romů jsou to především ony známé čardáše. U olašských Romů se pak můžeme setkat s tanečními písněmi zvanými čapáše, které nebývají doprovázeny hudebními nástroji.²

Co se týká romského písennictví, přední místo zaujímají pohádky – dávný romský hrdina vyniká rozumem, důvtipem a soucitným srdcem. Romové by bez hudby, písní a tance snad ani nemohli žít. Naštěstí i dnešní mladá generace tuto tradici stále udržuje a dále rozvíjí svůj smysl pro hudebnost a folklór.

Neopomenutelné je také výtvarné citění. Romové byli od nepaměti zvyklí pracovat s rozličnými přírodními materiály a surovinami a získali v tomto směru zručnost ať už v práci s hlínou, proutím, kovy či dalšími surovinami. Je však smutné, že tito lidé nevyužívají odborného vzdělání v těchto směrech.

Jakou budoucnost má před sebou romská kultura? Celosvětové komunikační dálnice jí dávají stejné šance jako romskému jazyku. Miliony Romů po celém světě mohou mezi sebou „od zítřka“ komunikovat a rozvíjet globální romskou kulturu. Jde jen o to, zda vůle k obrodě zvítězí nad pohodlnější cestou postupné asimilace. Tam, kde vedle sebe hodinu za hodinou, den za dnem Rom a gádžo vysedávají před „bednou“, je už v podstatě jedno, kdo je kdo. Jejich duše se po čase budou podobat jako vejce vejci.³

¹ ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme-jde o to jak*. 2. vyd. Praha: Portál, 2000. 43 s.

² DAVIDOVÁ, E., JURKOVÁ, Z. *Hudba písňový folklór Romů. In Romové-O Roma*. Brno: 1999. 62 s.

³ ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme-jde o to jak*. 2. vyd. Praha: Portál, 2000. 46 s.

1.2.6. Romové a náboženství

V myšlení Romů převládají animistické* a démonické představy s výraznými prvky uctívání přírody, především živlů. Co se týká náboženství, hlásí se k té konfesi, která v dané zemi převažuje. Ke katolicismu přitom inklinují zcela přirozeně. Láká je pestrobarevnou výzdobou kostelů, okázalostí a pompou.¹

Bůh se v romštině nazývá „o Del“ a Romové ho oslovují formou proseb a chvalozpěvů. K tradičnímu romskému povědomí patří také víra v duchy mrtvých předků, kteří jsou pro Romy prostředníkem Boha.

Jedinou „svatou“ je pro Romy Kali Sára – Černá Sára, kterou Romové oslavují už více než jedno století. Ve dnech 24. – 25. května se sjíždějí do francouzského městečka „Les Saintes–Maries–de–la–Mer“ (tj. město, kde končí země a začíná moře), aby zde uctili její památku. Romisté však upozorňují na to, že po rozpadu velkorodin žije velká část Romů v tzv. duchovním vakuu, které je zároveň vakuem mravním. Zatím je stále převládající katolictví, ovšem někteří inklinují k formám zjednodušeného nebo zkresleného a zároveň velmi naléhavě prezentovaného křesťanství s krátkou eschatologickou perspektivou* - letničnímu hnutí a Svědkům Jehovovým. Romové nechodí do kostelů, víru v Boha vnímají přes své oltáře, které mají v domácnostech. V každé romské rodině je možno vidět obrázek a sošku svatých a u nich jsou zapálené svíčky, které se pálí za mrtvé nejen při výročích.

1.2.7. Způsob bydlení

Romové, kteří přišli do českých zemí ze Slovenska, bydleli většinou v nuzných chatrčích východoslovenských romských osad nebo v přirozeně vzniklých ghetech uvnitř či na okraji slovenských měst. Nyní obývají v naprosté většině gádžovské byty, přičemž preferují byty s pavlačí. Bývají to ovšem byty nižších kategorií a mnohem menší, než by potřebovaly jejich velké rodiny. Architekti tu a tam zajímavě mluví o výstavbě rodinných domků, jež by Romům patrně vyhovovaly: jedna z místností by měla být podstatně větší než ostatní a součástí exteriéru by měl být další prostor pro posezení větší skupiny lidí. Ve skutečnosti se bohužel stavějí spíše betonové holobyty pro ty, kteří neudrží krok s tržním nájemným.²

¹ BAKALÁŘ, P. *Psychologie Romů*. Praha: Votobia, 2004. 140 s.

*vysvětlení pojmu animismus viz. seznam zkratk a vysvětlení pojmů

*vysvětlení pojmu eschatologická perspektiva viz. seznam zkratk a vysvětlení pojmů

² ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme-jde o to jak*. 2. vyd. Praha: Portál, 2000. 36 s.

Romové, kteří se sociálně povznesli, rádi ukazují svá standardní obydlí, úzkostlivě čistá a komfortní, typicky gádžovská. Výměna domovských chatrčí ve starých osadách za běžné gádžovské byty v panelových domech je z pohledu běžného občana i sociálního pracovníka nesporným ziskem. Cena, kterou za to Romové zaplatili – aniž si to uvědomili – ztrátou nebo aspoň oslabením svých velkorodinných pospolitostí, byla ovšem vysoká.

Čím je tedy romský způsob bydlení charakteristický? Zdá se, že jde spíše o **způsob užívání bytu**, kdy se – jak tomu bývalo za starých časů i na českém venkově – život domácnosti soustřeďuje do jedné místnosti; velké obytné kuchyně bývají velmi příjemné. Tradiční romská pohostinnost a sklon k pospolitému životu i sklon často měnit místo pobytu vedou někdy, spolu s vysokou porodností, k nápadnému přeplňování bytů. Tak se to aspoň zdá nám, kteří jsme po generace zvyklí na prostornější obydlí. Možná bychom neměly Romům po této stránce vnucovat své představy.

Je-li řeč o bydlení, je nutno uvést i **vybydlování**, tj. radikální devastaci bytu či domu, která je pro Romy typická. Romové dokážou v krátké době zničit byt, případně celý dům natolik, že je nutná generální oprava nebo demolice. Někdy má vybydlování charakter „komerční“: prodá se vše, co lze odmontovat, rozeberou se krovy atd. Jindy jde o pouhý vandalismus. Zničené poštovní schránky na pověstném sídlišti Chánov například komplikují doručení upomínky či soudního předvolání.

Pro romské osady na východním Slovensku je zase charakteristická nepředstavitelná ubohost. Romských osad je zde přes 800. O každé osadě se říká, že je jiná, jedno však mají společné: až devadesátiprocentní nezaměstnanost, absenci kanalizace a přívodu plynu, elektřinu často připojenou načerno a vysokou míru nevzdělanosti – mladší ročníky mají většinou základní vzdělání získané na speciálních školách, starší často umí jen stěží číst a počítat, někteří ani to ne.¹

V současné době je třeba hledat a realizovat všechna opatření k tomu, aby nebezpečí vzniku nedobrovolných sídelních koncentrací romského obyvatelstva bylo včas rozpoznáno a minimalizováno. V hledání cest k řešení problémů enkláv i zárodků ghatt hrají rozhodující roli orgány měst, jejich prozíravost a schopnost přistupovat interdisciplinárně k bytové politice v obci.

¹ Romské osady na Slovensku
dostupné z <<http://fotogalerie.respekt.cz/Romske-osady-na-Slovensku-2325.html>>

V zásadě lze tedy shrnout, že určité zkušenosti na úrovni měst s územními koncentracemi Romů již existují. Města si již většinou uvědomují nutnost jejich ovlivňování a některá z nich osaměle, bez zkušeností a často bez odborného zázemí a bez vnější pomoci hledají svá vlastní řešení. Zatím však neexistuje obecněji využitelný systém, který by jim pomohl.¹

1.2.8. Demografické charakteristiky

Také v demografickém aspektu se Romové od většinové populace liší. K jejich základním demografickým charakteristikám patří mladá věková struktura, vysoká míra porodnosti a s tím spojený velký početní růst. Pro populaci České republiky je v současnosti charakteristické demografické stárnutí, což znamená, že stále narůstá zastoupení starých osob na úkor dětské složky. Pro věkovou strukturu Romů je však typický vysoký podíl dětí a mladých lidí a nízký podíl starých osob. Kalibová² uvádí, že ...“zastoupení osob ve věku 0 – 14 je u romské populace zhruba dvojnásobné ve srovnání s úhrnem obyvatelstva a postupný posun této široké základny věkové pyramidy do reprodukčního věku zajistil početní růst romské populace i v případě snižování úrovně porodnosti.“ Oproti tomu je u romského etnika třikrát nižší zastoupení osob nad 50 let věku, než je tomu u obyvatelstva celkem. Údaje o věkové struktuře romské populace v ČR ukazuje tabulka č. 1. Z tabulky vyplývá, že vývoj vypovídá o postupném zvyšování se podílu jak skupiny 15 – 49, tak osob starších 50 let.

Tabulka č. 1: Věková struktura romské populace ve srovnání s úhrnem obyvatelstva

Údaje v %	Věková skupina		
	0 - 14	15 - 49	50+
Romové (1970)	49,6	44,4	5,5
Romové (1980)	62,5	48,2	7,4
Romové (1991)	37,6	54,4	8,0
Úhrn obyvatelstva	21,0	51,0	28,0

Pramen: Kalibová, K. Romové v Evropě z pohledu demografie. Demografie: 2001, roč. 43, č. 2

¹ SOCIOKLUB. *Romové ve městě*. 1. vyd. Praha: Sociopress, 2002. 51 s.

² KALIBOVÁ, K. *Romové v Evropě z pohledu demografie*. r o č. 43, č. 2. Demografie, 2001. 129 s.

Hlavní faktor, který věkovou strukturu ovlivňuje, je úroveň porodnosti. Ta patří v České republice v současnosti k nejnižším na světě. V roce 1991 měly romské ženy v průměru 5 dětí a průměr pro všechny ženy v ČR činil pouze 2,17 dětí, jak ostatně ukazuje tabulka č. 2:

Tabulka č. 2: Průměrné počty živě narozených dětí vdaným romským ženám ve srovnání s úhrnem obyvatelstva (1991)

Věková Skupina	Romské ženy		Úhrn žen	
	Celkem	S dětmi	Celkem	S dětmi
15-19	0,95	1,33	0,52	1,05
20-24	1,93	2,1	1,05	1,35
25-29	2,71	2,88	1,65	1,77
30-34	3,38	3,51	2,01	2,08
35-39	3,66	3,82	2,12	2,18
40-44	4,11	4,25	2,14	2,2
45-49	4,86	5,03	2,09	2,17
Celkem	3,34	3,64	1,95	2,09

Pramen: Romové v České republice. Socioklub. Praha, 1999.

Důvodem je to, že romské ženy mají děti obvykle během celého reprodukčního období. Vzhledem k tomu, že v letech 1970 a 1980 se při sčítání lidu sledovala tato kategorie odlišnou metodou, nedají se údaje úplně přesně vyhodnotit. Prameny nicméně hovoří o tom, že v roce 1970 měly romské ženy z posledního manželství 6,27 dětí a v roce 1980 se udává 5,50 dětí, z čehož by se dalo usuzovat na klesající trend.

Jako další odlišnou charakteristiku bych uvedla také početnost rodiny. Pro Romy je typická velká a početná rodina (i několikagenerační). To pravděpodobně přímo souvisí s odlišným žebříčkem hodnot, ve kterém má u Romů rodina nejsilnější váhu. V současné době je u mladších Romů žebříček hodnot odlišný. Počet dětí v romských rodinách bude stále menší.

Studium demografie romské populace vychází z dat ze sčítání lidu, ve kterém hraje klíčovou roli přesná vymezenost toho, kdo vlastně Romem je a koho za něj lze považovat. Vzhledem k tomu, že v praxi bývají do romské populace zařazeny i osoby neromského původu, je věrohodnost statistických pramenů značně ovlivněna. Navíc se Romové sami často bojí ke své národnosti přiznat, neboť mají strach, že jejich národnost jim bude dělat komplikace například při výběru zaměstnání. Právě kvůli tomuto zmíněnému problému jsou do sčítání zahrnuti pouze ti Romové, kteří se za Romy sami považují. Otázkou pak zůstává, do jaké míry budou výsledky odpovídat skutečnosti.

V prvních československých sčítáních v letech 1921 a 1930 byla romská národnost vázána na mateřský jazyk. Ke své národnosti se tenkrát přihlásila jen malá část Romů, a to právě z toho důvodu, že se obávali možných následků. V období od druhé světové války až do roku 1990 nebyla romská národnost uznávána s odůvodněním, že nesplňují kriteria definice národa, protože nemají své vlastní území a hospodářský život. Romové se při sčítání hlásili k oficiálně uznávaným národnostem, jako byla národnost česká, slovenská, ruská nebo například německá. Tím bylo studium romské populace podle statistických údajů fakticky znemožněno.

Po druhé světové válce nastal v celé střední Evropě rozsáhlý pohyb různých skupin obyvatelstva, vyvolaný živelnou snahou po hledání nového domova, obživy i záměrnými akcemi úřadů osvobozených zemí. (v ČSR repatriace, reemigrace). Repatriace se týkala samozřejmě také malých skupin původního romského obyvatelstva Čech a Moravy, které přežili holocaust a vracely se z koncentračních táborů či z úkrytů do svých někdejších domovských obcí.¹ V roce 1947 byl proveden soupis Romů jako sociální skupiny, který udával poměrně vysoký počet Romů, a to 16.752. K určitému „pozitivnímu“ posunu došlo v letech 1970 a 1980, kdy byl uskutečněn zvláštní soupis Romů, který prováděl sčítací komisař podle vlastního posouzení charakteristických znaků. Nešlo tedy o deklarovanou příslušnost, ale o označení určitých osob za Romy.

V roce 1991 bylo Romům poprvé od konce druhé světové války umožněno, aby svou národnost deklarovali a uvedli romštinu jako mateřský jazyk. Ačkoliv Romové právě o to celá léta bojovali, výsledky tohoto sčítání znamenaly pro romské představitele zklamání. Jak již jsem uvedla, tyto výsledky nemohly být srovnány s výsledky předchozími, vzhledem k tomu, že byla použita jiná metoda. Výsledky jednotlivých sčítání lidu zachycuje tabulka č. 3:

¹ PAVELČÍKOVÁ, N. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*. 1. vyd. Praha: 2004. 23 s.

Tabulka č. 3: Početní velikost romské populace v ČR podle výsledků sčítání lidu

Rok	Absolutní počet	% z úhrnu obyvatelstva
1921	249	0,00
1930	227	0,00
1970	60.279	0,61
1980	88.587	0,86
1991	32.903	0,32
2001*	11.746*	0,10

Pramen: Romové v České republice. Socioklub. Praha, 1999.

*Údaje ze sčítání lidu v roce 2001, ČSÚ. Dostupné z
<<http://www.romové.cz/romove/deleni.html>

Vedle výsledků jednotlivých sčítání lidu mají však svůj význam také soupisové akce, které byly prováděny sice v nepravidelných intervalech, nicméně se uvádí, že v některých letech evidovaly téměř všechno romské obyvatelstvo. Výsledky jednotlivých soupisových akcí jsou uvedeny v tabulce č. 4:

Tabulka č. 4: Početní velikost romské populace v ČR podle soupisových akcí

Rok	Počet	% z úhrnu obyv.	Rok	Počet	% z úhrnu obyv.
1947	16.752	0,19	1981	112.192	1,09
1966	56.519	0,57	1982	115.877	1,12
1968	61.085	0,62	1983	120.784	1,17
1974	83.008	0,83	1984	124.899	1,21
1976	92.718	0,92	1985	132.167	1,28
1977	97.338	0,96	1986	136.812	1,32
1978	99.620	0,97	1987	140.915	1,36
1979	104.033	1,01	1988	143.071	1,38
1980	107.193	1,04	1989	145.738	1,41

Pramen: Romové v České republice. Socioklub. Praha, 1999.

Oproti údajům ze sčítání lidu jsou podle nich počty Romů jednoznačně vyšší. Například v roce 1980 u nás žilo podle soupisových akcí 107.193 Romů, zatímco výsledky sčítání lidu vykazují pouze počet 88.587 Romů. Rozdíl je téměř 20.000, takže není rozhodně zanedbatelný.

Při sčítání lidu v roce 1991 se k romské národnosti přihlásilo 32.903 osob a za svůj mateřský jazyk romštinu považovalo 24.294 osob. Tyto a další údaje obsahuje následující tabulka č. 5. Ze všech osob, které uvedly romskou národnost, jich jen přibližně polovina uvedla jako svůj mateřský jazyk romštinu a více než třetina češtinu. Výsledky tohoto sčítání však neodpovídají příliš realitě, neboť několik pramenů uvádí,

že podle odborného odhadu u nás v roce 1991 žilo přibližně 200 tisíc Romů. Odborníci však nejsou v tomto směru úplně jednotní – interval, ve kterém se odhad pohybuje, činí 150 až 250 tisíc. Většina Romů se tedy přihlásila k jiné národnosti – nejčastěji české, slovenské a maďarské.

Tabulka č. 5: Národnost a mateřský jazyk Romů v České republice (1991)

Národnost			Mateřský jazyk		
Mateřský jazyk	Počet	%	Národnost	Počet	%
Romský	16.630	50,5	Romská	16.630	68,5
Český	12.529	38,1	Slovenská	4.158	17,1
Slovenský	2.853	8,7	Česká	3.016	12,4
Německý	263	0,8	Moravská	190	0,8
Maďarský	186	0,6	Maďarská	108	0,4
Polský	41	0,1	Slezská	44	0,2
Ukrajinský	32	0,1	Polská	35	0,1
Rusínský	6	0,0	Ukrajinská	21	0,1
Ostatní	16	0,0	Německá	8	0,0
Nezjištěno	347	1,1	Rusínská	5	0,0
Celkem	32.903	100,0	Ostatní	39	0,2
			Nezjištěno	40	0,2
			Celkem	24.294	100,0

Pramen: Romové v České republice. Socioklub.1999.

Podle výsledků ze sčítání lidu v roce 2001 uvedlo romskou národnost 11.746 osob a přibližně polovina z nich označila romštinu za svůj mateřský jazyk. Nejvyšší počet Romů zaznamenaly okresy Ostrava-město, Sokolov a Kladno. Oproti sčítání lidu z roku 1991 se k romské národnosti přihlásilo o 64,4% méně Romů. Pokles byl zaznamenán také u ostatních národnostních menšin. Údajně jde o „širší komplex jevů působících na pokles deklarování národnosti“¹: směšování pojmu národnost a státní občanství; homogenizace společnosti České republiky po rozdělení československé federace; reakce na nepovinné vyplňování kolonky „národnost“; projev neochoty, resp. obavy přihlásit se k jiné než české národnosti; ale také proces integrace či postupné asimilace příslušníků národnostních menšin apod.

V této první kapitole zobrazuji romské etnikum z hlediska jeho specifických znaků a mapuji jeho sociální systém, postoj ke vzdělání, rodině, náboženství apod., a to popisnou formou na základě poznatků z použité literatury. Rozebírám také tři typy

¹ Usnesení vlády České republiky ze dne 12. června 2002 č. 600 ke Zprávě o situaci národnostních menšin v ČR za rok 2001.

Dostupné z <<http://wtd.vlada.cz/files/rvk/rlp/dokumenty/zprava01.pdf>>. 4 s.

dělení Romů: dělení vnější (z hlediska Neromů), vnitřní (romské) a odborné (z hlediska etnicko-jazykového). Dále se v této kapitole zabývám demografickými charakteristikami, které vypovídají o takových rysech romské populace, jako je mladá věková struktura, vysoká míra porodnosti nebo velký početní růst. V této části práce se jedná především o zpracování a vyhodnocení statistických a demografických pramenů.

2. Historie Romů v Českých zemích

Z hlediska vývoje jednotlivých státních programů týkajících se romské populace stojí za zmínku také počátek jejich formování, a to už od období příchodu Romů na naše území. Z historického hlediska rozlišujeme v historii Romů v českých zemích tři etapy:

- I. Od příchodu Romů do českých zemí od začátku nového věku
- II. Historie Romů v 18. a 19. století
- III. Současnost Romů (od roku 1900)

Za nejstarší zmínku o Romech na našem území se považuje kapitola z Kroniky tak řečeného Dalimila (1242), která se nazývá „**O Kartasiech pohanských**“, tatarských zvědech ztotožňovaných s prvními Romy u nás. Dodnes zůstává otevřenou otázkou, zda těmito zvědy byli skutečně Romové. Další, údajně spolehlivější zmínka, pochází z **Popravčí knihy pánů z Rožmberka** (1399). Nezpochybnitelná zmínka o Romech se však vztahuje k roku 1417, kdy naším územím cestovala skupina Romů pod vedením vojvody Panuela. Její cesta byla podrobně zmapována i v ostatních zemích, kterými procházela.

V husitských dobách byli Romové přijímáni jako svatí poutníci a císař Zikmund Lucemburský jim v letech 1417 a 1423 vydal ochranné glejty umožňující pohyb po území Svaté říše římské. Dnešní časté romské příjmení Žiga – Žigová začali Romové používat z vděčnosti k císaři Zikmundovi právě již v 15. století. V tomto období však došlo v pohledu na Romy ke zlomu a začaly se objevovat četné poznámky, které vytýkaly odlišné chování Romů. „Protiromské nálady se však začaly stupňovat poté, kdy ze založení požáru v Praze v roce 1541 byli podezříváni právě Romové. Roku 1545 vydal Ferdinand I. mandát, kterým nakazoval, aby byli Romové vypovězeni ze země.“¹ Následující léta rovněž nepřinesla změnu k lepšímu: v roce 1688 Leopold I. Romy ze svého území vypověděl a o rok později je **protiromským dekretem** prohlásil za psance a postavil je mimo zákon. Karel VI. (1717) pak přikázal tvrdé tresty nejen pro Romy, ale také pro ty, kdo by jim nějakým způsobem pomáhali.

¹ *Romové v České republice. Historie Romů na území České republiky*, 1999. Dostupné z <<http://www.romove.cz/romove/csdejiny.html>>.

I přesto všechno se však na Moravě Romové začali usazovat, protože byli přijímáni feudály díky svému kovářskému umění a hudebnímu talentu.

Obrat k lepšímu nastal až za Marie Terezie – hovoří se o novém **programu asimilace a usazování Romů** (1761), jehož podstatou bylo omezení romské migrace a jejich usazování v nově budovaných koloniích. To byl počátek nového osvícenského způsobu řešení romské otázky. Josef II. pak v roce 1784 rozhodl o usazování Romů na statcích tzv. náboženského fondu, což byla půda odňatá klášterům. Díky jeho dekretu (1782) začali být Romové posuzováni jako zemští poddaní a přestali být vypovídáni. Nakonec se Romové usadili celkem ve třinácti obcích, z nichž dvě vytvořily základy pro vznik trvalého romského osídlení.

„Romové byli na většině území Čech a Moravy známí jako kočovníci. Používali typické vozy kryté plachtami nebo maringotky tažené koňmi, ti nejhudší sami táhli své bědné vozíky. Prodávali vlastní kovářské výrobky, kotle, koryta atd., nebo levné zboží, které nakoupili. Někdy se uplatnili jako hudebníci, jindy dodávali nepálené cihly, drátovali hrnce apod., někteří se dovedli uživit jako koňští handlíři. Industriální společnost však postupně omezovala tyto možnosti a tlačila je stále více k pochybným zdrojům obživy: hádání z ruky a z karet, žebrotě, krádežím. Z únosných kočovníků se postupně stávali nežádoucí a obtížní tuláci.“¹

Podle zákona o donucovacích pracovnách z roku 1885 mohli být Romové trestně stíháni pro tuláctví vězením a nucenými pracemi. První republika tolerovala kočující Romy stále hůře a v roce 1927 byl vydán zákon proti potulným Romům a tulákům žijícím „po cikánsku“ tj. **Zákon č. 117/1927 Sb., o potulných Cikánech**, který zakazoval kočovat a tábořit ve větších skupinách, vlastnit zbraně atd., čímž se Romové dostali prakticky pod stálý policejní dozor. K tomuto zákonu pak přibyla ještě prováděcí nařízení, která zdůrazňovala význam řádně vedené evidence Romů. V období mezi červnem 1928 a srpnem 1929 pak k tomuto prvnímu soupisu skutečně došlo – bylo zaevidováno čtyřicet tisíc Romů starších čtrnácti let a následně jim byly vystaveny „cikánské legitimace“, které při sobě museli neustále nosit. Podrobnosti uvádí, že kočovní Romové museli navíc žádat o kočovnícký list, jenž úřady vystavovaly za přísných podmínek, ale které kočovníky a jejich životní styl omezovaly.

¹ ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme-jde o to jak*. 2. vyd. Praha: Portál, 2000. 18 s.

„Kočovní Cikáni dostávali cikánské legitimace. Jest to knížka, která obsahuje na první straně evidenční číslo Cikána, jméno a státní příslušnost. Na druhé straně jsou pak osobní data, stav, jaké řeči ovládá a podpis. Na třetí stránce jest uveden popis držitele legitimace, případně jeho zvláštní znamení. Na následujících stránkách jsou otisky všech deseti prstů a tj. hlavním poznávacím znakem, zabraňujícím falšování a výměnu legitimací...“¹

Za téměř revoluční událost se pokládalo rozhodnutí Užhorodských Romů o **zřízení vlastní školy** (1926), na jejíž výstavbu daroval vlastní finanční prostředky i sám prezident T. G. Masaryk. Ačkoliv byli už tehdy viditelné snahy Romy asimilovat, přece se jim podařilo založit vlastní školu. Koncem 30. let do Československa přichalo mnoho romských rodin z nacistického Německa a okupovaného Rakouska. V roce 1939 vydala česko-slovenská vláda nařízení o kárných pracovních táborech pro muže starší 18 let, kteří se vyhýbali práci a nemohli prokázat řádný způsob zajišťování obživy. Téhož roku vyhlásilo protektorátní ministerstvo vnitřní předpis, podle kterého se museli všichni Romové do dvou měsíců trvale usadit a přestat s kočovnictvím, čímž byli někteří z nich zařazeni mezi tzv. asociální osoby a soustředěni do kárných pracovních táborů.

„Situace romského etnika během druhé světové války nabyla nejtragičtějších rozměrů v celé jeho historii. Během několika let byli vyvražděni prakticky všichni Romové, kteří doposud žili na území Čech a Moravy a sociálně, ekonomicky a lidsky zdecimovaní Romové slovenští.“² Nařízením vlády o preventivním potírání zločinnosti (1942) byl sjednocen postup pronásledování romské minority na celém území okupovaném nacistickým Německem. V období mezi dubnem 1942 a únorem 1944 bylo vypraveno 14 transportů tzv. „asociálů“. Celkem bylo z protektorátu do cikánského tábora v Auschwitz-Birkenau deportováno 4.495 Romů. Skutečné číslo o českých Romech, kteří se stali obětí nacismu, se dodnes na základě dochovaných dokumentací nezjistilo a jednotlivé odhady se liší. Ovšem v počtu těch, kteří se po osvobození z koncentračních táborů vrátili, se zdroje většinou shodují – bylo jich pouhých 583. Všichni ostatní v táborech zahynuli na nejrůznější choroby nebo byli zavražděni. Celkem bylo v tomto období v Evropě vyhlazeno kolem půl milionu Romů.

¹ *Romové v České republice. Historie Romů na území České republiky*, 1999.

Dostupné z <<http://www.romove.cz/romove/csdejiny.html>>.

² GJURIČOVÁ, J. *Na okraji-Romové jako objekt státní politiky*. Brno: 1999. 12 s.

Pokud jde o historii Romů na území našeho státu, považuje se za nejstarší zmínku o Romech kapitola z kroniky tak řečeného Dalimila z roku 1242 „O Kartasiech pohanských“. Počáteční přístup vzhlížející k Romům jako k poutníkům se začal měnit v průběhu 16. století a tzv. protiromské nálady se neustále stupňovaly až do období vlády Marie Terezie, jejíž vláda zaznamenala počátek nového, osvícenského způsobu řešení romské otázky. Situace se však začala postupně opět zhoršovat a v roce 1927 byl vydán zákon č. 117 Sb., o potulných Cikánech, který zakazoval kočování a nařizoval Romům, aby se usadili. Následně byly zavedeny, tzv. cikánské legitimace, které museli Romové nosit neustále při sobě. Nejtragičtější etapu v historii Romů představuje druhá světová válka, která přinesla smrt sta tisícům Romů.

Tato kapitola představuje krátké nahlédnutí do dějin Romů. Už v dobách minulých se totiž začaly formovat určité názorové proudy na romské etnikum, které bohužel v mnohých oblastech Evropy přetrvávají dodnes, ať už v podobě extremistických rasistických hnutí nebo čistě jen v povědomí lidí. Podle mě se v historii nedá najít objektivní důvod k nepřátelským postojům vůči Romům, který by komukoliv poskytl záminku k tomu, aby na ně nahlížel jako na méněcenný národ. Právě proto jsem se tuto kapitolu také rozhodla uvést do mé diplomové práce. Romové mají dle mého názoru také mnohé přednosti, hlavně co se týká jejich manuální zručnosti a hudebního talentu. Těchto dovedností si všímali rovněž někteří feudálové, kteří Romy zaměstnávali na svých statcích. Bohužel snahy jednotlivých panovníků už v dávno minulých dobách směřovaly k potlačení romské národní identity a měly výrazně asimilační podtext.

2.1. Řešení romské otázky v letech 1945 - 1989

V této kapitole a v kapitole následující se budu zabývat vývojem institucionálního zájmu o Romy v jednotlivých obdobích od ukončení druhé světové války až do současnosti. Za základní mezník v celé této dlouhé časové éře je považován rok 1989, který se v řešení dané problematiky ukázal jako zlomový.

E. Davidová rozděluje vývoj direktivního státního řešení tzv. romské otázky v letech 1948 – 1989 do šesti etap. Kromě páté nazývá všechny etapy etapami rozhodování „o nás bez nás“. Časové vymezení jednotlivých etap vypadá následovně:

- I. etapa: 1945 – 1949
- II. etapa: 1950 – 1957
- III. etapa: 1958 – 1964
- IV. etapa: 1965 – 1968
- V. etapa: 1969 – 1973
- VI. etapa: 1974 – 1989

„Každé z těchto etap odpovídá určitý přístup, později „koncepce řešení“ této problematiky, ať již represivního charakteru, či vycházející ze snahy pomoci za cenu potlačení romské etnicko-národnostní specifiky a svébytnosti. Všem je však společné koncipování a řešení tzv. „romské otázky“ zvenku a seshora rozhodnutím tehdejších politických a státních orgánů bez spolupráce s „objektem tohoto řešení“ – s Romy samotnými.“¹

2.2. Situace v letech 1945 – 1957

Historie Romů na území Československé republiky byla podmíněna odlišnou situací v jednotlivých regionech státu. Slovensko stálo na pokraji ekonomického kolapsu a potýkalo se s velkým nedostatkem pracovních příležitostí, bídou a sociální nejistotou. Mnozí Romové proto odcházeli do českých zemí s nadějí, že se jim podaří utéct před tíživou životní situací. Vybírali si často konkrétní obec podle svých příbuzenských vazeb. K podnícení migrace do českých zemí přispělo také několik válečných opatření, z nichž nejvýznamnější byly Benešovy dekrety. Jednalo se především o dekret č. **88/1945 Sb., o všeobecné pracovní činnosti**, který stanovoval pracovní povinnost – kdo nepracoval, mohl být trestně stíhán. Mnoho pracovních příležitostí vzniklo rovněž v důsledku **Programu odstraňování válečných pozůstatků**.

Základní práva a svobody, včetně zákazu diskriminace, byly v té době zakotveny v **článku V. Košického vládního programu**, který vláda schválila 4. 4. 1945. Jedním z prvních vyšších orgánů státní správy, který se angažoval v řešení tzv. „romské otázky“, byl Zemský národní výbor v Praze. Ten požadoval odstranění cikánské potulky, žebroty a krádeží a chtěl zajistit řádnou výchovu cikánských dětí.

¹ DAVIDOVÁ, E. Romano Drom. *Cesty Romů 1945-1990*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1995. 190 s..

Následně na to byl zakázán přístup „kočovných tlup“ např. v okrese Planá u Mariánských lázní.

Dne 16. 4. 1947 vypracovalo ministerstvo sociální péče návrh vládního usnesení, podle kterého všichni Romové, kteří nebyli v trvalém pracovním poměru nebo svým chováním ohrožovali veřejnou bezpečnost, klid a pořádek, měli být i se svými rodinami koncentrováni v pracovních koloniích, respektive ve výchovných a kárných střediscích a tam rozděleni na „převychovatelné“ a „nenapravitelné“. Ačkoliv tedy vláda deklarovala zákaz diskriminace a základní lidská práva, praktické jednání státních orgánů směřovalo k cílené převýchově romské populace, která měla u Romů dosáhnout požadovaného chování a změnu životního stylu. Rodiny určené k převýchově pak měly být zařazeny do táborů s vlastní samosprávou, kde měly pracovat a kde měly jejich děti navštěvovat obecnou školu. „Neovladatelné“ rodiny měly být zařazeny do táborů kárných a odtud postupně odsunovány tam, odkud na československé území přišly. Státní správa se začala zabývat přípravnými kroky k realizaci tohoto návrhu a začala také vybírat místo pro umístění těchto kolonií. Vládní návrh však nakonec neprošel a byl označen za protiprávní a protiústavní.

Státní správa pak připravila jako svou prioritu a východisko k dalšímu postupu soupis romského obyvatelstva na celém území Československa. Ve dnech 18. – 23. 8. 1947 se konal **první poválečný soupis Romů** v českých zemích a ve dnech 1. 9. – 31. 12. 1947 se tento soupis konal na Slovensku. Byl proveden na základě vyhlášky ministerstva vnitra ze dne 14. července 1947 ve smyslu §2 vládního nařízení č. 68/1928 Sb. „V roce 1947 bylo z celkového počtu romské populace 101.190 osob 16.752 osob v českých zemích. Tento počet znamenal 16% zvýšení oproti tomuto poměru před válkou, třebaže z jasně viditelných důvodů prakticky všichni přistěhovalci pocházeli ze Slovenska.“¹ Zároveň s údaji o počtu a územním rozmístění Romů přinesl tento soupis i informace o jejich míře pracovního zapojení. Z celkového počtu Romů starších 14 let pracovalo 95% romských mužů a 81% romských žen.

Počátek 50. let se dá charakterizovat jako období hledání cest ke společnému soužití. Pozornost, která se u nás věnovala Romům, se začala rozšiřovat z Romů potulných na sociální, zdravotní, vzdělanostní a kulturní podmínky života Romů vůbec. Dne 12. 7. 1950 byl podle trestního zákona správního č. 88/1950 Sb. **zrušen zákon č. 117/1927 Sb., o potulných Cikánech**. V letech 1950 – 1951 zorganizovalo

¹ GUY, W.W. *Ways of Looking at Roma: The Case of Czechoslovakia*. In Rehfisch, F. *Gypsies, Tinkers and Other Travellers*. London: 1975. 26 s. pozn. vlastní překlad

ministerstvo práce a sociální péče dotazníkovou akcí **Zařazování osob cikánského původu do trvalého pracovního procesu**, která spočívala ve shromažďování informací od krajských a okresních národních výborů o pracovním zařazení a pracovní morálce Romů a dále o jejich bytových a zdravotních poměrech. Součástí byly i informace o dosavadních postupech úředníků a jejich zkušenostech. Odpovědi byly však často neurčité a prakticky nevyužitelné, což poukázalo na nepřípravenost státního aparátu začít s řešením romské otázky.

21. 9. 1951 uspořádalo ministerstvo vnitřní meziministerskou poradou o Návrhu na řešení cikánské otázky v ČSR. 5. 3. 1952 vydalo ministerstvo vnitřní ve spolupráci s ministerstvem sociální péče, osvěty a informací směrnici s názvem **Úprava poměrů osob cikánského původu**. Snahou bylo odstranit nedostatky a chyby, které se vyskytovaly při řešení této problematiky. Iniciativy se chopili pracovníci školství, zdravotnictví a kultury, ale otázkám sociálně-ekonomickým nebyla věnována žádná pozornost. Dalším nedostatkem byla podle některých pramenů přílišná jednoduchost, nekompletnost a nedůslednost této směrnice. Přesto tento dokument ovlivnil politiku státu vůči Romům na několik dalších let, jelikož vyhlášoval princip pomoci státu všem Romům při dodržování zásady rovnoprávnosti všech národnostních skupin.

Ve dnech 5. a 6. 4. 1952 se v Praze konala **první celostátní konference pracovníků mezi Cikány**. Začaly být organizovány osvětové práce, školení a kurzy, budovaly se studovny a hygienická zařízení, ale ani toto počáteční nadšení žádné výraznější změny nepřineslo a naopak začaly přibývat další problémy. Hlavním cílem řešení romské otázky se stalo zařazení Romů do trvalého pracovního procesu – problémem byla stále jejich nekvalifikovanost, vysoká negramotnost a odlišný hodnotový vzorec. K významným krokům v tomto směru patřilo také otevření **první internátní školy pro romské děti** v Květušíně (1. 9. 1950). Cílem se ale kromě zvýšení životní úrovně Romů stala opět i jejich převýchova k tomu, aby se z nich vychovali „řádní“ občané. Při výkonu převýchovného procesu měly jednotlivé složky pod řízením bezpečnostních referátů národních výborů působit podle dvou hlavních zásad, a to:

1. „Vždy s Romy jednat jako s občany, kterým nebyla za buržoazního režimu dána možnost státí se užitečnými, řádnými členy lidské společnosti, kterým však dnes v tom všichni chceme pomáhat.“

2. Současně dodržovat zásady socialistických zákonností, především zásadu rovných práv.“¹

Tyto zásady sice formálně hovořily o rovnocenném přístupu k Romům a o tom, že mají Romové stejná práva jako ostatní populace, ale přitom řešení tzv. cikánské otázky směřovalo přímo k jejich převýchově, jak už tomu ostatně bylo již dříve. Šlo tedy pouze o teoretické záruky rovnosti sepsané formálně. Praxe byla zcela odlišná.

Řešení existujících problémů měl zajistit program o osmi bodech, který se týkal zapojení Romů do řádného pracovního poměru, zajištění ubytování v místě pracoviště a kontroly, zda jsou Romům vypláceny mzdy podle zásluhy jako jiným pracovníkům. Současně s tím měla být zlikvidována veškerá rasová diskriminace ze strany úřadů i ve veřejném životě. Počínaje druhým pololetím roku 1952 měly okresní národní výbory pravidelně (vždy k 1. červenci a k 1. lednu) shromažďovat zprávy a údaje o dosažených úspěších a posílat je spolu s vlastním hodnocením ministerstvu vnitra. Optimismus z prvních zpráv však brzy pominul a začala přicházet negativní hlášení o problémech s pokračující migrací a kočováním Romů, jejich nezaměstnaností, nepravidelnou docházkou jejich dětí do škol a o špatné hygienické a zdravotní situaci v osadách i v českých městech. Konkrétně v oblasti zaměstnanosti byly zprávy velmi rozporuplné. Jedny uváděly, že do pracovního procesu jsou zapojeni téměř všichni Romové, jiné zase poukazovaly na vysokou a stále rostoucí nezaměstnanost.

V druhé polovině roku 1953 přešlo řešení romské otázky z rezortu ministerstva vnitra na jiné orgány. 3. 9. 1953 byla zřízena **Komise pro romštinu** a její přípravný výbor svolal pracovníky a znalce romské problematiky z celého státu. Přibližně o dva měsíce později se konala ustavující schůze, na které účastníci kromě vypracování memoranda zdůraznili nutnost okamžitého řešení romské otázky a rovněž navrhli konání konference o romské problematice.

V září 1954 byla ústředním výborem KSČ projednávána **Zpráva o některých nedostacích v práci mezi cikánským obyvatelstvem**, na základě které sekretariát stanovil opatření nutná pro správný postup a jednání v této problematice. Šlo například o vytváření předpokladů pro zrovnoprávnění Romů, o vyvíjení snah na trvalé usídlování a zaměstnávání Romů, dále se mělo usilovat o účasti romské menšiny na

¹ HAIŠMAN, T. *Romové v Československu v letech 1945-1967. Vývoj institucionálního zájmu a jeho dopady. In Romové v České republice.* Praha: Socioklub, 1999. 153 s.

společenském životě a zvyšování kulturní úrovně Romů. Ačkoliv se v tomto období hovoří o „aktivizaci“ státních programů, zůstaly programy mnohých resortů prakticky bez odezvy. Ještě v tomto roce se sice uskutečnilo z iniciativy ministerstva školství v Hořině u Mělníka čtrnáctidenní školení vybraných Romů z celé republiky, kteří pak měli působit v místě svého bydliště jako aktivisté mezi romskou menšinou, ale této práci se bohužel nakonec věnovala jen malá část z nich.

V srpnu 1955 podalo ministerstvo zdravotnictví **návrh na zlepšení péče o romské obyvatelstvo**, který spočíval ve zjištění stavu hygienických a zdravotních podmínek. V rámci doporučení se měla okamžitě demolovat každá vysídlená bytová jednotka v osadách. V osadách s pěti a více rodinami měly být budovány zdroje pitné vody a místa pro osobní hygienu. Od tohoto návrhu byl už jen krok k *Návrhu opatření na postupnou likvidaci cikánských osad*, který spočíval v tzv. **Průzkumu způsobu života obyvatel cikánského původu**. Tento průzkum proběhl v lednu roku 1956 se zaměřením na východní Slovensko a jeho výsledkem bylo zjištění, že se většina Romů nezapojila do pracovního procesu, nevzdělává se a bydlí v nevyhovujících bytech. Vina byla přisuzována národním výborům, které v těchto věcech údajně nepostupovaly důsledně a mnoho zanedbaly. Problémovými však nebyly jen osady na východním Slovensku, ale také místa nových koncentrací v průmyslových městech i v pohraničních oblastech. Dále se zvyšoval počet negativních zpráv od obecních úřadů a počet stížností občanů na špatnou pracovní morálku Romů, jejich nízkou kulturní a materiální úroveň a rozsáhlou trestnou činnost. Vzhledem ke stále přetrvávajícím sporům, se stávala potřeba formulace nové politické koncepce řešení tzv. romské otázky stále naléhavější.

Ještě téhož roku dne 30. 3. 1956 vypracovalo ministerstvo vnitra **Situační zprávu o cikánské otázce v ČSR**, podle které se počet Romů na našem území odhadoval na 130 tisíc osob (z toho 16 tisíc v českých zemích). Haišman¹ k tomu uvádí: „Zatímco situační zpráva vyzněla v tom smyslu, že značná část cikánského obyvatelstva porušuje státní disciplínu a působí našim pracujícím veliké obtíže, návrh usnesení požadoval vypracování konkrétního plánu na řešení tzv. „cikánské otázky“ v ČSR i jeho centrální řízení.“

¹ HAIŠMAN, T. *Romové v Československu v letech 1945-1967. Vývoj institucionálního zájmu a jeho dopady*. In *Romové v České republice*. Praha: Socioklub, 1999. 159 s.

V červnu 1957 se romskou otázkou zabývala administrativa ÚV KSČ znovu. Jako základní předpoklad k řešení byl zvolen zákaz kočování a potulky a trvalé usídlení. Následně bylo každé z jednotlivých ministerstev pověřeno vypracováním zprávy o současném stavu tzv. romské otázky v rámci svého rezortu. Tato tajná akce byla nazvána **Řešení otázky Cikánů**. Už koncem července stejného roku přišly první údaje od krajů, které se týkaly obecných informací a také stížností na polousedlé a kočovné Cikány. Až dosud bylo základní rozporuplnou otázkou to, zda se má romská problematika řešit koncepcí národnostního rozvoje nebo asimilací. Nakonec však převládly názory o koncepci asimilace. Bylo rozhodnuto o postupném přizpůsobování Romů ostatnímu obyvatelstvu a o jejich převýchově.

Tabulka č. 6: Chronologický přehled událostí a dokumentů týkajících se Romů 1945 - 1957

1945
4. 4. - Košický vládní program (článek V.)
1947
16. 4. - Návrh ministerstva sociální péče na zřízení výchovných a kárných středisek 14. 7. - Vyhláška ministerstva vnitra, na základě které byl proveden soupis Romů
1950
12. 7. - Trestní zákon správní č. 88/1950 Sb. - zrušení Zákona o potulných Cikánech 1. 9. - Otevření 1. třídy cikánské internátní školy v Květušíně
1950-1951
- Dotazníková akce Zařazování osob cikánského původu do trvalého pracovního procesu (zorganizováno ministerstvem práce a sociální péče)
1951
21. 9. - Meziministerská porada o Návrhu na řešení cikánské otázky v ČSR
1952
- Osmi bodový program na řešení problémů s Romy 5. 3. - Směrnice Úprava poměrů osob cikánského původu 5.-6. 4. - 1.celostátní konference pracovníků mezi Cikány v Praze
1953
3. 9. - Zřízení Komise pro romštinu
1954
Září - Projednávání Zprávy o některých nedostatecích v práci mezi cikáns. obyvatelstvem - Školení několika Romů v Hoříně u Mělníka
1955
Srpen - Návrh ministerstva zdravotnictví na zlepšení péče o romské obyvatelstvo
1956
Leden - Průzkum způsobu života obyvatel cikánského původu 30. 3. - Ministerstvo vnitra vypracovalo Situační zprávu o cikánské otázce v ČSR
1957
- Další projednávání tzv. cikánské otázky ústředním výborem KSČ

2.3. *Situace v letech 1958 – 1964*

Dne 8. 4. 1958 vydal ÚV KSČ usnesení **O práci mezi cikánským obyvatelstvem v ČSR**, jehož cílem bylo odstranění kočovného způsobu života a postupná asimilace s úplným potíráním všech specifíků Romů. Byla definována hlavní linie politiky KSČ a tou byla „důsledná řízená asimilace etnografické skupiny Cikánů“. Program odstraňování kulturní a společenské zaostalosti Romů se odvíjel mezi dvěma základními směry: jednak bylo nutné zapojit všechny školou povinné romské děti do vzdělávacího procesu a dále pak odstranit negramotnost určitých věkových skupin dospělých. Zaostalost ve způsobu života měla být napravena kursy společenského minima, domácích prací a vaření pro ženy a dále pak aktivní účastí na kulturní a osvětové činnosti závodních klubů, různých kulturních zařízení a institucí. Dalším úkolem uloženým tímto usnesením bylo řešení bytové otázky Romů. Organizačně byl celý proces převýchovy zajištěn nově založenými Komisemi pro péči o převýchovu cikánského obyvatelstva, které fungovaly při místních, okresních a krajských národních výborech. Centrální koordinace měla připadnout zvláštní komisi vytvořené při Úřadu předsednictva vlády a složené z odborníků na romskou problematiku a ze zástupců masových organizací.

Úkoly byly rozděleny také jednotlivým resortům, které měly přesně vymezenou oblast, za kterou zodpovídaly. Například ministerstvo zdravotnictví bylo zodpovědné za zjištění zdravotního stavu romského obyvatelstva a za zabezpečení soustavné preventivní péče v romských čtvrtích a osadách, ministerstvo vnitra mělo vypracovat takovou legislativu, která by vedla k úplné likvidaci kočovného způsobu života. Do všeobecné vynucené aktivity se zapojily jako nejmasovější organizace všeho pracujícího lidu také odbory. „Již v květnu 1958 schválilo předsednictvo ÚRO usnesení, jehož smyslem bylo určit formy praktické práce odborového hnutí při odstraňování zaostalosti a nesprávného způsobu života mnoha občanů cikánského původu.“¹

Dne 30. 9. 1958 byla ministerstvem školství a kultury vydána **směrnice č. 110/1958 o výchově a vyučování romských dětí** tj:

¹ HAIŠMAN, T. *Romové v Československu v letech 1945-1967. Vývoj institucionálního zájmu a jeho dopady. In Romové v České republice.* Praha: Socioklub, 1999. 162 s.

„1) o pravidelné a včasné návštěvě všeobecně vzdělávací školy, o umístování romských dětí v mateřských školách a v družinách mládeže, případně o jejich zařazování do dětských domovů a o rozmístování do povolání,

2) o zřizování samostatných škol nebo tříd pro zanedbané a obtížně vychovatelné romské děti starší osmi let, které dosud do školy vůbec nedocházely, nebo chodily tak nepravidelně, že nemohly přejít ani do 2. postupného ročníku,

3) o organizování mimoškolní práce romských dětí,

4) o zařazování romských dětí do zvláštních škol nebo do jiných druhů škol pro mládež vyžadující zvláštní péči.“¹

Završením událostí roku 1958 se stalo dne 17. října schválení a 11. listopadu veřejné vyhlášení **zákona č. 74/1958 Sb., o trvalém usídlení kočujících osob**. Jednotlivá ustanovení zákona ukazuje tabulka č. 7:

Tabulka č. 7: Zákon č. 74/1958 Sb., o trvalém usídlení kočujících osob

Zákon č. 74/1958 Sb., o trvalém usídlení kočujících osob
Národní shromáždění republiky Československé usneslo se na tomto zákoně:
§ 1
Národní výbory poskytující osobám, které vedou kočovný způsob života, všestrannou pomoc, aby mohly přejít k usedlému způsobu života; zejména jsou povinny těmto osobám pomáhat při opatrování vhodného zaměstnání a ubytování a působit výchovnými prostředky soustavně k tomu, aby se staly řádnými pracujícími občany.
§ 2
Kočovný způsob života vede ten, kdo se ve skupinách nebo jednotlivě toulá z místa na místo a vyhýbá se poctivé práci nebo se živí nekalým způsobem, a to i tehdy, je-li v některé obci hlášen k trvalému pobytu.
§ 3
Kdo setrvává při kočovném způsobu života, přestože mu byla poskytnuta pomoc k trvalému usídlení, bude potrestán pro trestný čin odnětím svobody na 6 měsíců až 3 léta.
§ 4
Ministr vnitra vydá v dohodě se zúčastněnými ústředními úřady předpisy k provedení tohoto zákona, v nichž může zejména stanovit, jakým způsobem budou prováděny dodatečné zápisy do matrik, zajištěna evidence a zjišťována totožnost osob, které vedly kočovný způsob života.
§ 5
Tento zákon nabývá účinnosti dnem vyhlášení, s výjimkou ustanovení § 3, které nabývá účinnosti dnem 1. března 1959; provedou jej ministři vnitra a spravedlnosti v dohodě se zúčastněnými členy vlády.

Pramen: Nečas, C. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc: 1995

¹ NEČAS, C. *Historický kalendář. Dějiny českých Romů v datech*. Olomouc: 1997. 80 s.

Uvádí se, že obecně se tento zákon dotkl nejvíce olašských Romů, kteří v té době kočovali. Jsou známé také případy, kdy ona v zákoně zmiňovaná pomoc byla vnucena také polokočovným Romům, kteří cestovali mezi rodinou na Slovensku a prací v Čechách a museli se nastěhovat do přiděleného bytu a věnovat se určitému zaměstnání. Některé prameny se zmiňují o radikálních metodách, kterými měli být Romové donuceni k „vybranému“ způsobu života. Policie jim například uřezávala kola na maringotkách a odváděla koně.

Dne 8. 12. 1958 vydalo ministerstvo vnitra údajně tajnou směrnici, která vysvětlovala jednotlivé paragrafy tohoto nového zákona a směrnice k jeho provedení, podle kterých měly být doplněny plány převýchovné práce mezi Romy o konkrétní úkoly jejich trvalého usídlení a pracovního zařazení. Dále měl být proveden také soupis kočujících a polokočujících osob.

„Na konci roku 1958 bylo zřejmé, že pod vedením KSČ a KSS nastoupila státní správa velmi razantní a nekompromisní pokus o konečné dořešení tzv. romské otázky v Československu a zvolila k tomu cestu nezakrývané asimilace. Tvrdým postupem a za aktivní podpory všech složek státní správy bez možnosti kolektivní či individuální obhajoby těch, kterých se asimilace týkala, vstoupila československá administrativa těsně před koncem 50. let do tzv. procesu převýchovy občanů cikánského původu. Jednalo se o sociální experiment, který nebyl ničím jiným, než snahou v praxi prosadit a realizovat pokus o násilné naplnění základních komunistických (stalinských) vizí o úloze státu v národní politice.“¹

Dne 10. 1. 1959 vydalo i ministerstvo zdravotnictví novou směrnici. Byla to **směrnice pro zdravotnickou práci** u osob, které vedly kočovný způsob života. Podle ní měly národní výbory zařadit kočující a polokočující osoby do zdravotní evidence a provést u nich zdravotní prohlídky se zaměřením na rentgenové vyšetření plic, zkoušky tuberkulózní alergie a infekční onemocnění. Zmíněný **soupis podle zákona č. 74/1958 Sb.** se konal ve dnech 3. – 6. února 1959. Prováděli ho pracovníci národních výborů ve spolupráci s bezpečnostními složkami. Bylo zjištěno 46.500 osob starších 15 let, z toho 19.200 v českých zemích, které splňovaly podmínky směrnice ministerstva vnitra o kočujících a polokočujících osobách, jež měly podléhat soupisům

¹ HAIŠMAN, T. *Romové v Československu v letech 1945-1967. Vývoj institucionálního zájmu a jeho dopady.* In *Romové v České republice.* Praha: Socioklub, 1999. 164 s.

a převýchovné práci. Předběžné průzkumy zjišťující počet těchto osob však zdaleka neodpovídaly realitě a závěrečné výsledky soupisu byly utajeny.

Součástí soupisových příprav každého MNV, který soupis prováděl, měly být plány pracovního zařazení a usídlení. Ve skutečnosti se však ukázalo, že kromě záznamu do občanského průkazu získal nabídku zaměstnání či ubytování jen málokterý ze sepisovaných Romů a ještě v následujících několika letech docházelo k omezování základních práv osob vedených v těchto evidencích. Možná právě proto nebyla ani žádná závazná centrální vyhláška, kterou by se pověření pracovníci museli řídit. Podle výroků českého i slovenského ministerstva vnitra však proběhl soupis úspěšně a splnil svůj „politický účel“. Kupodivu stížností se vyskytlo jen několik a ve většině případů úřady „prokázaly“, že tyto stížnosti byly neoprávněné.

Významnou událostí roku 1959 bylo konání **celostátního aktivu o práci mezi cikánským obyvatelstvem** v Bratislavě. Konference se konala 30. ledna a brzy se začala šířit zpráva z tohoto zasedání, která hodnotila realizaci usnesení ÚV KSČ z dubna roku 1958. Při hodnocení se vycházelo ze tří oblastí, kterými byly pracovní zařazení, bytová otázka a všestranné zvýšení kulturní a zdravotní úrovně cikánského obyvatelstva. Byly kritizovány mnohé úřady a podniky, které nepřijímaly Romy do zaměstnání, dále pak národní výbory, které se nezajímaly o řešení bytových problémů romského obyvatelstva. V letech 1959 – 1961 se ve zprávách KNV sice občas objevily vcelku optimistické údaje, ale většinou šlo o kritická vyjádření k činnosti respektive nečinnosti místních komisí a orgánů a o konstatování diskriminačních postupů jak ze strany ostatních občanů, tak i obecních funkcionářů. Velký problém měli Romové konkrétně například v oblasti stavebních povolení, i když toto stavební povolení získali. Jednalo se o okrajová místa měst a obcí. Naopak zlepšující tendenci v přístupu k Romům vykazovala oblast zdravotnictví a školství. I když se tedy stát snažil zvýšit životní úroveň Romů, nutil je k povinné školní docházce a přiřazoval zaměstnání – jednalo se o asimilační koncepci, která nerespektovala rovnost občanů a jejich práv. Na oplátku totiž stát za své „snahy“ požadoval převýchovu Romů a prakticky žádal, aby se Romové vzdali své národnostní identity a přijali životní způsob a hodnoty většinové populace.

Určitou roli **sehrál projev ministra školství Kahudy** na celoslovenském aktivu pracovníků mezi cikánským obyvatelstvem dne 26. února 1960. Byly zde označeny za škodlivé jak samostatné romské dětské soubory, tak také další účelová školní zařízení. Závazně bylo stanoveno, že nejpozději do roku 1965 musí tyto

„cikánské speciálky“ zaniknout. Praxe údajně potvrdila, že základem k řešení vzdělanostní úrovně Romů je celkové řešení jejich sociálně ekonomických problémů. Rozhodující roli měly v tomto směru sehrát národní výbory.

V prosinci roku 1961 jednal o situaci v postupu realizace usnesení politický výbor KSČ. Do popředí se opět jako klíčová dostala otázka bydlení a likvidace cikánských osad, čtvrtí a ulic, které byly považovány za brzdu převýchovy cikánského obyvatelstva. Jelikož oblast východního Slovenska patřila stále k těm nejproblematičtějším, potřeboval tento region pomoc od ostatních, méně problematických (především českých) oblastí.

V rámci reorganizace státní správy byly v roce 1960 sloučeny Košický a Prešovský kraj, což se brzy ukázalo jako nepřilíš promyšlený krok, protože se jednalo o kraje, které vykazovaly nejvyšší počty Romů a nejvíce problémů s jejich zaměstnáváním a školní docházkou. Postupně se množily stížnosti o tom, že tamější okresní ani krajská komise pro práci mezi cikánským obyvatelstvem nevykonává svou činnost, že evidence romské zaměstnanosti jsou neúplné a nedostatečné. Přibývaly také zprávy o kritické situaci v komunální hygieně a zdravotnických zařízeních. V květnu roku 1961 konstatovala Krajská komise pro řešení otázek cikánského původu, že plán na zaměstnávání Romů je nerealizovatelný vzhledem k nedostatku pracovních příležitostí. A řešení? To mělo být teoreticky velmi jednoduché: díky spolupráci s českými kraji odsunout určitou část Romů podle dohodnutých ročních kvót, aby se tak uvolnila místa na trhu práce a trhu s byty.

V letech 1962 – 1965 se o tomto návrhu jednalo ve vrcholných politických orgánech na Slovensku. Vláda ČSSR měla být pověřena, aby přijala opatření, která umožní realizovat usnesení z dubna 1958. V původní verzi šlo o to, aby se v rámci nábory pracovních sil mezi romským obyvatelstvem touto cestou získali pracovníci do průmyslově rozvinutých krajů s malou koncentrací romského obyvatelstva, a to natrvalo včetně celých jejich rodin. Těm měly být v místě nového bydliště přiděleny byty či místa pro výstavbu rodinných domků. Tím se měl zajistit požadovaný rozptyl Romů mezi ostatní obyvatelstvo. Přesun z oblasti východního Slovenska se měl týkat přibližně 40 tisíc osob a měl se uskutečnit do roku 1970.

Tak bylo započato vytváření **nového komplexního programu** odstranění nedostatků v sociální a kulturní sféře života romského obyvatelstva, který vycházel z předpokladu, že nejdůležitější je právě zmíněný rozptyl vysokých koncentrací romského etnika. V první etapě se plánovalo přestěhovat ty rodiny, jejichž živitelé již

v českých zemích pracují, a pak teprve ostatní. Osoby k rozptylu měly být získávány na základě přesvědčovacích prací ONV v rámci nábory pracovních sil pro jednotlivé české podniky, kterým bylo uloženo zajistit jim zaměstnání a ubytování na vlastní náklady.

Koncem listopadu roku 1964 předložilo ministerstvo školství a kultury **návrh na zřízení Vládní komise pro otázky cikánského obyvatelstva**. Jako důvod bylo uvedeno, že komise pro „cikánskou otázku“ jednotlivých národních výborů se staly jen poradními orgány a nemají téměř žádné pravomoci ani vliv. Působily spíše v oblasti výchovy a osvětové práce – pořádaly různé akce, avšak neřešily důležité sociální, bytové a pracovní otázky. Opět bylo poukázáno na nutnost likvidace cikánských sídlišť – byla označena za semeniště zaostalosti a největší hrozbou pro žádoucí asimilaci cikánského obyvatelstva.

„Bylo patrné, že posoupisové období aktivity i pasivity, dílčích úspěchů a značných neúspěchů státních i stranických orgánů v plnění usnesení ÚV KSČ se nachyluje ke svému závěru. Bylo zřejmé i to, že na scénu přichází další etapa v řešení tzv. „cikánské otázky“. Tentokrát to již nebyla komunisticky idealistická etapa převýchovného působení, ale spíše etapa zcela materialistická. V každém případě však šlo o pokračování a další propracování dále rozvíjející stále jednu a tutéž utkvělou představu komunistické strany, jejíž základní ideou i zvolenými prostředky byla násilná a také konečná asimilace československých Romů nyní již v podmínkách tzv. socialistického Československa.“¹

Možná se nezdá, že by v tomto období, které jsem právě popsala, došlo k nějakým klíčovým událostem, ale rozhodně se dá říci, že kromě neustálého trvání na převýchově a asimilaci Romů, se objevily také skutečné snahy pomoci jim v řešení jejich mnohdy velmi obtížné životní situace. Také z této etapy vzešly některé důležité nové úvahy o řešení tzv. „cikánské otázky“, které byly realizovány až v pozdějších letech. Tabulka č. 8 obsahuje stručný přehled událostí a dokumentů uvedených v této podkapitole.

¹ HAIŠMAN, T. *Romové v Československu v letech 1945-1967. Vývoj institucionálního zájmu a jeho dopady*. In *Romové v České republice*. Praha: Socioklub, 1999. 175 s.

Tabulka č. 8: Chronologický přehled událostí a dokumentů týkajících se Romů 1958–1964

1958
8. 4. - Usnesení O práci mezi cikánským obyvatelstvem v ČSR (vydal ÚV KSČ) 30. 9. - Směrnice min. školství a kultury č. 110/1958 o výchově a vyučování romských dětí 17. 10. - Schválení zákona č. 74/1958 Sb., o trvalém usídlení kočujících osob 11. 11. - Veřejné vyhlášení zákona č. 74/1958 Sb., o trvalém usídlení kočujících osob
1959
10. 1. - Směrnice ministerstva zdravotnictví pro zdravotnickou práci u osob, které vedly kočovný způsob života 30. 1. - Celostátní konference o práci mezi cikánským obyvatelstvem v Bratislavě 3.-6. 2. - Soupis kočujících a polokočujících osob podle zákona č. 74/1958 Sb.
1960
26. 2. - Projev ministra školství na celoslovenském aktivu pracovníků mezi Cikány
1961
Prosinec - Jednání politického výboru KSČ o tzv. cikánské otázce
1962 –1965
- Jednání o návrhu organizovaného rozptylu Romů mezi ostatní obyvatelstvo
1964
Listopad - Návrh min. školství a kultury na zřízení Vládní komise pro otázky cikáns. obyvatelstva

Pramen: Romové v České republice. Socioklub. Praha, 1999.

2.4. Situace v letech 1965 – 1973

Období mezi lety 1965 - 1970 označuje Haišman ve svých pracích jako „období politiky organizovaného rozptylu“. Za počátek realizace této politiky, která se začala formovat již v několika předcházejících letech, se dá označit **usnesení předsednictva SNR č. 58 ze dne 13. 3. 1965**. Předsednictvo projednávalo Zprávu o vytváření podmínek pro zvýšení ekonomické a kulturní úrovně cikánského obyvatelstva a plnění usnesení ÚV KSČ z 8. 4. 1958. Bylo konstatováno, že stanovené cíle se plnit nedaří, a proto je nutné podniknout odpovídající opatření, jež by jejich plnění podpořila. Také na pražském ministerstvu vnitra se měla projednat účinnost onoho usnesení a zahájit přípravy realizace.

Předsednictvo ÚV KSČ vydalo dne 15. 6. 1965 **usnesení O opatřeních k řešení otázek cikánského obyvatelstva**, v jehož rámci byl zřízen Vládní výbor pro otázky cikánského obyvatelstva jako poradní, iniciativní a koordinační orgán. Jeho posláním bylo zapojit do pracovního procesu všechny práce schopné Romy, zničit romské osady a rozptýlit či přesídlit jejich obyvatele. V žádné obci například nesměl

počet Romů převýšit pět procent. Dále bylo vydáno vládní usnesení o praktické realizaci jednotlivých cílů a byly vytyčeny tři hlavní úkoly:

- „Zabezpečit komplexní řešení cikánské otázky včetně potřebných finančních a materiálových prostředků a soustavné a komplexní sledování řešení cikánské otázky státními orgány.
- Zajistit vypracování celostátního dlouhodobého harmonogramu na likvidaci cikánských ulic a čtvrtí v českých zemích a cikánských osad na Slovensku.
- Zabezpečit všechny úkoly související s převýchovou cikánského obyvatelstva a soustavné a správné objasňování otázek spojených s řešením cikánské problematiky mezi občany cikánského původu a mezi ostatními občany.“¹

O dalším postupu pak československá vláda jednala v polovině října a následně vzniklo **usnesení vlády č. 502 O opatřeních k řešení otázek cikánského obyvatelstva** ze dne 13. října 1965, jehož základem byl program organizovaného rozptylu cikánského obyvatelstva v rámci Československa. Realizací programu byl pověřen centrální úřad k tomuto účelu vytvořený a tím byl Vládní výbor pro otázky cikánského obyvatelstva v České a Slovenské republice. Právě jeho úkolem bylo vypracovat plány přesunů mezi slovenskými a českými okresy. Přibližně o dva měsíce později, a to dne 18. 12. 1965 byl úkol splněn a byly vypracovány **Zásady pro organizaci rozptylu a přesunu cikánského obyvatelstva**. Zásady rozptylu byly ještě doplněny specifickými Zásadami ministerstva financí pro řešení ekonomické základny cikánského obyvatelstva a Zásadami k výkupu chatrčí a poskytování finanční úhrady s použitím výjimek při výkupu cikánských chatrčí.

Pro rok 1966 bylo na přesun romského obyvatelstva vyčleněno ve státním rozpočtu 75 milionů Kčs. Nečas k tomu dodává, že se akce měla organizovat podle zmíněných zásad „s přihlédnutím k existujícím podmínkám a koncentraci romské populace ze Západoslovenského do Středočeského a Jihočeského kraje, ze Středoslovenského do Jihomoravského kraje a z Východoslovenského do Severomoravského a Východočeského kraje.“ Dále uvádí, že ... podle statistického šetření bylo roku 1967 v rámci rozptylu přestěhováno ze Slovenska do českých zemí

¹ HAIŠMAN, T. *Romové v Československu v letech 1945-1967. Vývoj institucionálního zájmu a jeho dopady. In Romové v České republice.* Praha: Socioklub, 1999. 177 s.

3.178 Romů, ale opačným směrem se vystěhovali 1.043 Romové, takže přírůstek romského obyvatelstva představoval v českých zemích celkem 2.135 osob.“¹

Mnohé prameny popisují průběh realizace tohoto programu s užitím takových slov, jako je bezpráví a porušování základních lidských práv a svobod. Docházelo k násilnému vyhánění některých Romů, boření východoslovenských osad a rozmístování jejich obyvatel po území republiky. Rozsah tohoto organizovaného rozptylu však nedosáhl plánovaných parametrů a byl nadále převyšován samovolným migračním pohybem Romů ze Slovenska do českých regionů. Ve druhé polovině 60. let byl zaznamenán druhý nejsilnější nárůst počtu Romů v českých zemích.

15. 1. 1966 schválila vláda ČSSR **statut Vládního výboru pro otázky cikánského obyvatelstva**. 31. 12. téhož roku bylo orgány ministerstva vnitra a Státním statistickým úřadem provedeno sčítání Romů, podle kterého v Československu tehdy žilo 221.554 Romů, z toho 56.519 v českých zemích. V této době byly rovněž uzavírány dohody mezi slovenskými a českými okresy o vzájemné spolupráci při řešení otázek cikánského obyvatelstva, obvykle na roky 1966 - 1970. Výsledky nového pokusu o vyřešení tzv. „cikánské otázky“ ve druhé polovině 60. let byly shrnuty do **Zprávy o hospodaření Vládního výboru pro otázky cikánského obyvatelstva z května roku 1966**, podle které se do českých oblastí ze Slovenska přestěhovalo v roce 1966 celkem 263 romských rodin a ze státního rozpočtu bylo na tento účel zatím vyčerpáno 51,2 mil. Kč. 15. 5. 1967 byla **usnesením vlády č. 159/1967 Sb.** vzata na vědomí zpráva o plnění vládního usnesení č. 502/1965. Hlavní částí této Zprávy o hospodaření byl materiál s názvem Celostátní harmonogram likvidace cikánských osad, čtvrtí a ulic pro léta 1967 až 1970 včetně materiálního a finančního zabezpečení.

Dne 27. 10. 1968 byly při vládách ČSR i SSR ustaveny **Rady pro národnosti** jako poradní orgány pro národnostní menšiny a přijetím ústavního **zákona č. 144/1968 Sb.** se deklarovaly národnosti maďarská, německá, polská a ukrajinská, romská však mezi nimi nebyla. **Vládním usnesením č. 384/1968 Sb.** ze dne 7. 11. 1968 byl zrušen Vládní výbor pro otázky cikánského obyvatelstva a jeho kompetence přešly na Ministerstvo práce a sociálních věcí ČSSR. To mělo od té doby řídit státní řešení této problematiky prostřednictvím národních výborů, jejichž součástí byly odbory

¹ NEČAS, C. *Historický kalendář. Dějiny českých Romů v datech*. Olomouc: 1997. 82-83 s.

sociálního zabezpečení. Podle evidence národních výborů z 31. 12. roku 1968 žilo na území celého státu 226.467 Romů a z toho 61.085 v českých regionech.

Ke konci 60. let se začaly ukazovat značné nedostatky stávající vládní koncepce řešení tzv. „cikánské otázky“. Počet Romů, kteří migrovali ze Slovenska, neustále rostl a organizovaný program jejich rozptylu narážel stále na další a další problémy. Podle určitých zdrojů se sice životní situace některých Romů v tomto období zlepšila, ovšem oblast sociálně-ekonomická zůstávala téměř bez povšimnutí. Počet Romů v českých zemích nekontrolovatelně rostl a spolu s ním se množily rozpory s ostatním obyvatelstvem. Bylo nutné zajistit společenskou integraci Romů a stále vyvíjet snahy na zvýšení jejich vzdělanostní úrovně. 20. 8. roku 1969 vydalo ministerstvo školství **směrnice o výchově a vzdělávání výchovně zanedbaných a prospěchově opožděných romských dětí.**

Důležitým krokem bylo ustavení **Svazu Cikánů-Romů v ČSR a SSR** ze dne 30. 8. 1969. Ten představoval dočasné navrácení romské identity, kultury a svébytnosti. Byly schváleny jeho stanovy a zvolen první předseda. Jednalo se o první politické subjekty Romů u nás, které umožňovaly existenci vlastního romského hnutí a činnost na základě vlastního programu a rozhodování. Členská základna se začala rychle rozrůstat a kromě stálých pracovníků a vedoucích osobností pomáhaly oběma těmto svazům i dobrovolní pracovníci. Dalším zdánlivě významným krokem se stalo dne 11. 3. 1970 také založení hospodářského a účelového zařízení Svazu Cikánů-Romů ČSR, které dostalo název **Névo drom** (Nová cesta). To však muselo být 31. 12. 1972 zrušeno vzhledem k finančním a dalším problémům.

V souvislosti s tímto obdobím považují za opodstatněné zmínit také to, že od roku 1969 bylo Československo federálním státem se dvěma relativně samostatnými republikami, jež si vytvořily společné federální orgány s tzv. společnými a výlučnými kompetencemi. Řešení romské otázky patřilo ke společným kompetencím.

Na základě **usnesení vlády č. 223/1970 Sb.**, ze dne 17. 9. 1970 O provedení soupisu občanů cikánského původu v rámci připravovaného sčítání lidu, domů a bytů bylo k 1. 12. 1970 zjištěno 219.555 Romů, z tohoto počtu 60.279 připadalo na české regiony. Významným mezníkem v řešení „cikánské otázky“ se stalo dne 25. 11. 1970 **usnesení vlády č. 279/1970 Sb.**, ke Zprávě o stavu řešení otázek cikánského obyvatelstva v ČSR, které značně pozměňovalo dřívější koncepci řešení romské problematiky. Na základě tohoto usnesení byla vytvořena specializovaná sociální péče o sociálně slabé vrstvy romského obyvatelstva, která se později (v roce 1976) stala

součástí zákona o sociálním zabezpečení. Cílem příští politiky, kterou měla na starosti Komise vlády ČSR pro otázky cikánského obyvatelstva, se stala společenská integrace Romů. Zároveň byla tímto usnesením odvolána politika řízené asimilace a rozptylu a Romové byly označeni za zvláštní etnickou skupinu.

Událostí celosvětového měřítka se stalo konání **prvního světového kongresu Romů** v Londýně ve dnech 7. – 12. 4. 1971. Zúčastnila se ho rovněž i delegace Svazu Cikánů-Romů. Na tomto kongresu byla založena mezinárodní organizace Internacionajno Romani Unija, která se v roce 1978 stala členem OSN a v roce 1993 byl této organizaci změněn statut pozorovatele na statut poradce v sekci mimovládních organizací.

Dne 30. 3. 1972 vznikl při sociologické sekci Ústavu pro filozofii a sociologii ČSAV **mezioborový tým pro romskou problematiku**. Jeho úkolem bylo koordinovat teoretickou práci a provést komplexní výzkum romského etnika. V čele týmu stály Eva Davidová a Milena Hübschmannová. Jejich práce sice byla započata a vydaly dvě publikace, avšak po dvou letech působení jejich činnost ustala. Základním prováděcím nařízením se stalo **usnesení vlády č. 231/1972 Sb.**, ze dne 24. 8. 1972, které zrušilo dvě předcházející usnesení (č. 502/1965 a č. 159/1967) a vytyčilo novou koncepci všestranné společenské a kulturní integrace všech Romů. Tímto usnesením byly schváleny Zásady celostátních sociálně politických opatření v péči společnosti o cikánské obyvatelstvo, které byly upřesněny a doplněny v roce 1976 (usnesení č. 21/1976).

„Usnesení vlády č. 231/72 Sb., stanovilo zásady lépe odpovídající objektivní situaci i potřebám dalšího socialistického vývoje... Formulovaný program nového státního řešení romské problematiky již zcela ustoupil od předchozí asimilace Romů, ale navrhuje zapojit je do společnosti – na základě jejich odlišnosti, včetně respektování romských pozitivních etnických specifik a za aktivní účasti Romů při řešení této problematiky¹.“

Jak ukázala pozdější realita, výsledky sice neodpovídaly tak úplně záměrům, ale každopádně byl učiněn určitý pokrok a posun ve vývoji řešení romské otázky. Zklamáním bylo v tomto období **ukončení činnosti obou organizací Svazu Cikánů-Romů** ke dni 30. 4. 1973. V některých pramenech se uvádí, že šlo o ukončení nedobrovolné, jež mělo zřejmě politický důvod, neboť se tehdejší stranické orgány

¹ DAVIDOVÁ, E. Romano Drom. *Cesty Romů 1945-1990*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1995. 205 s.

obávaly, že by Romové prostřednictvím těchto svazů mohli prosadit přiznání statutu národnosti. „Zrušení tohoto prvního oficiálního romského hnutí a politického subjektu bylo historickou chybou a násilným přetržením slibně se rozvíjejícího vývoje, kdy Romové přestali být manipulovanými objekty řešení, ale stali se jeho pomocníky a aspoň do jisté míry spolurozhodovateli.“¹

Současně se zánikem těchto institucí se přetrhly spolupráce se zahraničními mezinárodními romskými organizacemi. Po roce 1973 všechny tyto kontakty ustaly a žádný z představitelů Romů nemohl vycestovat za účelem účasti na mezinárodních kongresech. Po zrušení zmíněných dvou organizací se stalo garantem dalšího rozvoje romského obyvatelstva ministerstvo práce a sociálních věcí. Nečas² se o zrušení Svazu Cikánů-Romů a Zvazu Cigánů-Romov vyjadřuje následovně:

„K jeho administrativnímu zrušení došlo pro údajnou nezkušenost vedoucích funkcionářů s řízením podobných organizací a pro nedostatky ve finančním hospodaření, skutečné důvody byly však politické: národnostní orientace zvláště české organizace, v jejichž sjezdových materiálech se objevily požadavky národnostního statutu a politické reprezentace Romů, se dostala do příkrého rozporu s nastupující novou koncepcí státní politiky při řešení romské otázky.“

V tabulce č. 9 uvádím výčet nejdůležitějších událostí uvedených v této podkapitole:

¹ DAVIDOVÁ, E. *Romano Drom. Cesty Romů 1945-1990*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1995. 207 s.

² NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1999. 57 s.

Tabulka č. 9: Chronologický přehled událostí a dokumentů týkajících se Romů 1965 - 1973

1965
15. 6. - Usnesení ÚV KSČ O opatřeních k řešení otázek cikánského obyvatelstva 13. 10. - Usnesení vlády č. 502 O opatřeních k řešení otázek cikánského obyvatelstva 18. 12. - Zásady pro organizaci rozptylu a přesunu cikánského obyvatelstva (vypracoval Vládní výbor pro otázky cikánského obyvatelstva)
1966
15. 1. - Schválení statutu Vládního výboru pro otázky cikánského obyvatelstva Květen - Zpráva o hospodaření Vládního výboru pro otázky cikánského obyvatelstva 31. 12. - Sčítání Romů
1967
15. 5. - Usnesení vlády č. 159/1967 Sb.
1968
27. 10. - Ustaveny Rady pro národnosti, zákon č. 144/1968 Sb. 7. 11. - Usnesením vlády č. 384/1968 Sb. zrušen Vládní výbor pro otázky cikánsk. obyvatelstva
1969
20. 8. - Směrnice ministerstva školství o výchově a vzdělávání výchovně zanedbaných a prospěchově opožděných romských dětí 30. 8. - Vznik Svazu Cikánů-Romů
1970
11. 3. - Založen Névo drom (hospodářské a účelové zařízení Svazu Cikánů-Romů) 17. 9. - Usnesení vlády č. 223/1970 Sb. O provedení soupisu občanů cikánského původu 25.11. - Usnesení vlády č. 279/1970 ke Zprávě o stavu řešení otázek cikánsk. obyv. v ČSR
1971
7.-12. 4. - 1.světový kongres Romů v Londýně
1972
24. 8. - Usnesení vlády č. 231/1972 Sb.
1973
30. 4. - Ukončení činnosti Svazu Cikánů-Romů

Pramen: Romové v České republice. Socioklub. Praha, 1999.

2.5. Situace v letech 1974 – 1989

Mnozí autoři považují toto období za etapu měnícího se přístupu k romské otázce, kdy měla být realizována nová koncepce na základě usnesení vlády č. 231/1972 Sb. Jedním z kroků bylo **usnesení vlády č. 4/1975** Ke kontrolní zprávě o stavu řešení otázek cikánského obyvatelstva ze dne 15. 1. 1975. Tímto vlada schválila zaměření Komise vlády ČSR pro otázky cikánského obyvatelstva a také státních orgánů a organizací, které se na řešení romské problematiky měly podílet.

Dne 29. 1. 1976 projednávalo předsednictvo federální vlády kontrolní zprávu o plnění usnesení vlády ČSSR č. 231/1972 a jak uvádí Davidová¹, schválilo upravené zásady celostátních „sociálně-politických opatření v péči o cikánské obyvatelstvo“, kterými nahradilo zásady dosud platné. Výsledkem jednání bylo **usnesení č. 21/1976**, které tyto zásady formulovalo ve své preambuli. Pokud jde o tehdejší vymezení pojmu společenská integrace, který byl uveden v tomto usnesení, mělo jít, jak píše Davidová, o „překonání historicky podmíněné zaostalosti cikánských občanů a jejich včlenění do socialistické společnosti“. Přitom se měly podporovat pozitivní prvky etnických zvláštností Romů a potlačovat ty negativní, u kterých se jako příklad uváděl labilní vztah k práci. Téhož roku se v problematice angažovalo také ministerstvo práce a sociálních věcí a vydalo příručku *Práce s cikánským obyvatelstvem*.

Velice důležitou roli v tomto období sehrála **Charta 77**, která dne 13. 12. roku 1978 přijala dokument o diskriminaci Romů a skupina signatářů tohoto sdružení vypracovala úvahu **O postavení Cikánů-Romů v Československu**. V následujícím odstavci uvádím několik citací z tohoto dokumentu, pod kterým byli podepsaní tehdejší mluvčí Charty 77 Václav Havel a Ladislav Hejdránek.

„Charta 77 ukázala, že z hlediska lidských práv je československý právní řád rozporuplný ..., denní praxe státních a společenských orgánů a institucí často popírá lidská práva, která se československý stát zavázal respektovat na mezinárodním fóru... Takové méně politické a proto méně zjevné porušování lidských práv vidíme v diskriminaci cikánských spoluobčanů (Romů), o jejichž společenském postavení - zejména z hlediska porušování právního řádu - vypracovala skupina signatářů Charty 77 zabývající se problémy menšin první úvahu... Jejím zveřejněním chceme podnítit diskusi o této otázce a vyvolat zájem o problémy Romů... Zjišťujeme, že po administrativním zrušení Svazu Cikánů-Romů není v této zemi romská organizace či instituce, která by hájila jejich zájmy... Romové právně neexistují, ale přitom byly vytvořeny vládní, krajské a okresní komise, které je shromažďují do evidence a třídí do kategorií podle absurdních kritérií... Tak zvaná „řešení cikánské otázky“ se převážně omezují na represivní opatření, která mají často ráz celostátních kampaní, o nichž se většinová populace vůbec nedoví... Prvním takovým celostátním opatřením byl soupis kočovných a polokočovných osob. Byla to razie provedená na základě

¹ DAVIDOVÁ, E. Romano Drom. *Cesty Romů 1945-1990*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1995. 210 s.

zákona č. 74 z roku 1958 Sb., po celém území Československa ve dnech 3. až 6. února 1959...“¹

Následující odstavce této úvahy obsahovaly kritiku jednotlivých zákonů a usnesení vlády včetně odůvodnění jejich nesmyslnosti. Dále se zde rozebíraly oblasti nevzdělanosti Romů, vysoké kriminality, nízké nezaměstnanosti a další. V posledních řádcích dokumentu mj. stálo: „Pravou podstatou úsilí společenské moci je ve skutečnosti násilná asimilace, proti které se Romové brání, protože je zbavuje přirozených sociálních vazeb a násilně rozkládá základní předpoklady jejich sociálního bytí.“ Podle Charty 77 byly hlavní překážkou při řešení tzv. „cikánské otázky“ poruchy většinové společnosti.

V 70. a také v 80. letech často docházelo k dalšímu stěhování romských rodin. Mnohé z jejich dětí byly umísťovány do zařízení náhradní péče s odůvodněním, že jejich rodiče jim nemohou zajistit řádnou výchovu. Ať už byla situace jakákoliv, rozhodně nebylo dosaženo úspěchů, které se podle nové koncepce společenské integrace Romů předpokládaly. Proto bylo nutné vytyčit a formulovat koncepci další. Důležitý krok učinila **slovenská vláda**, která přijala **usnesení č. 141/1980**, dále **usnesení č. 23/1983** a hlavně **usnesení č. 102/1985**, které nazývalo další postup řešení otázky Romů jejich socializací, tj. zespolečenštěním a společensko-kulturní integrací.

Na celostátní úrovni vydala 5. 3. 1981 vláda **usnesení č. 35/1981**, v jehož příloze byly publikovány aktuální úkoly v péči o cikánské obyvatelstvo. Usnesení k těmto úkolům vláda přijala 1. 4. téhož roku. Jednalo se o tyto úkoly: likvidace osad, školní docházka a zařazení dětí do mateřských škol. Ačkoli se soubory opatření neustále hromadily, většina z nich nebyla rozpracována natolik, aby se dala realizovat. Z toho je patrné, že v tomto období řešení této problematiky Romů téměř stagnovalo.

Ode dne 24. 8. 1982 se podle usnesení vlády č. 231/1982 ukládalo výrobním resortům, aby zajistily vhodné podmínky pro cikánské obyvatelstvo. K událostem let 1982 - 1983 Nečas² píše:

„Československý výzkumný ústav práce a sociálních věcí provedl **dotazníkové šetření** v 350 romských rodinách usídlených ve všech českých a moravských krajích a získané informace, doplněné anketou sociálních pracovníků všech ONV pro péči o cikánské obyvatelstvo, byly shrnuty ve Výsledcích výzkumu péče o společenskou integraci sociálně a kulturně zaostale žijících cikánských občanů v ČSR.“

¹ NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1999. 84 - 87 s.

² NEČAS, C. *Historický kalendář. Dějiny českých Romů v datech*. Olomouc: 1997. 93 s.

S cílem zabezpečit účinnější realizaci zásad celostátních politických opatření v péči o cikánské obyvatelstvo vydala 15. 2. 1984 vláda **usnesení č. 28/1984**. Prostřednictvím úkolů v něm stanovených mělo být dosaženo rovnoměrnějších výsledků růstu společenské integrace cikánského obyvatelstva.

Ve druhé polovině 80. let začaly výrazně narůstat snahy romských aktivistů o prosazení romské národnosti. V dubnu 1986 se skupina několika Romů obrátila na ÚV KSČ dopisem se žádostí o řešení problémů Romů a o přijetí. Tehdejší tajemník ÚV KSČ Poledník je skutečně za účasti zástupců nejvyšších státních orgánů přijal a přislíbil jim, že se věci budou řešit. Tato skupina romských iniciátorů následně v roce 1987 vytvořila **neformální přípravný výbor Svazu Romů v ČSSR** a v dubnu 1987 znovu jednala s tajemníkem ÚV KSČ. Na tomto jednání se romští zástupci dožadovali splnění slibů z předchozího roku a projednání kritické zprávy, kterou připravilo tehdejší federální ministerstvo práce a sociálních věcí v jejich spolupráci.

Romská problematika se konečně dostala přímo na nejvyšší rozhodovací úroveň a následně byly legalizovány a legitimizovány aktivity těchto iniciátorů při organizování dalších romských skupin ve městech a okresech. Možná, že této vstřícnosti ze strany vlády napomohla kritika Charty 77 a rovněž kritika ze zahraničí, důležité však bylo, že vláda s Romy jednala a akceptovala jejich požadavky. Další schůzka se konala v červnu roku 1988. A výsledek? Mimo jiné to, že federální ministr práce dostal doporučení, aby zřídil institucionální konzultační platformu pro vedení dialogu s Romy. Návrh na vytvoření Rady československých Romů byl sice připraven, ale nedočkal se realizace. Posledním koncepčním dokumentem tohoto období bylo **usnesení ÚV KSČ ze dne 3. února 1989** ke Zprávě o stavu řešení problematiky romského obyvatelstva v ČSSR a základní zaměření dalšího postupu - kladlo důraz na společenskou integraci Romů a jejich sociální a kulturní vzestup. Tento dokument zdůrazňoval především sebeuvědomování Romů.

„Vysoký politický orgán rozhodl, že je třeba vytvořit podmínky ke zvýšení podílu Romů na řešení jejich problémů a k plnému rozvinutí jejich společensko-politické aktivity, používat označení Rom namísto Cikán, zabezpečit, aby nic, co se týká Romů, nemohlo být rozhodováno bez jejich odpovídající účasti, a tím i spoluodpovědnosti, vydávat kulturně výchovný časopis pro Romy, rozvinout

komplexní výzkum, přehodnotit dosavadní přístup k výuce romských dětí, podporovat aktivity Romů k jejich sdružování ve spolcích a další pozoruhodně pozitivní kroky.“¹

Ke konci roku 1989 došlo ke dvěma významným událostem. První z nich byla dne 21. 11. skutečnost, že přípravný výbor Romské občanské iniciativy vydal prohlášení, kterým se přihlásil k celospolečenskému odbornému hnutí a jeho novým iniciativám. Druhá událost se uskutečnila dne 9. 12. Šlo o celostátní setkání romských zástupců v Praze, na němž si Romové zvolili užší přípravný výbor Romské občanské iniciativy (E. Ščuka, J. Rusenko a V. Žiga). Tato vyvíjející se romská reprezentace se stala součástí koordinačního centra Občanského fóra a následně začala s vydáváním bulletinu *Romano lav* (Romské slovo). Jejich vzorem se inspirovala mnohá města, a tak se romská organizační a publicistická aktivita rychle rozvíjela po celém území republiky. Například v Brně vydávala Romská občanská iniciativa bulletin *Roma adadžives* (Romové dnes).

Tím skončila jedna dlouhá etapa ve vývoji romské otázky a začala se formovat etapa nová, zcela odlišná od té předchozí. Podle některých názorů nastal počátek skutečného obratu k lepšímu, podle jiných právě opak. Přehled událostí obsažených v této podkapitole ukazuje tabulka č. 10.

¹ VÍŠEK, P. *Program integrace - řešení problematiky romských obyvatel v období 1970 až 1989. In Romové v České republice.* Socioklub. Praha: 1999. 191 s.

Tabulka č. 10: Chronologický přehled událostí a dokumentů týkajících se Romů 1974–1989

1975
15. 1. - Usnesení vlády č. 4/1975 ke kontrolní zprávě o stavu řešení otázek cikánského obyvatelstva
1976
29. 1. - Usnesení vlády č. 21/1976, zásady celostátních sociálně-politických opatření v péči O cikánské obyvatelstvo - Příručka ministerstva práce a sociálních věcí Práce s cikánským obyvatelstvem
1978
31. 12. - Úvaha O postavení Cikánů-Romů v Československu (Charta 77)
1981
5. 3. - Usnesení vlády č. 35/1981 s přílohou aktuálních úkolů v péči o cikánské obyvatelstvo
1982
24. 8. - Usnesení vlády č. 231/1982
1982-1983
- Dotazníkové šetření v 350 romských rodinách provedené Československým výzkumným ústavem práce a sociálních věcí
1984
15. 2. - Usnesení vlády č. 28/1984
1986-1988
- Několik jednání romských aktivistů s vládními představiteli
1989
3. 2. - Usnesení ÚV KSČ ke Zprávě o stavu řešení problematiky romského obyvatelstva v ČSSR 21. 11. - Přípravný výbor Romské občanské iniciativy se přihlásil k celospolečenskému obrodnému Hnutí 9. 12. - Celostátní setkání romských zástupců v Praze

Pramen: Romové v České republice. Socioklub. Praha, 1999.

3. Integrace

Přímo v názvu mé diplomové práce se objevuje slovo „integrace“. Vzhledem k této skutečnosti považuji za důležité toto slovo definovat a alespoň ve stručnosti vymežit, co integrace Romů do české společnosti znamená a jaké jsou záměry a cíle vlády v této oblasti.

3.1. Vysvětlení pojmu

Podle obecné definice¹ (respektive podle jedné z obecných definic) se integrací rozumí „plnohodnotné soužití zdravých a handicapovaných jedinců, jež umožňuje respektování individuálních potřeb každého z nich v různých oblastech života (vzdělání, zaměstnání, volný čas apod.)“. Integrací sociální se pak míní „stav či proces začleňování jednotlivců nebo skupin stejného sociálního celku (kolektivu, společnosti)“. Dále se v této definici uvádí: „Jedinci nebo začleňované kolektivy si osvojují pravidla a zvyky kolektivu a současně s tím je kolektiv postupně přijímá jako plnoprávné členy. Nedostatečná integrace sociální vede k rozrušování společenských mechanismů“.

3.2. Integrace Romů do české společnosti v rámci státní politiky

Do roku 1989 byla státní politika vůči Romům založena na nucené asimilaci. Zcela jiný přístup představuje integrace, jejímž cílem je začlenit a přijmout Romy do české společnosti, což osobně považuji za veliký přínos a zlom v tradičním životě Romů. Každý Rom by měl mít právo se svobodně rozhodnout, do jaké míry a v čem se přizpůsobí, tak aby „splynul“ s většinou. V tomto smyslu může být asimilace řešením pro jednotlivce, nikoli však pro veškerou romskou populaci, protože by potom ztratili svou kulturu, tradice, zvyky a jazyk. Majorita by měla v multikulturní společnosti tyto atributy respektovat.

Dalším cílem vládní politiky vedle integrace je pak bezkonfliktní soužití romské komunity s ostatními občany. K dosažení tohoto soužití je však nutné dosáhnout splnění dílčích cílů, které se vláda podle Koncepce politiky vlády vůči příslušníkům romské komunity (schváleno 14. června 2000) zavázala splnit v průběhu budoucích dvaceti let.

¹ Pojetí integrace. 2002. Dostupné z <<http://www.fss.muni.cz/spsp/spsims/integrace.html>>.

Těmito dílčími cíly jsou:

- „zajištění bezpečnosti Romů a romských komunit,
- odstranění vnějších překážek, které brání začlenění romských komunit do společnosti, tedy především odstranění všech forem diskriminace jednotlivců i celých skupin vymezených rasou, barvou pleti, národností, jazykem, příslušností k národu či etnické skupině,
- pomoc při odstraňování vnitřních překážek, které brání začlenění romských komunit do společnosti, tedy především odstranění handicapu ve vzdělání a kvalifikaci,
- sociální povznesení romské komunity, tedy především snížení nezaměstnanosti, zlepšení bytové a zdravotní situace,
- emancipace Romů a podíl na rozhodování ve věcech, týkajících se romských komunit, podporou integrace a vzniku romské demokratické reprezentace,
- zajištění rozvoje romské kultury a romského jazyka,
- vytvoření tolerantního prostředí bez předsudků, v němž příslušnost ke skupině vymezené rasou, barvou pleti, národností, jazykem či příslušností k národu není důvodem k odlišnému posuzování jednotlivce.“¹

Podle této Koncepce se majoritní společnost dívá na Romy dvojím způsobem. Prvním způsobem je vnímání Romů jako etnické skupiny, která je především menšinovou národností nikoliv sociální a které stát zaručuje menšinová práva. Integrace je pak chápána jako postupné funkční soužití většiny a menšiny. Druhý pohled vnímá Romy hlavně jako menšinu, kterou od majority odlišují především velké sociální rozdíly, a proto je nutné snížit jejich nezaměstnanost, zvýšit úroveň vzdělání, zlepšit zdravotní stav, bydlení atd. Integrací se zde rozumí dobrovolné začlenění romských jednotlivců do společnosti tak, aby byla zachována jejich vlastní identita.

¹ *Koncepce politiky vlády vůči příslušníkům romské komunity, napomáhající jejich integraci do společnosti.* Praha: 2000.

Dostupné z <<http://wtd.vlada.cz/files/rvk/rzrk/koncepce.pdf>>. 9 s.

4. Legislativa

Na základě jednotlivých koncepcí a státních programů směřujících k národnostním menšinám se vytváří také legislativní opatření, která hrají důležitou roli při dosahování různých cílů v problematice těchto menšin. Dostatečné legislativní zázemí je proto klíčové také při řešení problému integrace Romů v české společnosti.

V posledním desetiletí se stala klíčovou **Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin**, která byla přijata ve Štrasburku 1. února 1995. Česká republika ji podepsala 28. dubna 1995 a v platnost vstoupila 1. února 1998. V této úmluvě je mimo jiné zakotveno například právo každého příslušníka národnostních menšin zvolit si, zda chce či nechce být za takového příslušníka považován. Kromě práv definovaných již v předcházejících dokumentech, je zde nově definováno právo na užívání mateřského jazyka při zápisech do matrik a právo na uchování kultury.

Česká republika má dobře zpracované koncepce vládních programů týkající se integrace Romů do společnosti. Vláda České republiky ve svém usnesení z dubna 1999 považuje integraci Romů do české společnosti za naléhavý úkol. Každý Rom má mít svobodnou volbu v tom, do jaké míry se chce asimilovat, avšak „**odnárodnění Romů, jejich kulturní a jazykové počestění, by bylo velkou kulturní ztrátou v historii české společnosti**“.¹ Vládní usnesení je bezpochyby moudré a prozíravé z hlediska vnitřní i mezinárodní politiky a zaslouží všemožnou podporu učitelů, kulturních pracovníků, pracovníků médií i celé veřejnosti. Otázkou ovšem zůstává, jakou vnitřní sílu k naplnění takto vytvořeného prostoru prokáže sama romská komunita.

Za velmi důležitý krok považuji to, že byli zřízeni tzv. romští poradci, kteří řeší spolu s Romy jejich problémy. Významná je rovněž práce terénních pracovníků, kteří navštěvují romské domácnosti, všímají si, jak romské rodiny žijí a rovněž se snaží najít východiska z obtížné situace, ve které se tyto rodiny nacházejí.

¹ ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme-jde o to jak*. 2. vyd. Praha: Portál, 2000. 62 s.

5. Řešení integrace Romů od roku 1989 do současnosti

Teprve od roku 1989 se dá skutečně hovořit o tématu integrace Romů do společnosti. Už v letech předcházejících se objevovaly sice náznaky tohoto přístupu, ale jednalo se spíše o snahy, které nebyly realizovány. Po roce 1989 se konečně naplnily mnohé představy a požadavky romských aktivistů, které nebyly dosud vyslyšeny.

5.1. Situace v letech 1990 - 1997

Od roku 1990 docházelo v naší společnosti k významným změnám a také pro Romy nastalo zcela nové období. První významnou událostí bylo zaregistrování politické strany **Romské občanské iniciativy (ROI)** dne 2. 3. 1990 jako právnické osoby na ministerstvu vnitra. V této době začíná vycházet cyklostylovaný bulletin „Romano lav“ (Romské slovo), ze kterého Davidová¹ cituje několik ukázek, z nichž uvádím jako příklad:

„Přišla naše romská obroda. Naší občanskou povinností je zapojit se do veřejného dění. Máme v občanských průkazech, že jsme občany Československé republiky, ale jen na papíře, formálně...Jakmile chceme něco uplatnit, je nám vhozeno do tváře, že jsme Cikáni...Potřebujeme svou národnost v ústavě, tak jako to mají Maďaři, Poláci, Němci. O to by se měli Romové bít.

Krátce poté se ROI a Romové v Československu stali rovněž členy International Union, tedy Mezinárodní romské unie, a to na **IV. světovém Kongresu Romů**, který se konal 8.-11. dubna ve Varšavě. V roce 1990 poprvé v historii zástupci Romů zasedli jako poslanci ve vládě. V této době vzniklo také několik romských sdružení, svazů a dalších subjektů. Ministerstvo práce a sociálních věcí přistoupilo ke zpracování návrhu nového vymezení systému sociální péče o romskou komunitu, přičemž se kladl důraz na sociálně-poradenskou službu. Hlavní pozornost byla věnována otázkám výchovy a vzdělávání romských dětí, přestavbě školského systému a rozpracování příslušných socializačních a výchovných programů.

V souladu s Listinou základních práv a svobod, kterou přijalo Federální shromáždění ČSFR 9. 2. 1991, byla **deklarována romská národnostní menšina** a spolu se statutem národnostní menšiny získali Romové všechna specifická práva

¹ DAVIDOVÁ, E. Romano Drom. *Cesty Romů 1945-1990*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1995. 219 s.

národnostních menšin, kterými jsou právo na vzdělávání se v mateřském jazyce, právo na zajištění vlastní kultury, právo na šíření a přijímání informací v mateřském jazyce, právo na užívání mateřského jazyka v úředním styku, právo na sdružování na národnostním principu a právo na účast zástupců menšin na řešení věcí, které se jich dotýkají. Pokud jde o právo na vzdělání v mateřském jazyce, nejedná se o národnostní školství s výukou v romském jazyce, ale o zajištění takových podmínek pro romské děti, aby se mohly zařadit mezi ostatní a dosáhnout dokončeného vzdělání.

Svou národnost mohli Romové poprvé deklarovat při sčítání lidu 3. 3. 1991, ale i přesto se k ní v ČR přihlásilo pouze 33.489 osob. Odhad přitom činil 200 až 300 tisíc osob. Většina uvedla národnost jinou, ať už z důvodu neidentifikace se s vlastním etnikem nebo ze strachu před diskriminací.

V první polovině 90. let se konalo ustavující zasedání Společnosti pro založení romského muzea (12. 6. 1991). Muzeum romské kultury v Brně se stalo samostatným právním subjektem a první institucí svého druhu v Evropě. K jeho aktivitám patří především sbírkotvorná a dokumentační činnost způsobu života, kultury a současného dění Romů, dále pak činnost výstavní, publikační a přednášková.

Po vzniku samostatné České republiky se dostal problém Romů opět do popředí. Pod vedením romského aktivisty J. Rusenka byla 5. 2. 1993 předsedovi vlády V. Klausovi odevzdána petice, která poukazovala na složitou situaci romské komunity v nových společensko-politických souvislostech. Zástupci Romů v ní mimo jiné požadovali, aby vláda účinně čelila projevům rasové nesnášenlivosti a aby Romy chránila před útoky ze strany skupiny skinheads. Předseda vlády tehdy svolal mimořádnou poradu ministrů, kteří své závěry 10. 2. 1993 rozebírali jako mimořádný bod zasedání, jehož výsledkem se stalo **usnesení č. 67/1993** s názvem Ke zprávě o romské problematice. Od tohoto období začal počet usnesení týkající se Romů narůstat a stejně tak situační zprávy o romské komunitě.

Mimořádně negativní dopad měl na Romy zákon č. 40/1993 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství České republiky. Přijetí tohoto zákona spolu se vzrůstajícím fyzickým násilím vůči Romům neušlo pozornosti mezinárodních vládních i nevládních organizací, zabývajících se dodržováním lidských práv.

Do popředí problémů romské menšiny se kromě nízké vzdělanostní úrovně dostala otázka bytové situace a stále rostoucí nezaměstnanost. V důsledku chudoby a sociální dezintegrace začala narůstat i romská kriminalita, a to především u dětí a mládeže. Vláda projednala v důsledku toho 8. 9. 1993 **usnesení č. 506/1993**

O opatřeních k řešení situace romských dětí a mladistvých, které uložilo ministrům školství, kultury a práce a sociálních věcí vytvořit systém státních dotací na projekty týkající se rizikových skupin dětí a mladistvých, včetně romských.

„Specifika problematiky romských dětí a mládeže se totiž posunuly do širšího rámce prevence rizikových skupin dětí a mládeže. Plošné rozplynutí problematiky romských dětí a mládeže do rámce prevence rizikových skupin dětí a mládeže se dá hodnotit podle zprávy předsedy Rady pro národnosti ze srpna 1993 jako potvrzení pasivní pozice státu.“¹

V letech 1994-1996 sice nebyl vládě předložen žádný samostatný materiál, který by se romskou problematikou explicitně zabýval, ale alespoň jako zpočátku významná událost se jevila zahájení tématicky zaměřených zasedání s představiteli romských organizací. 28. 4. podepsala Česká republika ve Štrasburku **Rámcovou úmluvu o ochraně národnostních menšin**. Podstatný se jeví článek č. 6, ze kterého vyplývá pro strany, jež Úmluvu podepsaly, následující:

- „Strany podporují duch tolerance a dialog mezi kulturami a přijímají účinná opatření za účelem podpory vzájemného respektu a porozumění a spolupráce mezi všemi osobami žijícími na jejich území bez ohledu na jejich etnickou, kulturní, jazykovou nebo náboženskou identitu, a to zvláště v oblasti vzdělání, kultury a sdělovacích prostředků.
- Strany se zavazují přijmout vhodná opatření na ochranu osob, které mohou být vystaveny hrozbám nebo aktům diskriminace, nepřátelství nebo násilí v důsledku jejich etnické, kulturní jazykové nebo náboženské identity.“²

V dubnu 1996 zareagovala česká vláda na tříletou kritiku mezinárodních institucí a navrhla **novelizaci zákona o občanství**, kterou parlament přijal 26. 4. 1996. Touto novelou bylo umožněno promíjet podmínku pětileté bezúhonnosti. V červnu téhož roku vydala mezivládní organizace na obranu lidských práv Human Rights Watch podrobnou zprávu v angličtině o diskriminaci Romů v České republice a nazvala ji *Cizinci ve vlastní zemi*. Hovořilo se v ní především o problému rasismu a o tom, že se česká vláda nebyla schopna účinně postavit rostoucímu problému rasově motivovaného násilí proti Romům.

¹ SULITKA, A. *Vývoj a současný stav praktických řešení a kompetencí vrcholových orgánů státu po roce 1989*. Praha: Socioklub, 1999. 233 s.

² *Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin, 1995*.

Dostupné z <<http://wtd.vlada.cz/1250/vrk/rady/rnr/dokumenty/plneni.il2.htm>>. Oddíl II, článek 6.

Usnesením vlády č. 413/1996 ze dne 23. 7. 1996 došlo po parlamentních volbách ke změně postu předsedy Rady vlády pro národnosti, kterým se stal ministr bez portfeje Pavel Bratinka. Bratinka uplatnil návrh na předložení souhrnné zprávy o situaci romské komunity v České republice vládě, která byla přijata dne 29. 10. Jako **usnesení č. 686/1997 (Bratinkova zpráva)**.

Zpráva předpokládala uložení dílčích úkolů dvanácti ministerstvům s cílem integrovat Romy do majoritní společnosti. Dále studie poukazovala na nízkou vzdělanost Romů a špatnou situaci ve sféře bydlení. Zpráva také zhodnotila vládní aktivity týkající se romské komunity a konstatovala, že „vláda zatím dostatečně nevyužila svých možností k pozitivnímu ovlivňování společenské atmosféry a postupné tabuizaci rasistických projevů a předsudků“¹

Podle výsledků sociologického výzkumu zpracovaných v této zprávě označilo 25% respondentů za příčinu problému v soužití romské menšiny s majoritou neschopnost komunikovat a porozumět si. 37% respondentů se domnívalo, že hlavním problémem jsou určité vlastnosti Romů, které považuje většinová společnost za nepřijatelné a za negativní (např. odlišný hodnotový systém, nezájem a neochota pracovat, laxní přístup k dodržování zákonů). Zbývající a zároveň největší část dotazovaných (tj. 38%) uvedla, že svoji roli hrají obě zmíněné skupiny příčin, jelikož spolu vzájemně souvisí, a proto se o zlepšení vzájemného soužití mají snažit obě strany.

Celou politickou scénou pak otřásla rezignace Václava Klause na funkci premiéra. Poté začala dlouhá diskuze o budoucí české vládě a média začala hodnotit vládu odstupujícího premiéra. Nechyběly záslužné činy, ale ani seznam problémů, kterým nevěnoval dostatečnou pozornost - mezi nimi i život Romů. Novým ministrem bez portfeje a zároveň předsedou Rady vlády pro národnosti a Mezirezortní komise pro záležitosti romské komunity byl zvolen Vladimír Mlynář.

5.1.1. Události mimopolitické povahy

Událostí mimopolitického rázu, jež předcházela Bratinkově zprávě a která vyvolala značný zájem a svými důsledky ovlivnila konečnou verzi této Zprávy bylo dne 12. 8. 1997 odvysílání reportáže J. Klímy „Cikáni jdou do nebe“ v rámci pořadu

¹ Zpráva o situaci romské komunit v České republice. Část I. 1997.
Dostupné z <<http://wtd.vlada.cz/1250/vrk/rady/rnr/cinnost/romove/zprava/cast1.il2.htm>>.

TV Nova „Na vlastní oči“. Autor reportáže ukázal život romských žadatelů o azyl v Kanadě idylicky a následně se několik stovek Romů rozhodlo tyto žadatele následovat a jít za „lepším“ do Kanady. Mluvčí kanadské ambasády v Praze pořad komentovala se slovy, že nastínil pouze jednu stránku věci a vyvolal zcela nesmyslné představy. Deník právo k tomu napsal následující:

„Romové propadli pouze krásné iluzi. Tato iluze o bezproblémové budoucnosti se však může rychle zhroutit. Kanada na ně totiž nečeká s otevřenou náručí. Vláda pak bude stát před problémem, že tisíce Romů, těch nejmajetnějších a schopnějších, kteří dnes vše prodávají, budou po čase přinuceni se z Kanady vrátit do podmínek mnohem horších. Ještě více než dnes se pak budou uchýlovat ke kriminálnímu způsobu obživy. Mnohem děsivější formy rasismu než dnes by pak českou republiku neminuly.“¹

Už 16. 8. 1997 se několik Romů vrátilo skutečně zpět. Jedním z důsledků této události bylo, že 8. 10. 1997 obnovila Kanada pro ČR vízovou povinnost. To ovšem Romy, rozhodnuté naši republiku opustit, neodradilo a začali odjíždět do Velké Británie. Následně hrozilo i v tomto případě zavedení vízové povinnosti. Tato obava se však nenaplnila.

Další rozruch ve společnosti způsobila vražda súdánského vysokoškolského studenta mladým skinheadem, ke které došlo 8. 11. 1997. Poté následovalo několik protirasistických demonstrací a zúčastnili se jich i mnozí politici. Z politických představitelů tehdy Žantovský prohlásil: „Všichni tady dávají najevo své ohromení a zděšení. Otázkou je, jestli smíme být ohromeni. Mlčky jsme přihlíželi, jak se k nám rasismus šíří a nachází místo v předsudcích lidí. I ve sněmovně a Senátu sedí lidé, kteří tento jev pomáhali šířit.“² Tehdejší ministryně spravedlnosti Parkanová uvedla, že doporučí příslušnému státnímu zastupitelství, aby pachateli navrhl nejpřísnější možný trest. Tím započala debata na téma rasismus v české společnosti a ozývaly se hlasy vyžadující zpřísnění trestů za rasově motivované trestné činy.

¹ *Romové v České republice. Ochod Romů do Kanady.* 1999.
Dostupné z <<http://www.romove.cz/romove/kanada/html.>>.

² *Romové v české republice. Rok 1997.* 1999.
Dostupné z <<http://www.romove.cz/romove/1997html.>>.

5.2. Situace v letech 1998 – současnost

Viditelnou změnou od začátku roku 1998 byla účast romských představitelů na řešení problematiky týkající se romského etnika. Koncem ledna obdržel Mlynář spolu s Radou pro rozhlasové a televizní vysílání a Radou České televize a Českého rozhlasu **petice Několik slov**, podle které česká veřejnoprávní média nepředstavují všechny naše občany a cizince jako přirozenou součást společnosti.

Událostí lokálně politického rázu, která neunikla pozornosti médií, bylo v roce 1998 květnové rozhodnutí ústeckých radních o **výstavbě zdi v Matiční ulici**. Tato zeď měla oddělit několik rodinných domů od obecních bytů pro neplatiče, ve kterých žili především Romové. Tak se Česká republika stala středem „zájmu“ zahraničí. Mezi odpůrci a zastánci stavby se rozpoutala hlučná debata a mezi těmi, kdo se do Matiční ulice přijeli osobně podívat, byl i tehdejší prezident Václav Havel. V září změnili ústečtí radní svůj záměr vystavět čtyřmetrovou zeď a rozhodli, že to bude dva metry vysoký plot z keramických tvárnic. Rozruch kolem stavby keramické zdi trval i v roce 1999. Okresní úřad rozhodl o pozastavení výstavby s odůvodněním, že je třeba mít stavební povolení a že navíc tato zeď svou podstatou porušuje Listinu základních práv a svobod a mohla by ohrozit kořenový systém tamějších stromů. Radost Romů z tohoto rozhodnutí však netrvala dlouho, neboť ústecký magistrát ho prohlásil za neprávoplatný. Začala tedy likvidace stávajícího starého plotu. Romové však hned následujícího dne vlastními těly výstavbu blokovali, takže práce musely být pozastaveny. Stavební firma však nakonec pokračovala, a ačkoli kromě Romů s tímto záměrem nesouhlasila samotná vláda, město se svého úmyslu vzdát nechtělo.

Podle **vládního usnesení č. 1054** ze dne 6. 10. 1999 K problematice stavby plotu v Matiční ulici v Ústí nad Labem, které Zeman ocitoval pro ČTK, se zeď „začíná stávat zdí mezi námi a Evropou, respektive zdí mezi námi a Evropskou unií a ti, kdo si to neuvědomují, prokazují velmi špatnou službu České republice“.¹ Pro zbourání této zdi se vyslovil i prezident Václav Havel.

Události kolem výstavby zdi v Matiční ulici ukázaly nesoulad v jednání samosprávy a státu. Ačkoli existuje komplexní koncepce romské integrace a jsou vymezena práva národnostních menšin – tedy i menšiny romské, jednalo tamější

¹ Romové v České republice. Jak se stavěla zeď v Matiční ulici. 1999. Dostupné z <<http://www.romove.cz/romove/usti.html>>.

zastupitelstvo podle vlastní vůle a nerespektovalo rámcové vymezení podmínek integrace Romů, které se stát zavázal zaručit.

Situace v současné době je velmi znepokojivá. Svědčí o tom například zvyšující se násilí pravicových extremistů. Krvavá bitka neonacistů s policisty v Litvínově v roce 2008 vzbudila vášnivé polemiky o příčinách násilí extremistů, policejní taktice či o selhání státu a samosprávy. Předseda KDÚ ČSL Jiří Čunek dodává „Dokud vláda nezajistí řešení sociálního vyloučení, tak se budou problémy pouze stupňovat. Pravicoví extremisté reagují na skutečné problémy, ale naprosto nesprávně.“¹

Současný životní styl mnoha Romů v České republice je nemotivující, situaci komplikuje zejména nepodnětný způsob bydlení, dlouhodobá nezaměstnanost, nízká vzdělanostní úroveň... Jako důsledek můžeme chápat další problémy, například závislost na sociálních dávkách, zvýšený výskyt sociálněpatologického chování (gambling, drogy, kriminalita, záškoláctví, vzrůstající zadluženost). Fenomén chudoby se týká většiny Romů.

Dle brněnské romské poradkyně „je oblast vzdělávání snad jedinou oblastí, kde se v současné době daří postupovat pozitivním směrem. Kabinet multikulturní výchovy při Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity každoročně nabízí rekvalifikační a přípravné kurzy pro dospělé.“² Úspěšný projekt pružně reaguje na specifické potřeby romských zájemců. Problémem zůstává chování dětí; pedagogové si stěžují na vzrůstající agresivitu dětí a množství neřešitelných problémů, sami se však domnívají, že jde o důsledek snižující se životní úrovně v rodinách. Důležité je věnovat pozornost situaci Romů na trhu práce, kterou je třeba zlepšovat.

Dalším velkým problémem je oblast bydlení. Mé bydliště se nachází v Brně, a proto jsem se zajímala o to, jaká je zde v této oblasti situace. Romská poradkyně mi sdělila, že v Brně je několik lokalit, které mají evidentní znaky etnických enkláv, místa mají špatnou adresu, lidé mají o těchto místech povědomí. Odstěhování z těchto míst je téměř nemožné. Sociální a bytové odbory úřadů nespolupracují, nabídka efektivní spolupráce s terénními sociálními pracovníky v romských komunitách není akceptována. Oblast bydlení ve vztahu k romské menšině je oblastí s nejtěžší

¹ Dostupné z <<http://www.novinky.cz/clanek.php/154652>>.

² Romano Hangos. *Zpráva o situaci Romů*
Dostupné z <<http://romanohangos.cekit.cz/clanek.php/2318>>.

zablokovaností šancí. V naprostém nesouladu se zásadami sociální pomoci potřebným občanům jsou právě v těchto rizikových oblastech zřizovány herny, bary a zastavárny, provoz není kontrolován ani regulován. Romové velmi často volí alternativní krátkodobé životní strategie, zadlužují se, jsou vystaveni nebezpečí postupného získávání závislosti na výherních automatech, ale také drogách a alkoholu. Běžné formy sociální pomoci v těchto případech bohužel selhávají a nemají odpovídající efekt.

V současné době v Brně poskytuje romským občanům svoje služby téměř dvacet terénních sociálních pracovníků. Jejich pracovní vytíženost je maximální, stejně jako u sociálních pracovníků na úřadech. Poskytování sociální pomoci se stává náročnou a vyčerpávající činností. Kromě nástrah chudoby se do každodenního života Romů promítá i „romofobie“, celoživotní stres a zhoršující se mezilidské vztahy vůbec. Je načase si uvědomit, že splátkové kalendáře neřeší bydlení ani zadluženost, je načase si uvědomit, že volnočasové aktivity neřeší záškoláctví ani drogy. „Ze všech zkušeností, které máme, je jasné, že neutrální stav znamená jen další prohlubování problému, můžeme vyvodit jednoznačný závěr. Pro pozitivní posun potřebujeme jen jeden důležitý nástroj, a to je politická vůle k vypracování a přijetí komplexního návrhu řešení.¹

¹¹ Romano Hangos. *Zpráva o situaci Romů*
Dostupné z <<http://romanohangos.cekit.cz/clanek.php/2318>>.

6. Individuální osobní rozhovory

Za účelem doplnění poznatků, které jsem získala z dokumentů, jsem provedla rozhovor s pracovnící magistrátu města Brna, a to romskou poradkyní, která se romské problematice již několik let věnuje. Dotazy na tuto pracovníci uvádím v příloze č. 1.

Dále jsem za účasti sociální terénní pracovnice navštívila tři romské rodiny a s příslušníky těchto rodin jsem uskutečnila položené rozhovory. Otázky na romské občany uvádím v příloze č. 2. V průběhu rozhovorů jsem se snažila dodržovat základní zásady kvalitativního výzkumu.

Cílem mého dotazování bylo zjistit, jaký názor na postavení romské populace v současné době zaujímá odborník na tuto problematiku a jak se na své postavení ve společnosti dívají samotní romští občané. Dále na základě získaných odpovědí zhodnotit, zda je situace pro romské obyvatelstvo příznivější v současné době, než byla před rokem 1989.

6.1. Charakteristika výzkumného souboru

Výzkum byl proveden v rozmezí měsíce ledna a února 2009 na Magistrátě města Brna a v místě bydliště tří romských rodin - byty v nájemním domě v Brně-Střed a rodinný dům v okrese Brno-venkov.

Soubor respondentů byl vybrán metodou náhodného výběru. Rozhovory poskytli 3 příslušníci romské populace a odbornice na romskou problematiku. Respondenti byli informováni o významu a stručném obsahu rozhovoru a na mé otázky odpovídali zcela dobrovolně.

Písemný záznam rozhovoru byl prováděn souběžně do záznamového archu.

6.2. Rozhovor s romskou poradkyní

Kritéria výběru – rozdělení kategorií

Výběr výzkumných okruhů byl záměrný z důvodu reprezentativnosti oslovených respondentů. Cílem dotazování odborné pracovnice bylo získat materiál bohatý na zkušenosti z praxe. Výsledky tohoto rozhovoru porovnat s výsledky rozhovorů získaných od romských občanů a zjistit, zda mají stejný názor na situaci před rokem 1898 a po roce 1989 či zda se jejich názory rozcházejí.

Prostřednictvím otevřeného kódování jsem analyzovala rozhovor s romskou poradkyní a vytvořila kategorie:

- I. Sociální oblast – romský národ**
- II. Kategorie Program integrace romského národa**
- III. Diskriminace romského národa**
- IV. Nízká vzdělanostní úroveň romského národa**
- V. Možnosti pomoci Romům**
- VI. Média - prezentace Romů v médiích**
- VII. Vnímání dnešní situace**

I. Sociální oblast – romský národ

- **Domníváte se, že můžete na základě svých zkušeností a znalostí romské problematiky porovnat situaci před a po roce 1989. V případě, že ano, změnila se k lepšímu, či horšímu?**

„Srovnání je možné, pracuji jako romská poradkyně již 8 let. Za tu dobu se hodně změnilo - a k horšímu, jelikož před rokem 1989 byli Romové zaměstnaní, měli práci, pravidelný plat, k tomu výhody, které se týkají početných rodin, například přednostní právo na přidělení obecního bytu apod. Před rokem 1989 byla potírána rasová diskriminace a tyto projevy byly veřejně odsuzovány (oproti dnešku, kdy jsou tyto projevy téměř populistické...). Od roku 1989 byla nastolena demokracie, jejíž součástí je i tržní ekonomika. V tomto prostředí obtojí úspěšní, schopní, silnější. Romská menšina vesměs patří mezi ty slabší, jejich startovací čára je někde jinde. Jde o to, že jejich postavení je znevýhodněné, například vzdělanostní úrovní, odlišností kulturních tradic... a znevýhodnění spočívá také ve zřetelné příslušnosti k jinému etniku. V běžném životě Romové cítí tuto skutečnost jako stigma, které je velmi frustrující, jelikož jsou otevřeně i skrytě odmítáni (například v pracovním procesu, obchodě, u lékaře, v MHD, děti ve školách, na úřadech apod.). Tato společnost zatím neakceptuje názor, že Romové jsou znevýhodněnou skupinou obyvatel!“

II. Kategorie Program integrace romského národa

- **Jaký problém je v současné době pro Romy největší a na který upozorňují?**

„Největší problém Romů je nyní sociální vyloučení jako takové, tedy fenomén chudoby, spojený s problematikou bydlení, stabilního zaměstnání a pravidelných příjmů, nedostatečného přístupu ke službám, vzdělání, kulturnímu vyžití. Tyto problémy jsou umocněny stigmatem, jímž je evidentní příslušnost k odlišnému etniku.“

III. Diskriminace romského národa

- **Jaké opatření by Romové v současné době nejvíce přivítali od české vlády?**

„Opatření vlády by měla být komplexním a systematickým řešením tohoto složitého problému... nikoliv jen dílčí opatření, která ani nejsou domyšlená.“

- **Jaký je v současné době postoj české společnosti vůči Romům? Co by se mělo především změnit v přístupu majoritní populace?**

„Pojád české společnosti vůči Romům není jednotný, politika ČR v tomto smyslu je však neefektivní, vláda přijímá pouze opatření, která lze označit za kosmetické úpravy, nic neřešící. Je to vlastně vláda, která zavinila situaci tím, že se tváří, jakoby problém neexistoval. Snahy o řešení jsou vždy v případech, kdy vyplouvají na povrch extremistické nálady, hrozí etnické nepokoje, nebo hromadné odchody Romů do Kanady, nebo je ČR kritizována ze strany EU apod. Tímto nečinným postojem zaviňují ti, kdo mají rozhodovací pravomoci, že rozdělují společnost na dva tábory, zvyšuje se netolerance, zhoršují se mezilidské vztahy... V přístupu majoritní populace by se mělo změnit to, aby byla schopna být vůči Romům objektivní, nepaušalizovat, umět posoudit individuálně - jako člověka - ne jako Roma s nálepkou nepřizpůsobivého a problémového člověka.“

- **Hovoří se často o institucionální diskriminaci Romů - například na úřadech práce, v nemocnicích, ze strany policie. Co si o tom myslíte? Jaké zkušenosti mají romští občané z Vašeho okolí?**

„Institucionální diskriminace Romů (a nejen Romů) je naprosto funkční záležitostí. Ať už se jedná o veřejnou správu, policii, úřady práce, zdravotnictví, média... atd. Na tyto skutečnosti lze poukázat, ale řešení tu není, protože nemáme legislativní oporu, a jak známo je to právě ČR, která se velmi zdráhá přijmout antidiskriminační zákon - což bylo i podmínkou pro vstup do EU, jaksi se však nedaří slibu dostát a jsme za to patřičně kritizováni. Téměř každý Rom Vám tuto zkušenost potvrdí, ale současná situace je taková, že pokud není žalobce (ani nemůže být, nemá podporu zákona), není tedy ani soudce. Tyto případy nikdo nerozkrývá, je to součástí každodenního života, kdy většinová populace je s tímto stavem spokojena, romská populace nemá možnost svou nespokojenost vyjádřit.“

- **Často byl diskutovaný a kritizovaný zákon 40/1993 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství České republiky. Setkala jste se ve své praxi s konkrétními dopady tohoto zákona? Jsou důsledky tohoto zákona patrné i v současnosti?**

„Zákon o nabývání státního občanství je diskriminační, což Vám potvrdí každý znalec. V praxi to znamenalo, že leckterý Rom, který na území ČR žil mnoho let, nebo se zde i narodil, se musel vyvázat ze svazku Slovenské republiky i přesto, že se jeho rodiče v SR narodili. Znevýhodnilo to mnoho Romů v tom smyslu, že nesplňovali podmínky pro přiznání sociálních dávek, evidenci na úřadu práce, přijetí do zaměstnání apod. Byl to začátek sociálního vyloučení této národnostní menšiny. Nikdo nebral ohledy na to, že vlastně všichni Romové, žijící na území ČR jsou vlastně původem Slováci, vždyť téměř všichni původní Romové žijící na území Čech a Moravy byli vyvražděni za II. světové války.“

- **V české legislativě se objevil tzv. menšinový zákon, tj. č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin. Co o něm soudíte? Myslíte, že přinesl nějakou pozitivní změnu do života Romů?**

„Menšinový zákon - pozitivní změnu do života Romů snad v tom smyslu, že máme svou svébytnost, jsme uznáni za menšinu se svou kulturou a svými dějinami, vlastním jazykem... může to mít vliv na

život Romů z titulu emancipace a vlasteneckých postojů vůči své komunitě...“.

- **Při posledním sčítání lidu se k romské národnosti přihlásilo pouze 11.476 osob. Toto číslo však zcela jistě neodpovídá skutečnosti. Můžete na základě svých zkušeností říci, jaké jsou nejčastější důvody toho, že se Romové ke své národnosti oficiálně nehlásí?**

„Sčítání lidu v roce 2001 - k romské národnostní menšině se nehlásili ti starší z obav, že tyto seznamy opět poslouží v rámci etnické čistky (zažili romský holocaust), ti mladší proto, že není o co stát - nikdo nechce být stigmatizován, a vzhledem k tomu, že Romové se dnes a denně setkávají s odmítavými postoji... vědí, že jsou Romové, určitě nechtějí popírat svůj původ, ale nechtějí být ani za to odsuzováni - že se narodili jako Romové. V případě, že se nehlásí ke svému původu, jde o projev nedůvěry k této společnosti.“

IV. Nízká vzdělanostní úroveň romského národa

- **Co se týká vzdělávání, domníváte se, že romští rodiče preferují pro své děti romské školy? Z jakého důvodu? Jaké jsou šance romských dětí na vzdělání ve srovnání s ostatními?**

„Vzdělávání v romské populaci je velmi problematické z důvodu hodnotového žebříčku - vzdělání není důležitější než existenční problémy, které řeší dnes a denně, nemůže být důležitější než rodina a velkorodina, která je u Romů jedinou jistotou... vědí, že jde o zvýhodnění na trhu práce a příslib lepšího života, ale zároveň vidí, že diskriminace se jich bude týkat i v případě, že budou mít vzdělání. Vždy se upřednostní ten neromský uchazeč o práci... vlastně je to také taková apatie a beznaděj... Romové příliš nevěří tomu, že se jejich život může zlepšit, když se budou učit. Proč dávají romské matky děti do romských škol - to je také složitá odpověď, která se skrývá zejména v problematice bydlení, jelikož děti chodí do těch škol, které mají nejbližší svému bydlišti. Další důvod je ten, že většinou tyto školy jsou přátelské, pedigové vědí, že v těchto školách je většina romských žáků a přizpůsobí se této skutečnosti, dále do těchto škol chodí většinou děti, které se navzájem znají... nedochází mezi nimi k diskriminaci,

šikanování apod. Vliv na úroveň výuky v těchto školách má zejména ekonomická situace v rodinách, nevhodné bytové podmínky apod.“

- **Znají v současné době romské děti svůj rodný jazyk? Učí je rodiče jazyk český?**

„Romské děti znají svůj romský jazyk, v rodinách se používá romština. Samozřejmě děti přijdou do styku s češtinou, sledují televizi atd..., ale nejsou zvyklí ji používat, až teprve když přijdou do školy a jiných zařízení, jsou nuceni český jazyk používat pravidelně.“

V. Možnosti pomoci Romům

- **Komu se Romové se svými problémy nejčastěji svěřují?**

„Romové se se svými problémy nejčastěji svěřují mezi sebou - v rámci rodin atd., asi stejně jako u většinové společnosti, dále terénním pracovníkům. Dá se ale říci, že většina Romů je už také unavená z věčného pomáhání, které samo o sobě nikam nevede. Jsou frustrovaní z celkově neutěšené a neřešitelné situace, psychology a terapeuti však nevyhledávají. Potřebují práci, stabilní příjem, zajistit přiměřené bydlení - tedy vytvořit podmínky pro důstojný život.“

VI. Média - prezentace Romů v médiích

- **Co Romové a media? Události, ve kterých Romové figurují, bývají často medializovány. Nevadí Romům takový „zájem“ o romské problémy?**

„Romové a media... media mají v této oblasti obrovskou moc a také ji využívají. Je zřejmé, že články o Romech jsou velmi populární, zejména pokud jsou negativní..., čtenář nebo divák jen nerad slyší o tom, že někdo z Romů je úspěšný apod. Raději slyší negativní zprávy o Romech, jelikož tyto ho utvrzují v jeho předsudcích a vlastně mu dávají za pravdu. Média občas dokáží zejména v dokumentech vytvořit objektivní pohled na daný problém, ale to už je pohled určený spíše pro sociology, psychology, pedagogy apod., nikoliv pro řadové občany.“

VII. Vnímání dnešní situace

- **Chtějí dle Vašeho názoru Romové, aby se zlepšila jejich životní úroveň? V případě, že ano, domníváte se, že pro to dělají potřebné kroky?**

„Neznám nikoho, kdo by nechtěl zlepšit svou životní úroveň!!! I ten bezdomovec, alkoholik, drogově závislý ... a další, chtějí zlepšit životní úroveň. Málokdo z většinové společnosti si uvědomuje, že Romové sami nemohou příliš mnoho udělat proto, aby se jejich životní úroveň zlepšila. Nemají v rukou nástroje této země. Všichni říkají, že musí pracovat, ale nikdo neříká kde a za jakých podmínek! Vydělají alespoň na nájem nebo nebudou mít ani minimální mzdu nebo mají pracovat načerno a potom jim firma nezaplatí?

- Zda proto dělají Romové potřebné kroky - a kdo jako? Jsme stát ve státě?
- Zda proto dělají Romové potřebné kroky - někteří určitě ano, ale není jim to nic platné, protože jsou v jednom pytli s těmi ostatními, kteří nikdy pracovat nechtěli a ani nebudou.

6.3. Rozhovory s romským obyvatelstvem - kazuistiky

Kazuistika 1.

Rodina č. 1 obývá bytový dům na ulici Dukelská v Brně. Tato rodina je pětičlenná s dětmi ve věku 12, 8 a 7 let. Jedná se o dva chlapce a jednu dívku. Partneři nejsou manželé, jde o druha a družku. Děti nepatří partnerovi, jejich otec se o ně přestal starat, když nejmladšímu bylo 5 let. Ani jeden z partnerů nepracuje, žijí pouze ze sociálních dávek a příležitostné práce druha, kterému je 38 let. Jejich byt se skládá z jedné velké místnosti bez oken a připojené chodby s kuchyňskou linkou, kde se nachází dvě okna, která netěsní.

Odpovědi na otázky mi poskytla žena, která je ve věku 33 let. Její nejvyšší dosažené vzdělání je pouze základní. Svým vystupováním a komunikací se jevila jako inteligentní a s rozhovorem souhlasila. Na otázky, které uvádím v příloze č. 2 podala následující odpovědi:

1. Jak hodnotíte situaci českých Romů v Česku?

„Nežije se nám dobře, sama vidíte. Místnost je tmavá, bez oken a okny v kuchyni jde chlad. Nájem platíme 9 a půl tisíce měsíčně a pronajímatel s námi nezachází dobře.“

2. Co si myslíte o soužití mezi Romy a Čechy?

„Jednají s námi jako bychom byli méněcenná rasa. Byla jsem na úřadě pro podporu v nouzi a úřednice mě nenechala ani vysvětlit co chci a posílala mě hned za dveře. Já jsem se do Brna přestěhovala z Břeclavi a podpora se vyplácí podle místa trvalého bydliště. To jsem nevěděla, úřednice mi to ovšem mohla říci jiným způsobem.“

3. Jak se dá podle Vašeho názoru toto soužití zlepšit?

„Své chování by měly zlepšit obě strany a neházet nás do jednoho pytle. Někam přijdete, a protože jste Rom, tak s Vámi nechtějí ani mluvit. Je pravda, že někteří Romové se chovají špatně, ale všichni zlí nejsou.“

4. Jaké máte zkušenosti s Českými občany?

„Já mám zkušenosti špatné a s Čechy se mi špatně jedná.“

5. Jaké jsou špatné vlastnosti, které Češi projevují vůči Romům?

„Jednají s námi s arogancí a někdy s námi nechtějí mluvit vůbec. Nerozumí nám a myslím si, že jsou vůči nám lhostejní a naše situace je nezajímá.“

6. Myslíte si, že Romové mají stejné šance jako Češi?

„Určitě si myslím, že ne. Vždycky jsme v pořadí až za bílými. Nejvíce to cítíme, když hledáme práci a i když jdeme na úřad, tak s námi jednají jinak.“

7. Hraje vzdělání ve Vašem životě důležitou roli?

„Já mám jen základní školu, ale chtěla bych se ještě učit. Víím, že bych si mohla sehnat nějakou práci snadněji. Přítel má taky jen základní školu a nechodí do práce, vždycky jde prodat jen železo, které sežene při bourání starých domů. Teď se ale musím starat o děti.“

8. Chodíte do zaměstnání?

„Jsem doma s dětmi.“

9. Jste s touto prací spokojeni?

0

10. Bydlí Vás více generací v jednom bytě?

„Bydlíme tu s našimi dětmi a s přítelem.“

11. Cítíte se spokojeni ve své současné životní situaci?

„Nestojí to za nic. V bytě si nesmíme nic opravit, majitel nám to nedovolí. Je tu zima a tma, večer se dusíme, protože je tu špatný vzduch a nemůžu vyvětrat, okna v kuchyni jsou ve špatném stavu. Skoro všechny peníze co dostaneme, dáme majiteli domu za bydlení.“

12. Pokuste se říci, co je důvodem Vaší spokojenosti či nespokojenosti?

„Hlavně máme málo peněz a špatně se nám bydlí, nemůžeme sehnat žádnou práci a pochybujeme, že se tolepší.“

13. Jaké jsou Vaše plány do budoucna?

„Chtěla bych se přihlásit do nějaké školy a zlepšit si vzdělání. Potom bych mohla sehnat práci. Taky bych chtěla, aby se měly děti lépe. Snažím se o to, aby se dobře učily a chodily do školy.“

14. Z pohledu postavení Romů ve společnosti byla pro Vás příhodnější doba před rokem 1989 či po roce 1989?

„Chodila jsem do školy a vzpomínám si, že mí rodiče pracovali. Bylo nám lépe. Teď se s námi nikdo nechce bavit“.

15. Cítíte potřebu integrace?

„Chtěli bychom se mít stejně dobře jako býlí. Nechceme ale být stejní“.

Tabulka ke kazuistice č. 1 - Shrnutí zásadních informací - rozhovor 1

Věk	33 let
Vzdělání	Základní
Zaměstnání	Nezaměstnaná
Životní úroveň	Jednopokojový byt bez základního vybavení
Spokojenost se současnou životní situací	Strach z nejistoty, málo peněz, bez práce

Zdroj: vlastní výzkum

Tabulka 1 je stručně shrnutí výsledku rozhovoru pro účely výzkumné práce.

Kazuistika 2.

Rodina č. 2 bydlí v rodinném domě na venkově u Brna. Je čtyřčlenná. Matka je na mateřské dovolené a otec pracuje jako ředitel domova pro seniory a romský poradce. Matka má základní vzdělání a otec je vysokoškolák. Děti ve věku 10 a 7 let navštěvují základní školu. Starší z dětí - dívka - ve volném čase navštěvuje taneční kroužek. Na mé dotazy odpovídal otec, jemuž je 37 let, matka má 32 let.

1. Jak hodnotíte situaci českých Romů v Česku?

„Na tuto otázku se nedá zcela jednoznačně odpovědět. Myslím si, že to, v jaké situaci se Romové v dnešní době nachází, záleží především na nich samotných. Důležitou úlohu zde hraje vzdělání. Pokud mohu mluvit za svoji rodinu, tak

nám se špatně nežije. Mí rodiče mě vždy vedli k učení a já sám jsem se vždy snažil o dobré známky. Vždy jsem chtěl být lepší než ostatní.“

2. Co si myslíte o soužití mezi Romy a Čechy?

„Pracuji mimo jiné jako romský poradce. Musím říct, že Romové mají v soužití s majoritou velké problémy. Tyto problémy pramení z toho, že Romové vidí odlišnou životní úroveň českých občanů. Neuvědomují si, že by se měli více zajímat o vzdělávání svých dětí. Od toho se vše odvíjí. Potom bílým závidí a z toho pramení zášť, kterou k nim cítí. Někteří bílý ovšem s Romy jednají, jako s podřadnými občany. Velmi záleží na vystupování, oblékání - tj. celkovém vzhledu.“

3. Jak se dá podle Vašeho názoru toto soužití zlepšit?

„Já se domnívám, že nejenom Romové, ale celá společnost potřebuje vzdělané Romy na všech úrovních společenského dění, kteří budou napomáhat vzájemnému porozumění nás všech. Vzdělaný Rom snadněji sežene práci, bude mít dostatek peněz a tím pádem nebude mít problémy s bydlením. Ostatní občané změní na takového člověka svůj názor a budou s ním také jinak jednat.“

4. Jaké máte zkušenosti s Českými občany?

„Říká se, že není Čech jako Čech. Jsou lidé zlí a hodní. Já jsem se setkal s oběma kategoriemi. Musím ale říci, že inteligentní člověk vystupuje na úrovni, ať jedná s bílým nebo Romem.“

5. Jaké jsou špatné vlastnosti, které Češi projevují vůči Romům?

„Při své činnosti se setkávám s romskou populací, která žije na mnohem nižší úrovni než já. Jsou to lidé nezaměstnaní, bez vzdělání a nemají dostatek peněz na zajištění takového způsobu života, se kterým by byly spokojeni. Tito lidé často navštěvují úřady a při těchto návštěvách se setkávají s neochotou, arogancí, přehlížením. Musím ale dodat, že sami někdy vystupují tak, že není jednoduché jim vyjít vstříc.“

6. Myslíte si, že Romové mají stejné šance jako Češi?

„Domnívám se, že práva národnostních menšin jsou legislativně dostatečně zajištěna, ale měl by se změnit postoj veřejnosti k romské menšině. Dle mého názoru Romové stejné šance jako Češi nemají. Aby Rom dosáhl v životě toho co zástupce majoritní společnosti, musí být více sebevědomý a zdravě asertivní než bílý.“

7. Hraje vzdělání ve Vašem životě důležitou roli?

„Jak už jsem se zmínil v předcházejících odpovědích, bez mého vzdělání bych nedosáhl takové životní úrovně, v jaké se moje rodina nachází. Budu se snažit vést své děti hlavně k tomu, aby měly zájem o studium, a potom se nemusím obávat o jejich budoucnost.“

8. Chodíte do zaměstnání?

„Ano, pracuji jako ředitel domova pro seniory a rovněž jako romský poradce.“

9. Jste s touto prací spokojený?

„Jsem spokojený velmi, jelikož v obou případech pomáhám lidem, kteří mou práci potřebují, a já se tím pádem cítím potřebný. Člověku to přidává na sebevědomí, což právě velká část Romů potřebuje.“

10. Bydlí Vás více generací v jednom bytě?

„Ne, bydlím se svou rodinou v tomto rodinném domku a situaci, kdy by s námi měla v tomto prostoru bydlet i další generace si nedovedu představit“.

11. Cítíte se spokojeni ve své současné životní situaci?

„Ano, jsme velice spokojeni, ale nic nebylo zadarmo. Museli jsme se s manželkou v minulosti také dosti uskrovnovat, ale o tom bych nerad hovořil. Pokud člověk zažije horší časy, váží si lepšího bydla“.

12. Pokuste se říci, co je důvodem Vaší spokojenosti či nespokojenosti?

„Jak už jsem řekl, mám práci, stálý příjem, zdravé děti a také jsem si za léta práce s veřejností získal určitý respekt a postavení. Toto vše je důvodem mé spokojenosti.“

13. Jaké jsou Vaše plány do budoucna?

„Já budu pokračovat v tom, co právě dělám; tzn. pracovat dále se starými lidmi, pomáhat jim i romské populaci, aby byla pro celou společnost prospěšná a aby se situace mezi ní a majoritou zlepšila.“

14. Z pohledu postavení Romů ve společnosti byla pro Vás příhodnější doba před rokem 1989 či po roce 1989?

„Domnívám se, že pro většinu Romů je situace horší, a to z důvodu, že se velká většina z nich ocitla bez práce. Před rokem 1989 měli Romové většinou jistotu zaměstnání a s tím i souvisejícího bydlení. Dnes tomu tak není a Romové žijí ve veliké nejistotě.“

15. Cítíte potřebu integrace?

„Samozřejmě, bez integrace Romů do většinové společnosti si do budoucna nedovedu existenci romské populace představit. Již v dnešní době se zapojují někteří Romové aktivně do veřejného života, a to je jen dobře vzhledem k tomu, že majoritní společnost se seznámí s romskou kulturou a způsobem života. To je nezbytné k tomu, aby tyto dvě společnosti mohly vedle sebe bez problémů žít.“

Tabulka ke kazuistice č. 2 - Shrnutí zásadních informací - rozhovor 2

Věk	37 let
Vzdělání	Vysokoškolské
Zaměstnání	Zaměstnaný
Životní úroveň	Rodinný dům, dobře vybavený
Spokojenost se současnou životní situací	Rodina je spokojená se současnou životní situací

Zdroj: vlastní výzkum

Tabulka 2 je stručně shrnutí výsledku rozhovoru pro účely výzkumné práce.

Kazuistika 3.

Rodina č. 3 obývá bytový dům na ulici Bratislavská v Brně. Tato rodina je sedmičlenná s dětmi ve věku 8, 6, 3, 4 a 1 rok. Jedná se o tři chlapce a dvě dívky. Partneři jsou manželé. Žena ve věku 26 let a muž ve věku 39 let. Žádný z manželů není výdělečně činný. Rovněž pobírají sociální dávky a muž příležitostně pracuje. Očekávají další přírůstek do rodiny.

Bydlí ve dvoupokojovém bytě. Tento byt je zcela nevyhovující – zdi proniká vlhkost, je tmavý. Vzhledem k tomu, že dům obývá více rodin, které neplatí pronajímateli za bydlení, je této rodině přerušována dodávka plynu a elektrické energie i když tato rodina majiteli domu pravidelně platí za pronájem.

Odpovědi na otázky mi poskytla žena. Po absolvování základní školy se musela starat o svoji nemocnou matku a z tohoto důvodu nemohla navštěvovat dále školu. Manžel má rovněž pouze základní vzdělání. S rozhovorem souhlasila, i když se cítila hodně unavená, což je pochopitelné vzhledem k velkému počtu dětí, o které se musí postarat.

1. Jak hodnotíte situaci českých Romů v Česku?

„Já vidím, jak žije moje rodina. Máme se zle, manžel nemůže sehnat práci. Nikdo ho nechce. Na úřadě se s námi nikdo nechce bavit, peněz máme málo. Máme hodně dětí, a když jsem se chtěla nechat sterilizovat tak mi to zakázali, prý sem moc mladá.“

2. Co si myslíte o soužití mezi Romy a Čechy?

„My s bílejma nemůžeme vyjít. Dívají se na nás přes prsty. Myslí si, že jsme zloději, nestaráme se o své děcka a že si chodíme na úřady jenom pro peníze. To, že nemůžeme sehnat práci, to nikdo nevidí. Ať si zkusí žít tak jako my.“

3. Jak se dá podle Vašeho názoru toto soužití zlepšit?

„Gádžové se na nás musí dívat jako na normální lidi. Jsou i špatní Cikáni, ale všichni takoví nejsme. Já bych chtěla taky chodit do práce, až budu mít velký děcka. Chci, aby se měli v životě líp než já.“

4. Jaké máte zkušenosti s Českými občany?

„Já mám zkušenosti špatný a i ostatní lidi s kterejma se znám. Všude se na nás dívají jako na příživníky. Nechtěj s náma mluvit a nic pro nás nedělaj. Akorát k nám chodí tady paní ze sociálky a děckám donese pastelky, lízátko, ale to nám nepomůže. Paní je moc hodná.“

5. Jaké jsou špatné vlastnosti, které Češi projevují vůči Romům?

„Jsou zlí, nechtěj nám vůbec pomoci, nejraděj by nás odstěhovali úplně někam, kde by o nás nic neslyšeli.“

6. Myslíte si, že Romové mají stejné šance jako Češi?

„To by můj starej musel dávno sehnat práci. Takhle chodí jen na brigády, shání starý železo, aby je mohl prodat a mohli sme koupit chleba a mlíko. Rozhodně nemáme takový možnosti jako bílí.“

7. Hraje vzdělání ve Vašem životě důležitou roli?

„Já hlavně potřebuju, aby sme měli co jíst a měli kde bydlet. To je pro mě důležitější než škola. Nevím, jestli se budeme mít líp, když budeme chodit dýl do školy. Já si myslím, že na nás budou gádžové pořád zlí.“

8. Chodíte do zaměstnání?

„Ne“

9. Jste s touto prací spokojený?

0

10. Bydlí Vás více generací v jednom bytě?

„Bydlíme tady jen my. Já s mužem a naše děcka.(5 dětí). Už tak tady máme málo místa. Mí rodiče bydlí na Slovensku, mám tam celý příbuzenstvo.“

11. Cítíte se spokojeni ve své současné životní situaci?

„Jak už sem řekla, máme se špatně a chceme se mít trochu líp.“

12. Pokuste se říci, co je důvodem Vaší spokojenosti či nespokojenosti?

„Určitě to, že muž nemá práci, proto nemáme peníze na lepší bydlení a musíme bydlet tady v tomto malém bytě. Vůbec nevím, až se nám narodí malý, jak se sem vejdem. Děcka se nemaj kde učit a proto se učeš špatně.“

13. Jaké jsou Vaše plány do budoucna?

„Chtěla bych, aby muž sehnal práci, děcka ať dokončí školu. Potom bychom mohli mít víc peněz a mohli bychom si něco koupit do bytu.“

14. Z pohledu postavení Romů ve společnosti byla pro Vás příhodnější doba před rokem 1989 či po roce 1989?

„Já jsem byla malá holka a bydleli jsme na Slovensku. Moc si na tu dobu nevzpomínám, ale rodiče pracovali oba dva a bídu jsme neměli. Teď se máme určitě hůř.“

15. Cítíte potřebu integrace?

„Chceme se mít stejně dobře jako bílí. Chceme mít práci a dobrý bydlení. Chci, aby se mé děti měly dobře, nechceme být stejní jako gádžové, ale chceme s nimi dobře vycházet.“

Tabulka ke kazuistice č. 3 - Shrnutí zásadních informací - rozhovor 3

Věk	26 let
Vzdělání	Základní
Zaměstnání	Nezaměstnaná
Životní úroveň	Dvoupokojový byt, nevybavený
Spokojenost se současnou životní situací	Rodina je nespokojená současnou životní situací

Zdroj: vlastní výzkum

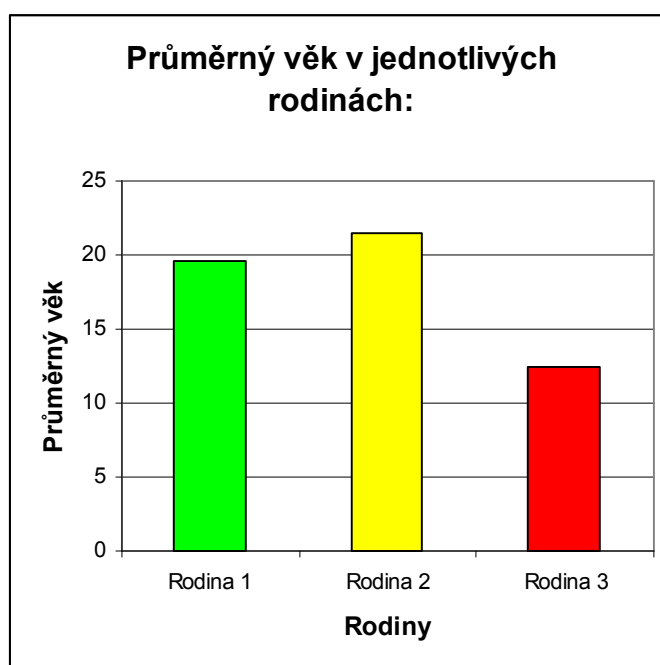
Tabulka 3 je stručné shrnutí výsledku rozhovoru pro účely výzkumné práce.

6.3. Rozbor výsledků

Položený rozhovor obsahoval otázky, které se týkaly osobních údajů, současné situace Romů ve společnosti, soužití Romů s majoritní společností, práce, životní úrovně. (viz. příloha č. 2).

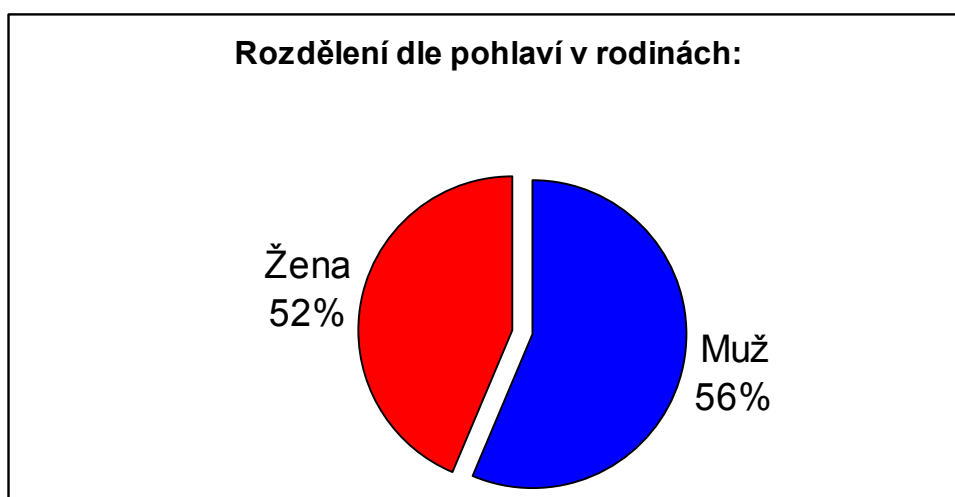
Oslovila jsem zástupce tří romských rodin, členové rodiny však do rozhovoru průběžně zasahovaly.

Graf č. 1: Věkové složení respondentů

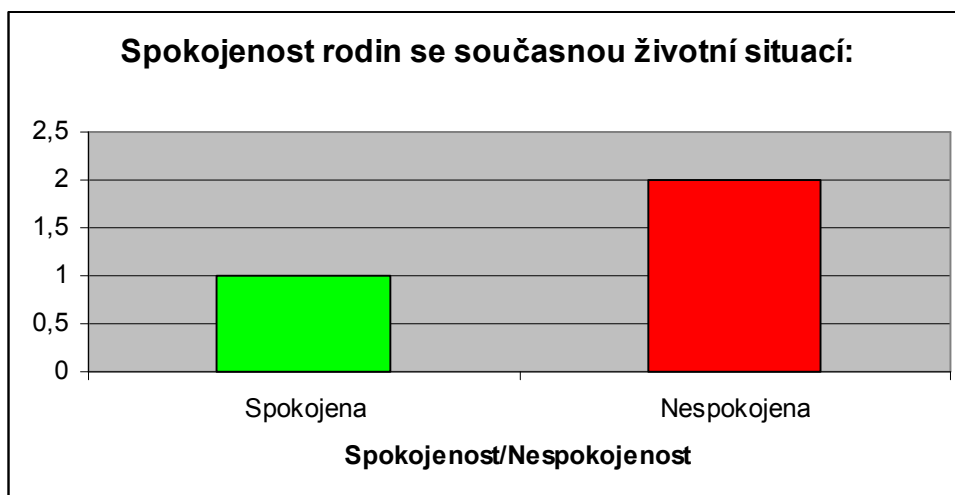
Zdroj: vlastní výzkum

Graf č. 2: Rozdělení dle pohlaví v rodinách

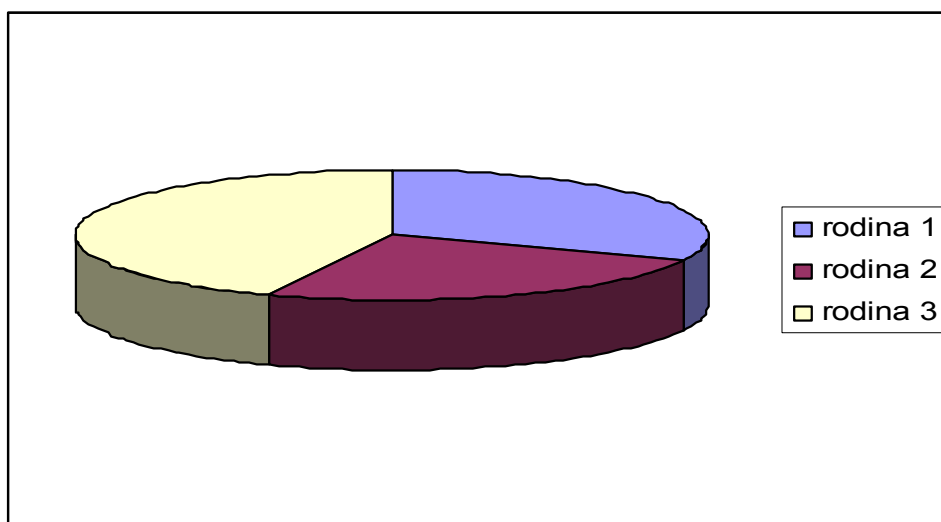
Zdroj: vlastní výzkum

Graf č. 3: Spokojenost rodin se současnou životní situací

Zdroj: vlastní výzkum

Graf č. 4: Počet členů rodin

Zdroj: vlastní výzkum

Závěr

Ve své diplomové práci jsem se pokusila nastínit, jak se vyvíjelo řešení romské integrace v české společnosti. Cílem mé práce bylo srovnat státní politiku zaměřenou na romskou populaci před rokem 1989 a po roce 1989. Ve dvou samostatných kapitolách jsem popsala jednotlivé státní programy a opatření, které se týkaly Romů, a následně jsem je analyzovala a zhodnotila. Nejdůležitější momenty ve vývoji státní politiky jsem shrnula v závěrech kapitol. Považovala jsem rovněž za důležité zmínit se o aspektech sociálních a demografických. Mimoto jsem se snažila o legislativní vymezení romské problematiky a popsat institucionální zabezpečení řešení integrace Romů. Také těmto tématům jsem věnovala samostatné kapitoly se závěrečnými shrnutími. Poslední kapitola představuje názory odbornice na postavení romské menšiny ve společnosti a také pocity samotných romských příslušníků, jak vnímají svoji současnou situaci. Tyto informace jsem získala formou rozhovorů.

Státní politika zaměřená na romskou minoritu se ubírala zpočátku zcela nesprávným směrem. Počáteční snahy Romy asimilovat nepřinesly žádné pozitivní výsledky, situace se naopak neustále zhoršovala. Tyto snahy nebraly ohledy na socio-kulturní aspekty a jejich cílem byla prakticky převýchova romského obyvatelstva k obrazu majoritní společnosti. Systém norem a hodnotových vzorců romské rodiny se v minulosti formoval většinou v nepřátelském prostředí majoritní společnosti. Romové chápou morálnost některých skutků v jiné, pro většinovou společnost jiné rovině.

Základní lidská práva a svobody (včetně zákazu diskriminace) byly zakotveny již v Košickém vládním programu, práva národnostních menšin v české legislativě však dlouhá desetiletí chyběla. To, že v roce 1950 byl zrušen zákon č. 117/1927 Sb., o potulných Cikánech, se dá hodnotit jedinečně pozitivně. Další legislativní vývoj však směřoval k asimilaci Romů. Tvrdý dopad na Romy měl například zákon č. 74/1958 Sb., o trvalém usídlení kočujících osob, který zakazoval kočování. Další etapu v řešení tzv. „cikánské otázky“ představoval program organizovaného rozptylu. Ten nejen že nepřinesl očekávané výsledky, ale navíc by se dal označit za eticky problematický. Bez úspěšných zásahů zůstávaly i rezorty školství a zdravotnictví, které se snažily zlepšit životní situaci Romů bez ohledu na romskou identitu a mentalitu.

Teprve v 70. letech se začalo skutečně hovořit o integraci Romů. Zpočátku se však jednalo o integraci sociální, došlo ale konečně k upuštění od koncepcí organizovaného rozptylu a asimilace. Prvním dokumentem otevřeně hovořícím o špatné životní situaci romské menšiny byla úvaha O postavení Cikánů-Romů

v Československu, vypracovaná Chartou 77. V roce 1991 byla deklarována romská národnostní menšina a Romové získali všechna práva, která souvisela se statutem národnostní menšiny. Ke klíčovým charakteristikám období po roce 1989 bych také zařadila participaci Romů na politickém rozhodování v České republice a svůj význam mělo rovněž i zřízení Muzea romské kultury v Brně. Negativní dopad na romské občany však na druhé straně přinesl zákon č. 40/1993 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství České republiky. Tento zákon byl záměrně diskriminační. Jeho nepříznivé dopady na romskou populaci nebyly ojedinělé a ukázaly tak jeho nedomyšlenost. Tento zákon se setkal v zahraničí s ostrou kritikou a prošel rovněž několika novelizacemi. Další nechvalnou popularitu zahraničních institucí zabývajících se ochranou lidských práv vzbudily události kolem množících se žádostí Romů o azyl v Kanadě a Velké Británii a následně události kolem výstavby zdi v Matiční ulici v Ústí nad Labem.

Možná právě tyto události „inspirovaly“ českou vládu k tomu, aby se začala situací romského etnika vážně zabývat. Došlo ke schválení tzv. Bratinkovy zprávy, která hodnotí postavení Romů v české společnosti a rovněž vznikla Mezirezortní komise pro záležitosti romské komunity. Dosud chybějící koncepci romské integrace vláda schválila na základě usnesení č. 599/2000 pod názvem Koncepce politiky vlády vůči příslušníkům romské komunity napomáhající jejich integraci do společnosti. Dosud poslední významnou událostí se stalo přijetí zákona č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin.

Na základě dosti podrobného zmapování vývoje státních programů integrace Romů před a po roce 1989 mohu vyslovit závěr, že se situace zlepšila. Bohužel pouze na legislativní úrovni - tzn. byly přijaty koncepce a zákony, které integraci Romů umožňují. Součástí české legislativy je v současnosti také samotný zákon o právech příslušníků národnostních menšin, a proto se domnívám, že legislativní zázemí pro postupné začleňování Romů do české společnosti je na teoretické úrovni dostatečné.

Praxe je však na rozdíl od teorie odlišná. Vyplynulo to z rozhovorů uskutečněných s odborníci na romskou problematiku, která se s problémy romské minority setkává dnes a denně a své názory mi sdělili i zástupci samotných romských občanů.

Pokud se zeptáte Romů, jaká je v současnosti jejich životní situace, odpoví Vám, že špatná a horší, než tomu bylo před rokem 1989. V této době totiž Romové měli většinou jistotu zaměstnání a tedy i bydlení. Porevoluční změny jim tuto jistotu

vzaly. Česká společnost prošla transformací, začalo se rozvíjet podnikání a zvyšovala se vzdělanostní úroveň obyvatelstva. V tomto prostředí obstojí úspěšní, schopní a silnější a romská menšina patří mezi ty slabší. Změny, ke kterým došlo, pocítila negativně - najednou se ocitli bez práce, v souvislosti s tím mnozí z nich přišli o byt a na povrch se dostávaly „handicapy“ znevýhodňující je oproti většinové populaci. Šlo především o jazykovou bariéru, nízký stupeň vzdělání a v neposlední řadě také jiný hodnotový žebříček. Typická pro Romy je bezstarostnost, špatný pojem času a sklony ke snění. Vedou citový život, mají blíže k přírodě, budoucností se příliš nezatežují.

Většina Romů se dostala na okraj společnosti. Vzhledem k finanční situaci se mnozí rodiče nemohli postarat o své děti a to vedlo k jejich umístování v dětských domovech.

Romové byli přesvědčováni, aby své děti vedli k pravidelné docházce do škol - tyto školy se ale ve svém výukovém programu nezmiňovaly o romském etniku, jeho historii a kultuře. Problém byl i v tom, že samotní rodiče mnohdy pochybovali o přínosu vzdělání pro své děti. Vždyť oni sami celá léta zastávali nekvalifikované profese, které jim zajišťoval stát a vzdělání tedy nepotřebovali.

V souvislosti s výše uvedeným mohu konstatovat, že jsem dospěla k závěru obsaženému v hypotéze. Legislativní zabezpečení řešení integrace Romů je dostatečné, ale na základě informací získaných prostřednictvím rozhovorů musím konstatovat, že postrádá zajištění efektivní kontroly. Stávající problémy a nedostatky jsem shrnula do dvou skupin:

- Do skupiny první spadá problém postoje české společnosti, která se stále potýká s předsudky vůči Romům. Nezná jejich historii a kulturu a tudíž nemůže pochopit jejich odlišnou mentalitu. Dalším nedostatkem je, že se stát na jedné straně sice snaží problematiku romské populace řešit, přijímá koncepce a zákony, ale už důsledně nedohlíží na jejich dodržování. Majoritní společnost může přispět k integraci Romů do společnosti pozitivním přístupem k řešení této problematiky. Je důležité uvědomit si odlišnost romského etnika, nikoli za účelem jejich zvýhodňování, ale z důvodu pochopení nutnosti rozdílného přístupu k řešení této otázky. Pro úspěšné integrační postupy je dle mého názoru nezbytné:
 - upustit od celoplošného obviňování této menšiny, bez ohledu na to, zda je způsobeno špatnými zkušenostmi nebo předsudky

- poznávat odlišnosti Romů, vytvářet atmosféru důvěry, motivovat je ke spolupráci
 - uvědomit si, že tato menšina je mnohem více ohrožena nárůstem sociálně patologických jevů. Kompetentní osoby musí svá rozhodnutí promýšlet důsledněji a zodpovědněji. V oblastech, kde žije více romských rodin, vznikají gheta, sestěhovávají se další rodiny, otvírají se herny, bary, zastavárny, bazary. (Tato skutečnost je přímo olániovitou pastí, do které se nejen Romové dostávají a která zmiňované problémy silně graduje. Zřejmě specifické situace v ČR zaměřené na okamžitý zisk a ignorující budoucí přímé a nepřímé náklady, problémy a tragedie). Daří se zde prodejcům drog, lichvářům, kuplířům a jiným podnikavcům. Tyto nástrahy rozhodně nepomáhají řešit problém Romů.
- Druhý okruh problémů souvisí se samotnými Romy. Mnoho Romů si dosud neuvědomilo, že jsou součástí společnosti, která uznává hodnotu vzdělání a která prochází neustálým pokrokem a změnami. Určitá úroveň vzdělání je dnes samozřejmostí, což ale mnozí Romové nedokáží stále ještě pochopit. V tomto směru je velmi důležitá práce romských poradců a asistentů, rovněž i terénních sociálních pracovníků, které neustále Romy přesvědčují o nutnosti vzdělávání a nutnosti přizpůsobit se podmínkám dnešní doby, kdy samy nesou zodpovědnost za sebe a své rodiny.

Resumé

V diplomové práci se zabývám některými aspekty integrace Romů do společnosti. Součástí je výzkumné šetření, které jsem vyhodnotila kvalitativním kódováním. Snažím se poukázat na to, jak pomoci romské populaci z chudoby a zaostalosti, odkud je velmi obtížné dostat se do plnohodnotného života.

Romové a celá společnost potřebuje Romy vzdělané, kteří budou napomáhat vzájemnému porozumění nás všech. Čím je člověk vzdělanější, tím více přistupuje k opačné straně bez předsudků a bez zášti.

Domnívám se, že vztah vůči Romům je nějakým způsobem dlouhodobě založený. V historii Romové nedostali prostor, aby se podíleli na řízení vlastních osudů a ve chvíli, kdy k tomu došlo, na to nebyli dostatečně připraveni.

„Romský problém“ nebude vyřešen tím, že romskou minoritu vytěsníme do ghet. Etnická a chudinská gheta jsou podhoubím pro asociální a patologické chování jedinců i skupin, mladé Romy zde velmi ovlivňují negativní vzory, život Romů v ghetech je rizikový, protože mají blíže k drogám, prostituci, alkoholu a hazardu.

Integraci já osobně vnímám jako podanou pomocnou ruku a je o zájmu všech lidí, kteří pomoc poskytují a těch, kteří pomoc přijímají, ale musí sami chtít zapojit se do plnohodnotného života společnosti tak, aby pro ni byli přínosem a právě zde spatřuji prostor pro sociální pedagogiku.

Anotace

Cílem integrace romské minority do společnosti je dosáhnout bezkonfliktního soužití mezi romskými komunitami a ostatní společností. Podporovat romskou integraci je třeba přesvědčováním Romů o nutnosti vzdělání a nutnosti přizpůsobit se podmínkám dnešní doby, kdy samy nesou zodpovědnost za sebe a své rodiny. Motivovat je pro vlastní snahy, dávat jim naději v lepší budoucnost. Je třeba rovněž přesvědčovat většinovou společnost, že romská menšina je menšinou, která potřebuje pomoci. Že vynaložené úsilí, trpělivost a velkorysost se v dalších letech projeví jako dobrá investice.

Klíčová slova

asimilace, integrace, státní politika, státní program, romská populace, majoritní společnost, vzdělání, životní úroveň, bytová otázka, nezaměstnanost, etnická identita, diskriminace

Abstract

The aim of the integration of the Roma minority into society is to achieve a conflict-free co-existence between Roma communities and rest of society. It is necessary to support Roma integration by convincing the Roma about the need for education and the necessity to adapt to the conditions of today, when they are held responsible for themselves and their families. It is necessary to motivate them to show their own initiative and to give them hope of a better future. It is also necessary to convince the majority society about the fact that the Roma minority is one that needs help, and that the effort, patience and generosity spent will prove to be a good investment in the years to come.

Key words

assimilation, integration, government policy, government program, Roma population, majority society, education, standard of living, housing problem, unemployment, ethnic identity, discrimination

Seznam použité literatury

Monografické publikace

1. Autorský kolektiv. *Romové ve městě*. 1. vyd. Praha: Socioklub, 2002. 143 s. ISBN 80-86484-01-7.
2. BAKALÁŘ, P. *Psychologie Romů*. Praha: Votobia, 2004. 81 s. ISBN 80-7220-180-8.
3. BITNEROVÁ, D., MORAVCOVÁ, M. *Kdo jsem a kam patřím?* 1. vyd. Praha: Sofis, 2005. 212 s.
4. DAVIDOVÁ, E. *Romano Drom - Cesty Romů 1945 - 1990*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1995. 245 s. ISBN 80-7067-533-8.
5. FRASER, A. *Cikáni*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 1998. 374 s. ISBN 80-7106-212-X.
6. GRABAL, I. *Zahraniční inspirace k integraci Romů*. Praha: Socioklub, 1999. 86 s. ISBN 82-7261-097-X.
7. HAIŠMAN, T. *Romové v Československu v letech 1945 - 1967*. Praha: Socioklub, 1999. 175 s. ISBN 80-85943-51-1.
8. HORŇÁK, L. *Rómský žiak v škole*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2005. 69 s. ISBN 80-8068-5.
9. HORVÁTHOVÁ, E. *Cigáni na Slovensku*. 1. vyd. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1964. 396 s. ISBN 80-72909-074-7.
10. CHALOUPKOVÁ, Z. *Současnost a romská populace*. Bratislava: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 1991. 30 s. ISBN 80-7138-031-8.
11. KLIMEŠ, L. *Slovník cizích slov*. 6. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1998. 862 s. ISBN 80-04-26710-6.
12. MALÁTEK, V., POLONSKÝ, D. *Metody sociologického výzkumu*. 1. vyd. Karviná: Slezská univerzita v Opavě, 1998. 94 s. ISBN 80-7248-015-4.
13. MARADA, R. *Etnická různost a občanská jednota*. 1. vyd. Brno: CDK, 2006. 243 s. ISBN 80-7325-111-6.

14. MAREŠ, P. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. 172 s. ISBN 80-901424-4.
15. NEČAS, C. *Historický kalendář. Dějiny českých Romů v datech*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1997. 123 s. ISBN 80-7067-769-4.
16. NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. 3. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1995. 97 s. ISBN 80-7067-559-4.
17. NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. 4. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1999. 129 s. ISBN 80-7067-952-2.
18. PAVELČÍKOVÁ, N. *Romové v českých zemích v letech 1945 – 1989*. 1. vyd. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2004. 63 s. ISBN 80-86621-07-3.
19. SEKOT, A. *Sociologie v kostce*. 3. vyd. Brno: Paido, 2006. 192 s. ISBN 80-7315-126-X.
20. SURYNEK, A., KOMÁRKOVÁ, R., KAŠPAROVÁ, E. *Metody sociologického a sociálně psychologického výzkumu*. Praha: 1999. 45 s.
21. ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme - jde o to jak*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998. 143 s. ISBN 80-7178-250-5.

Elektronické dokumenty

1. Český statistický úřad. *Sčítání lidu, domů a bytů 2001* [online]. Obyvatelstvo podle národnosti k 1. 3. 2001. 2003, [cit. 2003-03-19]. Dostupné z <<http://www.czso.cz/slodb/index.htm>>
2. Radio Prague Internet Team. *Romové v České republice* [online]. 1999, [cit. 2002-11-12]. Dostupné z <http://www.romove.cz>.
3. Romské osady na Slovensku
dostupné z <<http://fotogalerie.respekt.cz/Romske-osady-na-Slovensku-2325.html>>
4. Úřad vlády ČR. *Informace o plnění usnesení vlády týkajících se integrace romských komunit a aktivního postupu státní správy při uskutečňování opatření přijatých těmito usneseními ke dne 31. prosince 2000* [online]. [cit 2002-11-12]. 89 s. Dostupné z http://wtd.vlada.cz/files/rvk/rzrk/plneni_usneseni.pdf.

5. Úřad vlády ČR. *Koncepce politiky vlády vůči příslušníkům romské komunity, napomáhající jejich integraci do společnosti* [online]. V Praze 24. května 2000, [cit. 2002-11-11]. 55 s. Dostupné z <http://wtd.vlada.cz/files/rvk/rzrk/koncepce.pdf>.

6. Úřad vlády ČR. *Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin* [online]. 1995, [cit. 2002-11-19]. Dostupné z <<http://vlada.cz/1250/vrk/rady/rnr/dokumenty/plneni.il2.htm>>.

7. Úřad vlády ČR. *Zpráva o situaci romské komunity v České republice* (tzv. Bratinkova zpráva) [online]. Část I. Jednotlivé aspekty a úrovně problémů vyplývající ze soužití s romskou komunitou. 1997, [cit. 2002-11-19]. Dostupné z <http://vlada.cz/1250/vrk/rady/rnr/cinnost/romove/zprava/cast1/cast1.il2.htm>.

8. Úřad vlády ČR. *Zpráva o situaci romské komunity České republiky* (tzv. Bratinkova zpráva) [online]. Část II. Romská komunita a její situace podle názorů představitelů státní správy, policie, romských a proromských iniciativ na úrovni okresů České republiky, okresních a dalších vybraných měst. 1997, [cit. 2002-11-19]. Dostupné z <http://www.vlada.cz/1250/vrk/rady/rnr/cinnost/romove/zprava/cast2/cast2.il2.htm>.

9. Úřad vlády. *Usnesení vlády České republiky ze dne 12. června 2002 č. 600 ke zprávě o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2001* [online]. 2002, cit. 2003-03-19]. 112 s.

Dostupné z <http://wtd.vlada.cz/files/rvk/rpl/dokumenty/zprava01.pdf>

10. Úřad vlády. *Zákon č. 273/2001 SB., ze dne 10. července 2001 o právech příslušníků národnostních menšin a o změně zákonů* [online]. 2001, [cit. 2003-02-13]. 8 s.

Dostupné z <http://wtd.vlada.cz/files/rvk/rnm/zakon/menzakon.pdf>.

Články v seriálových publikacích

1. GJURIČOVÁ, J. *Romové jako objekt státní politiky po roce 1990*. Veřejná správa. 1999, roč. 10, č. 30. III - VII s.

2. GUY, W. Ways of Looking at Roma: The Case of Czechoslovakia.
In REHFISCH, F. *Gypsies, Tinkers and Other Travellers*. London: Academic Press, 1975. 13 - 68 s.

3. KALIBOVÁ, K. *Romové v Evropě z pohledu demografie*. Demografie. 2001, roč. 43, č. 2. 125 - 132 s.

Seznam zkratk a vysvětlených pojmů

ČSAV - Československá akademie věd

ČNR - Česká národní rada

FMPSV - Federální ministerstvo práce a sociálních věcí

KNV – Krajský národní výbor

LZPS - Listina základních práv a svobod

MNV - Místní národní výbor

ONV - Okresní národní výbor

ROI - Romská občanská iniciativa

SNR - Slovenská národní rada

ÚRO - Ústřední rada odborů

ÚV KSČ - Ústřední výbor Komunistické strany Československa

animismus - víra, že přírodní jevy i věci jsou ovládány duchy; názor, že podstatou života je duše

asimilace - postupné přizpůsobování se jedné skupiny obyvatelstva (obvykle menšinové nebo přistěhovalecké) skupině většinové tak, že ztrácí některé své kulturní znaky a osvojuje si jiné

diskriminace - rozlišování a s ním spojené poškozování práv určité kategorie osob pro třídní nebo společenské postavení, národnost, rasu, náboženství, pohlaví, politické názory apod.

eschatologická perspektiva - perspektiva očekávající brzký konec

rasismus - pseudovědecká ideologie, která zdůrazňuje význam rasových znaků a rozdílů a podstatu člověka spatřuje především v těchto znacích jakožto domnělém základu nadřazenosti nebo podřazenosti určité rasy, takže pronásledování a eventuální likvidace „méněcenných“ ras a nadvláda „vyšší“ rasy jsou „logickým“ následkem těchto názorů, zejména stanou-li se teorií státní, oficiální

Seznam příloh

příloha č. 1 - dotazy kladené romské poradkyni

příloha č. 2 - dotazy kladené romským občanům

příloha č. 3 – reportáž z magazínu MF

příloha č. 4 – fotky z navštívených rodin

Příloha č. 1 - dotazy kladené romské poradkyni

- Domníváte se, že můžete na základě svých zkušeností a znalostí romské problematiky porovnat situaci před a po roce 1989. V případě že ano, změnila se k lepšímu, či horšímu?
- Jaký problém je v současné době pro Romy největší a na který upozorňují?
- Jaké opatření by Romové v současné době nejvíce přivítali od české vlády?
- Jaký je v současné době postoj české společnosti vůči Romům? Co by se mělo především změnit v přístupu majoritní populace?
- Hovoří se často o institucionální diskriminaci Romů – např. na úřadech práce, v nemocnicích, ze strany policie. Co si o tom myslíte? Jaké zkušenosti mají romští občané z Vašeho okolí?
- Často byl diskutovaný a kritizovaný zákon 40/1993 Sb., o nabytí a pozbytí státního občanství České republiky. Setkala jste se ve své praxi s konkrétními dopady tohoto zákona? Jsou důsledky tohoto zákona patrné i v současnosti?
- V české legislativě se objevil tzv. menšinový zákon tj. zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin. Co o něm soudíte? Myslíte, že přinesl nějakou pozitivní změnu do života Romů?
- Při posledním sčítání lidu se k romské národnosti přihlásilo pouze 11.476 osob. Toto číslo však zcela jistě neodpovídá skutečnosti. Můžete na základě svých zkušeností říci, jaké jsou nejčastější důvody toho, že se Romové ke své národnosti oficiálně nehlásí?
- Co se týká vzdělávání, domníváte se, že romští rodiče preferují pro své děti romské školy. Z jakého důvodu? Jaké jsou šance romských dětí na vzdělání ve srovnání s ostatními?
- Znají v současné době romské děti svůj rodný jazyk? Učí je rodiče jazyk český?
- Komu se Romové se svými problémy nejčastěji svěřují?
- Co Romové a media? Události, ve kterých Romové figurují, bývají často medializovány. Nevadí Romům takový „zájem“ o romské problémy?
- Chtějí dle Vašeho názoru Romové, aby se zlepšila jejich životní úroveň? V případě, že ano, domníváte se, že pro to dělají potřebné kroky?

Zdroj: vlastní výzkum

Příloha č. 2 - dotazy kladené romským občanům

Otázky polořizeného rozhovoru

Analýza dat:

Pohlaví

Věk

Nejvyšší dosažené vzdělání

Průměrný věk

Životní úroveň

Otázky

1. Jak hodnotíte situaci českých Romů v Česku?
2. Co si myslíte o soužití mezi Romy a Čechy?
3. Jak se dá podle Vašeho názoru toto soužití zlepšit?
4. Jaké máte zkušenosti s Českými občany?
5. Jaké jsou špatné vlastnosti, které Češi projevují vůči Romům?
6. Myslíte si, že Romové mají stejné šance jako Češi?
7. Hraje vzdělání ve Vašem životě důležitou roli?
8. Chodíte do zaměstnání?
9. Jste s touto prací spokojeni?
10. Bydlí Vás více generací v jednom bytě?
11. Cítíte se spokojeni ve své současné životní situaci?
12. Pokuste se říci, co je důvodem Vaší spokojenosti či nespokojenosti?
13. Jaké jsou Vaše plány do budoucna?
14. Z pohledu postavení Romů ve společnosti byla pro Vás příhodnější doba před rokem 1989 či po roce 1989?
15. Cítíte potřebu integrace?

Zdroj: vlastní výzkum

Příloha č. 3 – Reportáž z magazínu MF

Až na dno Chomutova

Datum: 12.3.2009 **Autor:** TOMÁŠ POLÁČEK **Zdroj:** Magazín Mladé fronty DNES

Rubrika: Reportáž **Strana:** 10

REPORTÉR MAGAZÍNU DNES PROŽIL PĚT DNŮ MEZI NEPLATIČI, SE SVOU ŽENOU NESPÍM, JE TO ČERNÁ KARIMATKA. TOHO JEJÍHO MILENCE HODÍM DO CHOMUTOVKY.

Vážený ministře Kocábe: Až se přestěhujete na špatnou adresu v Chomutově, uvidíte něco podobného. Pět dnů jsem prožil mezi bílými feťáky, tmavými žebráky, šlapkami v hernách. Přespával jsem s kriminálníky a byla to dost drsná romantika. Všichni si klepali na čelo, že chci bydlet zrovna na Dukelské, mezi největší špínou, nejhoršími degeši; dokonce i romští aktivisté mě varovali, „tam si užijete špínu, rámus, potkany,“ ale v tomhle městě je všechno o tolik složitější!

Takže: jsem teď na Dukelské, v činžáku, kde bydlí sami neplatiči, sami Romáci; sedím v garsonce paní Heleny Koňové. Žádná špína, zato desítky umělých květin. A mísy s umělými jablky a hrozny, samozřejmě. Trochu jako na Balkáně, trochu jako v krematoriu, ale rozhodně to tady nepáchne, naopak, skvělá vůně, takže si zapíšu recept: „Nastrouháte brambory najemno, přidáte hrubou mouku, těsto procedíte do vařící vody, vyndáte, hodíte na to zelí, které jste osmažil s bučkem, osolíte a je to – můj starej, ten by pro halušky umřel...“ Paní Helena patří do škatulky „nepřízpůsobivý občan“, ale znám ji třetím dnem a je to správná ženská; nejenom pro ten dnešní oběd. Co si počít s jejím příběhem?

V patnácti utekla ze Slovenska na sever Čech za láskou a manžela má pořád ráda; však jí za těch společných třicet let udělal šest dětí. „Pak už jsem si nechala podvázat vaječníky, šest stačí, jsou to starosti, zvlášť dneska, když stojí plínky a sunary tolik...“ Pokud manžel nedělal děcka, seděl v base. Teď je tam potřinácté, zrovna včera ho byla Helenka s taškou čínských polévek navštívit ve Všehrdech. „Ještě ho čekají čtyři roky – vedle popelnice jsme našli tisíc korun, v té době nebylo co kouřit ani vařit, tak jsme byli šťastní; on vešel do krámu a prodavači hned zavolali policii, že je ta tisícovka falešná. Vy byste nebyl rád, když něco najdete, v takové bídě, jaká je teď? Ale policajtům tohle nevysvětlíte, zvlášť když už byl v podmínce...“

Chtěla by požádat o milost prezidenta Klause, ale zároveň nemá svého manžela kam šoupnout. Už teď spí děti v jediném pokoji na podlaze.

Minulý měsíc Heleně došlo, že by jí exekutoři mohli vzít dávky, jako je vzali několika sousedům tady z Dukelské, takže prozírela a nechala si vypočítat splátkový kalendář. „Nájem jsem platila, ale měla jsem starý dluh za elektriku a hlavně za popelnice,“ vysvětluje. „A víte, proč to vzniklo? Majitel mého tehdejšího bytu mi odpojil vodu, a tak jsem si řekla: Když jsi tohle udělal, tak nebudu platit popelnice... No nic – teď musím začít splácet patnáct set měsíčně.“

Tohle je důležité; chápu primátorku Řápkovou, když za potlesku hlásá, že „nepřízpůsobivým neustoupíme“, jenomže pojem nepřízpůsobivý občan může mít stovku odstínů: hloupý nebo zlý, naivní nebo nešťastný, vychytralý nebo zákeřný...

NEMÁŠ CUKR DO ČAJE?

Když naženeme nepřízpůsobivce do ghetta, vzniká problém. A když je rozmělníme mezi obyčejné lidi, vzniká taky.

Nejprve jsem v Chomutově podepsal prohlášení, že nakazím-li se žloutenkou, bude to jenom můj problém, načež jsem nafasoval dva klíče; jeden od ghetta na Dukelské a druhý od činžáku v ulici Za Zborovskou, v němž jediná rodina obtěžuje sousedy.

Sem se nastěhuju nejdřív – do vchodu mě nechce pustit vzteklý pes, ale statná Romka z přízemí ho seřve a ihned upozorňuje na současný stav dvorku před domem: „Vidíte, jak to tady venku vypadá? Jako v prasečárně!“ Není si kam sednout, všechny lavičky někdo zničil nebo spálil. Zato se tu vrší železné tyče a rozbité lednice do sběrný nebo kusy křovídků přitahovaných prken na zátop.

Hodím si spacák do bytu, ve kterém se donedávna vařily drogy. Ze zdí jsou vytrhané všechny kabely, nepříjemný průvan fučí z vymlácených oken, prach a střepy.

S lahví vína pak klopýtám tmou, představit se problémovým sousedům z druhého patra. Jmenují se Tokárovi. Všechny žárovky na chodbě vždy ukradnou či zničí. Alkohol teď přijmou, ale dovnitř mě nepustí. „Přijďte později,“ třísknou dveřmi a později ještě mnohokrát, takže zahlédnu jen siluety lidských trosek – žije jich tu patnáct dvacet, ale po chodbě za nimi chodí co pár minut hosté; jen na chvíli a zase mizí. Celý den, celou noc. Míjejí mě na schodech, jako bych nebyl, z bytu se občas ozývá sprosté hulákání. Jindy slyším za dveřmi těhotnou Sandru, která telefonuje příbuzné: „Nedala bys mi nějaký jídlo? Nemám peníze... Anebo aspoň cukr, pro děti do čaje?“

Tokárovi neplatí nájem. Když už mají elektrinu, tak napojenou z chodby načerno. Zatím ale přežívají, protože než soud rozhodne o exekuci, trvá to léta.

O půl sedmé ráno začnou monotónně mlátit do podlahy, pravděpodobně si štípou dříví do kamen, a k tomu pustí na celý dům skočnou muziku – takový budíček jsem ještě nezažil.

Za denního světla je naše chodba tak špinavá, že se mi kazí sliny – v tomhle vchodě už nikdo bydlet nechce. Jenomže někteří musí, třeba sousedka přímo z poschodí, šestaosmdesátiletá paní Salačová. Je sama a sotva chodí: „Dokud žila jejich máma,“ vaří mi kávu, „tak se drželi, ale potom... Víte, oni na mě nejsou zlí, třeba i pomůžou s taškou, ale koupila jsem si tuhle schránku a za dva dny ji rozbili. Půjčovat peníze by si chtěli dva dny poté, co berou. A děti neposílají do školy – je jim jedno, jestli se učej...“

Tokárovcí nejsou agresivní, neterorizují své okolí fyzicky. Jenom jsou úplně mimo – v hlavách mají zatemněno stejně jako ve svém doupěti. A trápí tím ostatní sousedy, Romy i bílé.

JSEM TROCHU JINÝ: JSEM KOKOS

Dlouhá procházka Chomutovem. V příjemné čtvrti Zátíší je ulice Šrobárova, vedle popelnic halda smetí, nad ní stojí další vyřízený chlapík. „V tomhle vchodě dali ségře drogy a zatáhli ji dovnitř,“ huhlá. „Mám o ni strach, je jí šestnáct, nevím, co s ní dělají, ale chci ji zpátky. Oni tam vařej perník a já už kvůli tomu dva roky seděl, přitom já vařit neumím, ani polívku.“ Mám zavolat policii?

„Na co volat policajty, já to s nima vyřeším sám.“

Nechávám huhlavce řešit a jdu dovnitř, ano, drogy se tu vaří. Na chodbě je vzduch těžce nasládlý jako v lékárně, ale policie zatím příliš nezasahuje: prý spíš monitoruje situaci.

Býval tu kdysi domov důchodců a klid, jenomže po důchodcích se sem nastěhovala lůza a mezi ní teď žije nešťastný mladý muž jménem Roman. Je to Rom: „Ale spíš jsem kokos,“ žertuje, „tmavej zvenku a bílej uvnitř.“

V domě bydlí devátým rokem – nejdřív pohoda, ale levné okolní byty skupili brzy po něm taky podnikavci z jiných měst a začali je pronajímat asociálům a kriminálům, které by nikdo jiný nebytoval. Mohli jim tak výrazně nadsadit cenu: „Pronajímají jim tyhle garsonky za osm tisíc měsíčně, přitom mě vyjde nájem na necelé tři. Je jim jedno, jaké grázly sem nastěhují, takže děs, křik, věčně vyražené vchodové dveře,

bezdomovci spící na chodbě mezi injekčními stříkačkami, o úklidu baráku se nebudeme bavit, to je bezpředmětný, a co není přivařený pevným svárem, neobstojí.“

Romanovi se už ztratilo třetí auto přímo před vchodem, takže se rozhodl: „Tady končím, co nejdřív se odstěhuju...“ Je našťvaný a úplně souhlasí se současnými exekucemi dávek neplatičům, tedy často Romům – jeho lidem. „Mělo to přijít dřív, myslím, že je pět minut po dvanáctý. Vždyť přece pokud si neplníš povinnosti vůči společnosti,“ říká, „nemůžeš nic chtít.“

Jenomže i tenhle vzdělaný chlap nakonec vypráví o jedné nespravedlivé jistotě: když bude shánět práci po telefonu, tak ho zaměstnavatelé pozvou s tím, že mají deset volných míst. Ale jakmile přijde na vrátnici a ukáže svůj tmavší obličej, uslyší výmluvu: Pardon, zrovna jsme ta místa obsadili...

„Celá tahle situace skončí lynčem,“ loučí se pesimisticky. Jen si ještě není jistý, kdo vlastně koho zlynčuje.

PŘECE MI NEZČERNÁ!

Když na sebe Tokárovci zrovna nehulákají, v bytě Za Zborovskou je nuda. Kluci na dvoře dělají žvýkačkové bubliny veliké jako za komunismu, v kočárcích přivázejí dřevo a odvázejí železo, balí si nejlevnější tabák a láskyplně se oslovují „ty buzerante“.

Ze špíny mi už napuchly oči, pořezal jsem se o střepy, ohřát se chodím ke staré sousedce. „Tady se žilo tak krásně!“ vzpomíná, ale nějak už dožije.

Po nocích nasávám příběhy z chomutovského undergroundu. Zadlužený gadža Venca, který si udělal tak kvalitní melír, že mu kysličník sežral kus ucha, mi v herně povídá, že když má nebožtík otevřené oči, stáhne si za sebou do roka člověka, který ho nejvíc trápil: „Bydlel jsem ti tady kousek s Mariánem, jeho holka byla negramotná, ale fajn. Nakazil ji syflem a rozbil jí hlavu lopatou, zaživa to pak zašival jehlou a nití, taky ji rád topil. Umřela s otevřeněma očima, nešly ani zatlačit. On pak prohrál v automatech všechno zlato, šel vykrást bankomat, chytili ho, dali mu elpaso, v kriminále vyrazil frajerovi nohou od židle oko a hned na Silvestra se oběsil – protože ta jeho zemřela s otevřeněma očima.“ Jinde se šlapka chechtá, jak močila za padesát eur na německého zákazníka z větve stromu.

Dozvídám se, že po toluenu budu mít barevné sny, při kterých klidně skočím z okna, tak ať ho radši čichám s někým, a když mi bude zle, ať si namíchám vodu s hořčicí, aby se mi zvedl žaludek.

V Hu-Hu Baru kousek od centra obvyklá situace – sousedi si po desáté večer stěžují na hrozný hluk, ale majitel klubu strážníky vůbec nepustí dovnitř: „Tady máte občanku, podívejte se na ni a jděte pryč, nazdar.“

A na sídlišti Písečná se před půlnocí přichomýtnu k hromadné hospodské bitce dvou rozvětvených rodin. Přijelo pět policejních aut. „Tohle jsou dokonale vynaložené sociální dávky!“ ulevuje si jeden z příslušníků při pacifi kování rváčů, ale vlastně se nic nestalo, protože nikdo nic nenahlásí a stěžovat si nebude ani servírka, která policii zavolala a právě teď ječí na jednoho ze svých divokých hostů: „Vole, máš rozsekaný zuby!“ Brzy se tu všichni sejdou znovu, aby se poveselili a pak servali znova.

Měl bych se zastavit i ve Školní ulici, protože právě tady by měl bydlet Michael Kocáb. Dobrá – kdyby se chtěl večer pobavit, může zajít třeba do hospody Manhattan, kde je štamgastem vypitý znalec Písma v teplákové soupravě, který mi právě povídá: „Se svou ženou nespím, je to černá karimatka, dala Cikánovi a pro mě se stala nečistou. Přece nechytnu tripla, přece mi nezčerná pták! Jemu chci rozkopat držku a hodit ho do Chomutovky, honím ho kolem města, ale on se mi vyhýbá na sto honů...“

Mnohem váženějšími hosty jsou v Manhattanu dealeri perníku – bydlí vedle v domě, jezdí v mercedesech, nikdo z nich sám nefetuje, oni jenom prodávají a jsou to zlatí zákazníci. Dávají vysoká dýška.

TY MÁŠ NORMÁLNĚ DEBILITU!

Chomutov je město s krásným centrem a vyhlášeným lesoparkem, v němž se určitě dá žít i dobře. Stačí chodit do restaurací, kde je o pár korun dražší pivo nebo vodka, vyhýbat se hernám, nemít pod okny prostitutky a v domě smažky, nechodit po setmění do jistých ulic.

Jednou z těch vyhlášených je Dukelská, do níž se teď přestěhuju. V činžáku jsou tři vchody – v prvních dvou je uklizeno a žijí v nich Romové, se kterými je radost si pokecat; tady vůbec nechápu, proč má Dukelská tak špatnou pověst. Divočejší je prý až vchod úplně zadní, a v něm mám svůj byt já.

Vpadnu do nejlepšího; chodbou, která pamatuje mnoho požárů, se rozléhá bouřlivá diskotéka: „Tajlalalaj,“ není slyšet vlastního slova. U fousatého Pačaje se na podlaze připravuje pelech pro pět dětí. „Nejde mi elektrika, mám dluh a nemám prachy,“ přijímá mě, tak jdeme dva kroky vedle, do pokoje ke starému Aladarovi, u kterého hraje současně kazeták i televize. „Dej si maďarskej guláš a čučo, jsi náš!“ otírá se o mě Aladar dechem notorika a neoholenou tvář trestance – však má odezených sedmnáct let a jeho syn šest; všechno to prý jsou případy, kdy na vás jde násilník v hospodě s nožem, ale vy mu v sebeobraně ublížíte.

Ke mně jsou pánové vlídní – dlouho chtějí tancovat, Pačaj se svléká do půli těla, děti se řehtají a občas si líznou levného vína.

Tísni se nás tu deset, ale najednou by chtěla půlka místnosti spát a půlka by ještě řádila, pročez začíná hádka a příšerný řev, který neskončí do rána. (Je tu holt moc opilých lidí, ale málo místností a elektřiny.)

„Vypadni ven!“ řve chlap na chlapa: „Ty jsi jebal od třinácti!“ „Ne, já jebal od jedenácti!“ „Rozkopls mi dveře! Ty máš normálně debilitu a nepřemejšlíš!“

Do všeho začne hystericky křičet Pačajova manželka, a děti, které nejspíš nevědí, co je to pyžamo, se jenom převalují. A tak dále, dokud chlapi udrží svá přopilá víčka – však budou ráno zase velicí příbuzní a kamarádi.

„Jak se ti spalo, blbě, vid’?“ zdraví Aladar.

Nevadil mi jen randál, ale ze špíny už kašlu jako tuberák. Sousedí otevírají další krabici vína, ale dokud nemluví z cesty, mám šanci pochopit, že tihle lidi prostě nechápu, co přesně znamenají slova „šetřit“, „splácet“ nebo „dlužit“. Aladar tvrdí, „v listopadu jsem podal žádost na důchod a ještě jsem nedostal odpověď, a to máš březen, je to v kalamitě, je to v prdeli, nemám nic, tak jdu buď na pivo, jestli mi půjčíš dvacku, nebo zkusím najít něco na smetáku.“ Pačaj prosí manželku, aby s ním šla na záchod, neboť se bojí, že se mu tam zjeví duch nedávno zesnulé sestry z Popradu, ale všichni hlavně potřebují sehnat stovku na čučo, na maso a na tabák – tohle je přednější než dluhy. Rozebereme vrak starého renaultu a do sběrný s ním, a taky odnést dévédéčko do zastavárny, protože začíná další týden a musíme ho nějak přežít. Možná se na nás zase chystají exekutoři, ale dneska snad ne, dneska jsou jiné starosti.

Vyčerpaně přenechávám chomutovské starosti ministru Kocábovi, předávám štafetu. Sám už mám starost jen jedinou – kde sehnat co nejrychleji horkou vanu. *

KDY PŘESTANOU ŘVÁT? Už jsem spal i líp... Byt v ulici Za Zborovskou zdevastovali vařiči drog, o patro výš se Tokárovci buď hádají a na plné pecky pouštějí muziku, anebo štípou dříví do kamen. MUČIL JI. ZEMŘELA S OTEVŘENÝMA OČIMA. A TAK SE DO ROKA OBĚSIL. V MÍSTNOSTI JE DESET LIDÍ, STAŘÍ BY UŽ CHTĚLI SPÁT. ZAČÍNÁ CELONOČNÍ HÁDKA, ODNESOU JI DVEŘE.

Příloha č. 4 - fotky z navštívených rodin

